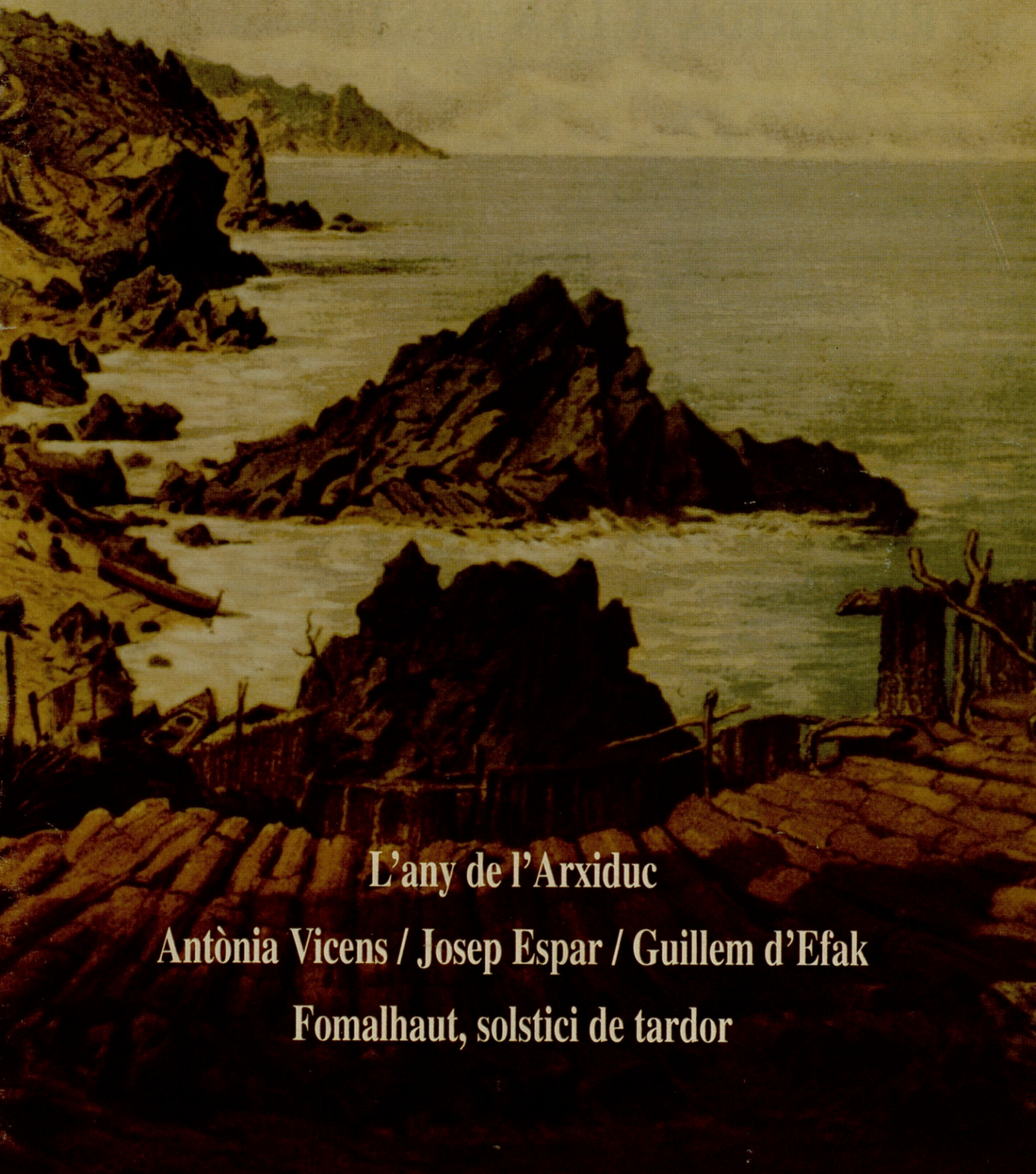

EL MIRALL

núm. 69

325 ptes

L'any de l'Arxiduc

Antònia Vicens / Josep Espar / Guillem d'Efak

Fomalhaut, solstici de tardor

DIE BALEAREN

LA MAJOR OBRA DE L'ARXIDUC REFERIDA A LES NOSTRES ILLES

L'ESGLÉSIA DE SINEU.

PUBLICACIONS DE "SA NOSTRA" Caixa de Balears
A la venda el volum de Bibliografia i Índexs

**"SA
NOS
TRA"**

Obra Social
i Cultural

EL MIRALL

Revista mensual - 325 ptes.
Juliol/Agost - 1994 - núm. 69
ANY VIII

Edita:

OBRA CULTURAL BALEAR
 C/ Impremta, 1 - 07001 Palma
 Telèfons: (971) 72 32 99 - 71 48 57
 Telefax: (971) 71 93 85

Publica:

Associació EL MIRALL
 C/ Impremta, 1 - 07001 Palma
Producció, Administració i Publicitat;
Informació i Correspondència:

C/ Impremta, 1 Pral. 2ª Tel. 72 59 37
 07001 Palma (Mallorca)
 Apartat de Correus 179
 07080 Palma (Mallorca)

Delegació a Barcelona:

C/ Montcada, 20 (Palau Dalmaes)
 08003 Barcelona

Delegació a València:

C/ Moratín, 15
 46001 València

Director:

Climent Picornell

Subdirector:

Pere Estelrich i Massutí

Cap de Redacció:

Gaspar Valero i Martí

Secretari de Redacció:

Josep Mª Magrinyà i Brull

Consell de Redacció:

Macià Blàzquez i Salom
 Francesca Bosch i Capó
 Rosa Mª Calafat i Vila
 Antoni Ginard i Bujosa
 David Ginard i Féron
 Antoni Marimon i Riutort
 Antelm Pujol i Fulgencio
 Andreu Ramis i Puiggrós
 Pere Rosselló i Bover

Publicitat:

Santi Adrover i López

Els articles publicats en aquesta revista expressen únicament l'opinió dels autors.

Coberta: *L'Estaca*. Làmina en color a *Die Balearen*.

Fotos:

EL MIRALL

Maquetació i Fotocomposició:

Documenta Balear s.a.

Impressió i Coberta:

Xisco Arts Gràfiques
 C/ Baix Riera, 1-A, Palma - Tel. 24 03 86
 Dipòsit Legal: P.M. 10-1987

EL VOT DE L'ODI

4

Les eleccions europees del 12 de juny de 1994 a les Illes Balears
 ANTONI MARIMON RIUTORT

COMITIUM HARUSPICINA THEODISCORUM

10

República Federal d'Alemanya:
 les eleccions d'octubre
 MACIÀ RIUTORT

LA NOSTRA MÚSICA

13

A Palma, la tercera edició de
Les Balears es presenten
 E. M.

ENTREVISTA

15

L'ofici d'escriptor: Antònia Vicens
 MIQUEL LÓPEZ CRESPI

19

Discografia
 SANTI ADROVER

DOSSIER

20

L'any de l'Arxiduc

21

L'Arxiduc de les illes Balears
 ANTONI GINARD / GASPAR VALERO

24

Etnografia i història a l'obra mallorquina
 de l'Arxiduc Lluís Salvador
 SEBASTIÀ TRIAS MERCANT

31

L'Arxiduc Lluís Salvador, el *Die Balearen* i l'Església de Mallorca
 PERE FULLANA PUIGSERVER

35

L'Arxiduc Lluís Salvador, pioner dels
 estudis sobre premsa a Mallorca
 SEBASTIÀ SERRA / ARNAU COMPANYY

41

El referent bibliogràfic de l'Arxiduc
 ANTONI GINARD BUJOSA

42

Els noms de lloc al *Die Balearen*.
 El cas de Valldemossa
 A. M. CALAFAT / N. S. CAÑELLAS

49

Les Balears en imatges
 ANTONI GINARD / FRANCESCA VIVES

53

La Bibliografia de l'Arxiduc Lluís
 Salvador d'Àustria i l'indexació del
Die Balearen
 JAUME BOVER PUJOL

55

L'Arxiduc vist per un muntanyenc
 BENIGNE PALOS

56

L'Arxiduc i els ermitans de l'ermita de
 la Trinitat de Valldemossa
 ANTÒNIA SERRANO I DARDER

58

L'estudi de sa Porrassa des d'una
 perspectiva ambientalista
 ROSER AMAT / CARMÉ MARTORELL

67

Pels dominis de l'Arxiduc
 GASPAR VALERO I MARTÍ

72

1994, any dedicat a la figura de l'Arxiduc
 Lluís Salvador d'Àustria-Toscana
 C. B.

HOMENATGE MERESCUT

75

Guillem d'Efak, homenatjat
 E. M.

AMB C DE CATALUNYA

78

Josep Espar i Ticó:
 la generació del «prou!»
 J. M. B.

LLENGÜES I CULTURES

80

Presentació a Madrid del llibre *Conocer la lengua y la cultura catalanas*
 A. M. F.

FOMALHAUT, SOLSTICI DE TARDOR

82

Els calendaris de roca
 PERE MOREY I SERVERA

XIBBOLET

86

Redemer, redeem yourself
 MATEU GRIMALT I SUREDA

NECESSITAT D'ÚS DEL CATALÀ

88

La plataforma *Joves de Mallorca per la llengua*
 J. M. MAGRINYÀ I BRULL

LLIBRES

90

QUI HO VOL INVESTIGAR?

91

«Norma» i «Nuredduna»
 RAMON CAVALLER

EXEMPLE ÈTIC I ESFORÇ ESTÈTIC

93

Les llunes i els calàpets, d'Antoni
 Vidal Ferrando
 MIQUEL RAYÓ

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

5102891069

Les eleccions europees del 12 de juny de 1994 a les Illes Balears

ANTONI MARIMON I RIUTORT

A les Balears, potser més i tot que a la resta de l'Estat, aquests comicis els ha dominat el rebuig al partit que governa Espanya. La crispació provocada pels increïbles casos de corrupció protagonitzats per Rubio i Roldán han estat aprofitats pel Partido Popular -PP- i, en menor mesura, per Izquierda Unida -IU-. Així, unes eleccions europees en què s'havien d'elegir els diputats per al Parlament de la Unió Europea, s'han convertit en una mena de referèndum sobre la política de Felipe González.

Aquesta crispació ha afavorit encara més els partits estatals que, fins i tot en situacions normals, tenen les de guanyar en un Estat quasi-unitari com l'espanyol (les autonomies, sobretot en el cas de Balears, no passen de ser diputacions provincials amb més càrrecs).

A les Illes Balears la manca de ràdios i televisions autonòmiques reforcen el mimetisme de la política madrilenya, l'única que pareix inte-

ressar a molts de ciutadans illencs. A més, no s'ha de menysprear la influència de determinades ràdios, televisions i diaris d'àmbit estatal o de capital no mallorquí, profundament reaccionaris i radicalment centralistes. Així, aquestes eleccions no s'han vist condicionades pels nombrosíssims escàndols que han afectat la vida política balear (Sa Marineta de Llubí, Ses Covetes de Campos, l'intent de soborn d'un regidor de Calvià, el cementiri privat de Marratxí, el túnel de Sóller, la incineradora de Son Reus, les Salines d'Eivissa, la privatització del servei de regulació de l'aparcament a Palma, la macro-presó que es vol construir a Son Termes...).

La dreta estatal

El *Partido Popular* -PP-(1) ha obtingut el seu èxit més gran i ha doblat el segon partit més votat. Aquesta ha estat la seva quarta victòria consecutiva (generals del 1989, autonòmiques i municipals de 1991 i

generals de 1993) i la sisena des de la seva creació. El triomf ha resultat claríssim, ha guanyat en totes les Illes, en tots els municipis de les Balears excepte Artà i Costitx, fins i tot en tots els districtes de Palma.

El PP ha capitalitzat el malestar provocat per la imatge de corrupció i de desgovern que ha donat la classe política socialista espanyola en el poder. Que un eivissenc força influent, Abel Matutes, fos el cap de llista de la candidatura del PP deu haver fet que Eivissa es manifestàs encara més a favor dels conservadors espanyols i que a Sant Joan de Labritja obtenguessin el soprenent 77,5% de sufragis i a Santa Eulàlia del Riu el 64%.

Com que el PP ha obtingut 28 diputats, la candidata mallorquina Francisca Bennàssar, que anava en el númeo 25, també ha aconseguit un escó a Estrasburg.

Ni la manca d'un programa concret, ni els escàndols autonòmics

Resultats de les eleccions europees del 12 de juny de 1994 a les Illes Balears
(Partits que obtengueren més de 350 vots)

	Extrema esquerra	Esquerra	Centre esquerra	Verds	Centre dreta	Dreta	Extrema dreta
Nacionalistes			PSM-CiU 17.334 (6'0%) ENE-ERC 2.355 (0,8%)	CEC 1.738 (0'6%)	UM 7.681 (2'6%)		
Estatalistes	PCPE 486 (0,2%) POR 354 (0'1%)	IU 28.737 (9'9%)	PSOE 72.185 (24'8%)	GRUPO VERDE 2.543 (0,9%)	FORO-CDS 2.397 (0'8%)	PP 147.167 (50'6%)	RUIZ MATEOS 1.680 (0,6%)

El PP obtengué un 14,8% més del total dels vots que el 1989 i ha arribat a la majoria absoluta (50,6%).

i municipals no han impedit que es consolidàs l'hegemonia del PP que per primera vegada superava la barreira del 50% i igualava l'èxit de la UCD el 1977 i 1979. Aquest creixement, però, s'ha donat en bona part a causa del mimetisme estatal i convé saber que a les províncies de La Palma, Àvila, Burgos, Lleó, Palència, Salamanca, Sòria, Valladolid, Zamora, Cuenca, La Corunya, Lugo, Orense, Pontevedra i Múrcia el suport al PP ha estat superior que a les Balears.

Com sempre, la campanya electoral dels conservadors s'ha caracteritzat per la gran abundància de mitjans i per una important capacitat de convocatòria. Ha fet un ús notable de la llengua catalana, però, per exemple, la carta que adreçà a l'electorat signada per Abel Matutes i José M. Aznar, era en castellà.

L'esquerra estatal

A tot el desgast patit en l'àmbit general de l'Estat, el *Partido Socialista Obrero Español* -PSOE-(2) ha afegit a les Balears el desgast d'haver ocupat gairebé sempre l'oposició i el mal govern exercit en molts de municipis (Calvià, Palma, Ciutadella de Menorca) i les lluites internes que es posaren de manifest en el VII Congrés del PSIB (abril de 1994). Així, les Balears han estat una de les zones d'Espanya que menys suport han donat al PSOE, que només ha obtingut menys vots a Las Palmas, Burgos, Lleida, Lugo, Pontevedra, Madrid, Nava-

rra, Àlaba, Guipúscoa i Biscaia.

A les Balears el PSOE ha perdut fins i tot en els seus darrers reduïtes, Alaró, Capdepera, Lloseta, Pollença, Es Castell, la ciutat d'Eivissa i Formentera, on havia guanyat en 1993, bé que encara gairebé pertot és la segona força més votada. La seva campanya electoral ha estat fluixa i s'ha caracteritzat per una relativa modèstia, per l'escassa capacitat de convocatòria i per l'ús important de la llengua catalana.

Sens dubte la fortíssima davallada cal atribuir-la a l'abstenció, al

traspàs de vots que han anat a *Izquierda Unida* i, en menor mesura, al PP i al *Partit Socialista de Mallorca PSM-Convergència i Unió*.

La candidatura d'IU(3) ha captat bona part dels vots descontents del PSOE per la seva política econòmica poc favorable als treballadors i pel seu pacte amb Convergència i Unió -CiU-. El mimetisme estatal també ha estat fortíssim ja que fins i

tot hi havia tanques publicitàries en les quals apareixia el màxim dirigent d'IU, que ni tan sols era candidat a Estrasburg.

Amb una bona implantació a totes les Illes, IU ha crescut sobretot a les zones on hi ha més immigrants. Ha estat la tercera força més votada a tots els municipis de les Pitiüses i de Menorca, i a Mallorca en els municipis d'Alcúdia, Andratx, Calvià, Capdepera, Felanitx, Inca, Lloseta, Lluçmajor, Marratxí, Muro, Palma, Puigpunyent i Son Servera. Els seus resultats són molt millors a

**VOTA EUROPA
VOTA PSOE**

Pel futur d'Espanya

A les Balears, el PSOE ha perdut fins i tot en els seus darrers reduïtes on encara havia guanyat el 1993. Ha tret 72185 vots (24,8%) contra 84321 (36,15%) de les europees de 1989.

IU va aconseguir un 6,4% més del total de sufragis que el 1989 i ha arribat al 9,9%

Diputats elegits a l'Estat espanyol

PP	28 (40'2% dels vots)
PSOE	22 (30'7% dels vots)
IU	9 (13'5% dels vots)
CiU-PSM-UPV	3 (4'7% dels vots)
Coalició Nacionalista	2 (2'8% dels vots)

Palma (arriba al 13%) que en el conjunt de la Part Forana.

La campanya de IU no va ser massa intensa però va poder utilitzar el "mailing" com el PP i el PSOE. L'ús del català va ser important.

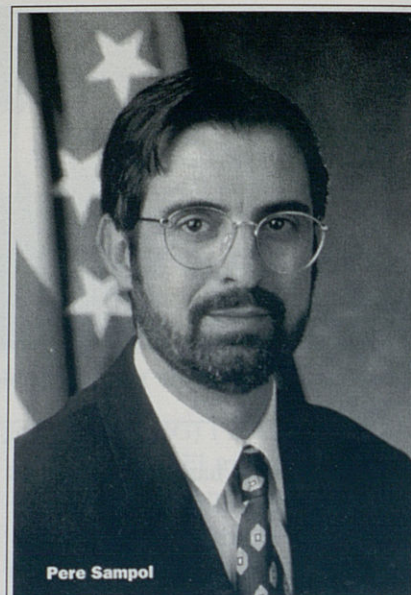
IU fou el partit que més va créixer en aquestes eleccions -l'únic que augmentà fins i tot en nombres absoluts- i superà àmpliament els millors resultats del PCIB a les Balears obtinguts el 1979 a les eleccions municipals i pre-autonòmiques (7%). Pel que fa a la qüestió de la llengua, IU ha utilitzat sovint el català i ha resultat una grata sorpresa rebre una carta de Julio Anguita en la nostra llengua.

El nacionalisme

Mentre les estructures de l'Estat (ordre públic, ensenyament, mitjans de comunicació...) no es transformin (és a dir, no es "mallorquinitzin" o "balearitzin"), la majoria de ciutadans continuaran considerant Espanya com el seu principal marc polític de referència. Conseqüentment, en qualsevol comici, més encara si són "generals" o europeus els nacionalistes juguen en camp contrari i només amb molta feina i imaginació poden contrarestar la inèrcia favorable als partits estatals.

En aquesta ocasió, a més, els partits nacionalistes illencs han hagut d'improvisar aliances electorals poc ortodoxes des del punt de vista ideològic, però inevitables des del punt de vista nacional. Sembla mentida que en els anys noranta s'intentin criminalitzar aliances amb catalans o bascos i no es vulgui veure que els partits estatals, amb excepcions personals molt lloables, contribueixen activament, o més sovint, passivament a la destrucció de la identitat diferenciada dels illencs.

En aquest context, el nacionalisme majoritari de Mallorca, el PSM-Nacionalistes de Mallorca, optà per pactar amb *Convergència i Unió* -CiU- (*Convergència Democràtica de Catalunya* i *Unió Democràtica de Catalunya*) i la *Unitat del Poble Valencià* -UPV-. Per primera vegada pactaren els tres partits nacionalistes majoritaris en cada un dels Països Catalans. Aquest acord innovador no va estar exempt de problemes. Per una banda, *Unió Democràtica de Catalunya* -UDC- un partit democristià conservador que forma part en el Parlament Europeu del *Partit Popular Europeu* -PPE- (amb el *Partit Popular*, el *Partit Nacionalista Basc* i altres par-

**Mallorca
amb força
a Europa**

El PSM ha augmentat en un 1,8% del total dels sufragis el seu resultat de 1989.

tits conservadors europeus), s'oposà al pacte i no el signà. L'acord només fou establert entre el soci majoritari de CiU, *Convergència Democràtica de Catalunya* -CDC-, de caràcter liberal-demòcrata i social-demòcrata, el PSM i UPV, sota els auspicis de Miquel Roca. Els diputats de *Convergència Democràtica de Catalunya* formen part a Estrasburg d'un grup diferent al PPE, el *Grup Liberal*. Unió acceptà l'acord signat pel seu soci però pareix que fins i tot dificultà la presència dels candidats nacionalistes mallorquins i valencians durant la campanya electoral. També s'ha d'indicar que la *Juventut Nacionalista de Catalunya*, els *Joves d'UPV* i els *Joves d'Esquerra Nacionalista-PSM* donaren el suport decidit a aquesta candidatura.

A més, l'acord se signava en un moment en què el paper de CiU era més polèmic que mai. Per una banda, el suport que donava a la política econòmica del PSOE poc favorable, almenys a curt termini, als

VOTA

**Unió
Mallorquina**

UM ha perdut un 3,1% del total dels vots i ha davallat fins al 2,6% dels sufragis.

interessos dels treballadors podia restar vots per l'esquerra. Per l'altra part, mantenint el govern de Felipe González provocava, paradoxalment, les ires dels sectors més conservadors i visceralment antisocialistes, prou nombrosos a les Balears.

Malgrat això, després de la desfeta de l'*Esquerra dels Pobles*(4) i la implantació a Mallorca d'*Esquerra Republicana de Catalunya* -ERC- com un partit nacionalista rival, s'ha de reconèixer que el pacte UPV-PSM-CiU era la millor candidatura possible, impecable des del punt de vista nacional. A més, per primera vegada s'establia una relació, respectuosa i directa, amb el nacionalisme majoritari de Catalunya, al qual es deuen algunes de les principals eines que ens permeten sobreviure a la immersió lingüística en castellà a què ens sotmet l'Estat espanyol. No s'ha d'oblidar que en aquests moments el fet diferencial mallorquí s'enfronta amb problemes de cada vegada més difícils que fan més necessari que mai l'existència de partits nacionalistes ben coordinats amb els de Catalunya i el País Valencià.

En aquesta candidatura, els tres primers candidats eren catalans, el quart era valencià i el cinquè, mallorquí (Pere Sampol). A Mallorca, la seva campanya electoral es caracteritzà per una presència important al carrer, per una notable capacitat de convocatòria i per la participació de dirigents catalans i valencians.

El «PSM-Nacionalistes de Mallorca-Convergència i Unió (PSM-NM-CiU)», aquest era el nom exacte de la candidatura a les Balears, obtengué bon resultat, que no fou excel·lent pels motius abans esmentats. A més, els socis del PSM a les altres Illes(5) no donaren suport a la coalició. A Eivissa, tot i que un sector de l'*Entesa Nacionalista i Ecologista* -ENE- era partidari del suport, la majoria optà per pactar amb ERC. A Menorca,

ERC ha augmentat en un 0,6% del total dels vots el seu resultat de 1989.

el fracàs de l'*Entesa de l'Esquerra de Menorca*(6) feia que el *Partit Socialista de Menorca* es trobàs en un procés de reorganització, de manera que el PSM decidí donar llibertat de vot als seus seguidors.

En aquestes condicions, i tal com ja havia passat a les eleccions

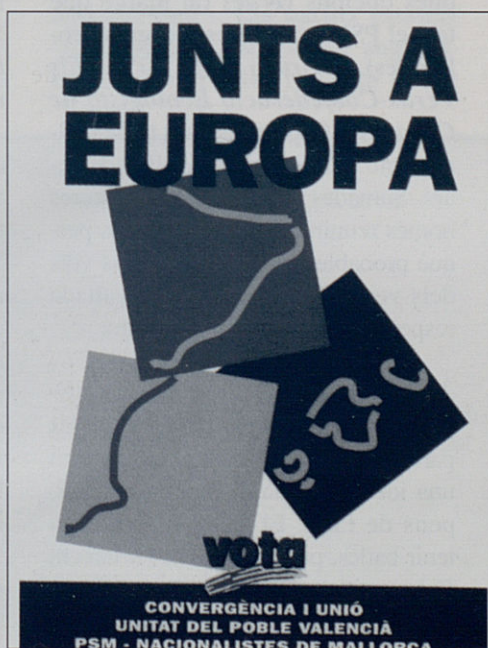
generals de 1993, el PSM-CiU obtingué bons resultats a Mallorca i dolents a les Pitiüses i Menorca. A Mallorca, el PSM-CiU fou la segona força més votada a Banyalbufar, Campanet, Escorca, Llubí, Sant Joan, Sant Llorenç, Santa Maria del Camí i Vilafanca de Bonany. A més, fou el tercer partit més votat a Alaró, Algaida, Artà, Binissalem, Campos, Consell, Deià, Esporles, Estellencs, Fornalutx, Manacor, Montuïri, Petra, Pollença, Porreres, Santa Eugènia, Santanyí, Selva, Sineu i Sóller. En el conjunt de la Part Forana, el PSM fou el tercer partit amb més sufragis, mentre que a Palma va ser el quart (amb el 5,6% dels vots).

Així, doncs, la creixent implantació del PSM-CiU sembla inversa a la d'IU.

S'ha de destacar que amb aquesta coalició el PSM obté els seus millors resultats (5,96%) en unes eleccions no autonòmiques ni municipals, superiors fins i tot als que va treure la *Unitat Socialista* (5,1%), una coalició del PSI (el precedent del PSM), el PSP i el *Moviment Socialista de Menorca*.

El segon partit nacionalista de Mallorca, *Unió Mallorquina* -UM- es presentà a les eleccions després d'haver trencat, a la fi, el pacte amb el PP i d'haver possibilitat que l'oposició (PSOE, PSM i UM) controlàs algunes de les Comissions del Consell Insular de Mallorca. Això li atorgà una certa credibilitat nacionalista, però a la vegada l'afeblí ja que, per exemple, el conseller de Cultura del Govern Balear, que pertanyia a aquest partit, no trencà el pacte i continuà en el càrrec institucional com a independent.

Davant les eleccions, UM formà part d'una *Coalición Nacionalista*(7) que incloïa el PNB (*Partit Nacionalista Basc*), *Coalición Canària*, *Coalición Galega*, *Partido Aragonés Regionalista* i, lamentablement, els "blaveros" anticatalanistes d'*Unió Valenciana*.

Els joves del PSM, de CDC i d'UPV impulsaren decididament l'única coalició europea exclusivament de Països Catalans.

El vot nacionalista a les eleccions europees

	Balears			Mallorca		
	1987	1989	1994	1987	1989	1994
PSM	3'0	4'2	6'0	3'3	4'1	7'0
UM	5'7 (1)	-	2'6	6'9	-	3'2
ERC	0'1	0'2	0'8	sense dades	sense dades	0'7
Total	8'8	4'6	9'4			10'9

(1) Llavors es definia com a regionalista.

Els resultats d'UM foren mediocres i desiguals en la Part Forana, dolents a Palma i pèssims a Menorca i les Pitiüses. Resulta obvi que el fet pluri-insular perjudica el nacionalisme a les Balears. UM ha estat el partit més votat a Costitx; la segona força a Ariany, Lloret, Muro, Petra, Santa Eugènia i Valldemossa; i la tercera a Búger, Maria de la Salut, Sencelles, Sant Joan, Santa Margalida i Ses Salines.

Sorprenentment, a la papereta d'UM només hi apareixien els tres candidats mallorquins.

La campanya electoral que va fer no va ser molt intensa i el seu candidat era poc conegut. UM utilitzà el català com única llengua, probablement per primera vegada.

Pel que fa al nacionalisme explícitament independentista, *Esquerra Republicana de Catalunya* -ERC- aconseguí pactar amb l'*Entesa Nacionalista i Ecologista* -ENE-, d'Eivissa. Ambdós partits formaven part de la coalició *Per l'Europa de les Nacions*, amb *Eusko Alkartasuna* i la nova *Acció Catalana*.⁽⁸⁾ Malgrat això, els seus resultats varen ser magres. Fou l'octava força més votada a les Balears, per darrere del FORO-CDS i del *Grupo Verde*, que no té cap implantació a les Balears. Fins i tot a Eivissa, on a la implantació de l'ENE s'ha de sumar la d'ERC, el *Grupo Verde* superà el nacionalisme pancatalanista en els municipis de Sant Joan i Sant Antoni. A cap municipi ultrapassà el 2% dels sufragis. Com és lògic, tota la seva

propaganda, el mateix que la del PSM-CiU, utilitzà únicament el català.

Els partits verds

A causa d'una maniobra política, pareix que impulsada per *Els Verds* d'Andalusia (els quals anaven en coalició amb IU), la coalició de què formaven part *Els Verds* de les Illes Balears no es va poder presentar. Un intent de presentar-se a través de *Los Verdes de la Región Murciana* no va ser acceptat pel Tribunal Constitucional. *Els Verds* de les Illes Balears demanaren el vot en blanc o l'abstenció, però sembla que sense cap transcendència.

Malgrat això, es podien votar dues opcions verdes (al marge que tant el PSM com IU es reclamin ecologistes), el *Grupo Verde* -GV- i *Els Verds-Confederació Ecologista de Catalunya*. Cap de les dues tenia relació amb *Els Verds* de les Illes Balears. Sumades totes dues candidatures només reuniren l'1,4% dels vots, perquè probablement bona part dels vots dels verds passà a IU. La davallada respecte el 1989 resulta evident.

Altres partits

El cas del CDS demostra que els partits estatals, sobretot quan no tenen una ideologia clara, són gegants amb peus de fang. El CDS va arribar a tenir batles, presència en el Parlament Balear, centenars de suposats militants i quasi aconseguí un diputat al Congrés. De la nit al dia tot això es va esvaïr i ara el *Centro Democrático y Social*, en coalició amb un fantas-

magòric *Foro*, no arribà ni a l'1,1% dels vots. La història ha demostrat que haurien d'haver acceptat incorporar-se a l'Operació Reformista de 1986 i així esdevenir una alternativa al PSOE i al PP.

El quasi-feixisme de Ruiz Mateos està en clara recessió i en aquesta ocasió només ha tret el 0,58% dels vots.

L'extrema esquerra es troba en franca decadència i obté menys vots que mai. El *Partido Comunista de los Pueblos de España* -PCPE-, que a les Balears està representat pel *Partit Comunista de les Balears* -PCB- no arribà ni al 0,2%. Pitjors resultats encara obtenen el *Partit Obrer Revolucionari* -POR- (0,12%), trotskista, la *Coalición por un nuevo Partido Socialista* -CNPS- (0,06%), i la *Coalición GPOR-PST (LVS)*, amb el ridícul 0,02% dels vots.

Herri Batasuna -HB- també experimentà un gran retrocès i no arribà ni al 30% dels vots que va treure el 1987.

Dins el que podem anomenar extrema dreta, els resultats foren extraordinàriament baixos. La històrica *Falange Española* (FE-JONS) va aconseguir el 0,07% dels vots i els dissidents de la *Falange Española Independiente* (FEI), el 0,05, molt lluny de l'1% dels vots obtingut per la coalició *Unión Nacional* el 1979.

Tampoc no varen treure res els dos grups carlistes presents en aquests comicis, el *Partido Carlista* -PCAR- (0,03%) i la *Comunión Tradicionalista Carlista* -CTC- (0,02%). Semblants resultats foren per als

diversos partits nacionalistes o regionalistes que es presentaren en solitari procedents d'altres zones de l'Estat, com el *Bloque Nacionalista Galego* -BNG- (0,04%), *Coalición Andalusista Poder Andaluz* -PA-PAP- (0,04%), la *Unidad Regionalista de Castilla y León* -URCL- (0,04%), el *Partidu Asturianista* -PAS- (0,04%), el *Partido Regionalista Extremeño* -PREX- (0,03%), *Alternativa Galega* -AG- (0,02%) i el *Partido Regionalista del País Leonés* -PREPAL- (0,02%).

Tampoc no aconseguiren el favor de l'electorat diversos grups que es presentaven amb denominacions pintoresques, com *Caza, Pesca, Naturaleza y Tradiciones* -CPNT- (0,07%), *Partido de la Ley Natural* -PLN- (0,06%), *Partido Humanista* -PH- (0,04%) i *Partido Justicia y Bienestar* -JYB- (0,03%).

Malgrat l'evident desgavell que suposa haver d'elegir entre 32 opcions, els resultats que hem comentat demostren clarament que l'electorat té bastant clar què és el que vol votar i que les opcions «fantasmes» obtenen menys vots que mai. El confusio-nisme només s'ha donat en el cas dels grups verds, que abans hem esmentat.

Algunes conclusions

En conjunt, l'avanç de la dreta a les Balears ha estat relativament

petit. Ha passat del 51,2% (1993) al 57,2%. El que ha succeït és que el PP ha concentrat quasi tot l'electorat de centre-dreta (el 50,60% dels vots, d'un total del 57,2%), mentre que el centre-esquerra s'ha diversificat més que mai. El principal partit de l'esquerra, el PSOE, agrupa tan sols el 24,82% de l'electorat, mentre que IU, PSM, els grups verds i ERC-ENE arriben al 18,12%. Aquesta situació s'assembla molt a la que hi havia el 1979, quan UCD concentra-va el 50% i PSOE, PSM i PCIB es repartien el vot progressista.

Per illes, la dreta predomina pertot arreu, però es manté la històrica diferència entre Menorca, l'illa relativament més progressista (48,62% de vots conservadors) i les Pitiüses on el pes d'Eivissa fa que el predomini conservador sigui més clar (56,24%). Formentera és l'única illa on les esquerres superen, per molt poc, les dretes i treuen el 51,67% dels sufragis.

Pel que fa a la qüestió nacional, s'observa un lent avanç del nacionalisme, que en aquests comicis obté, en conjunt (PSM, UM i ERC) els millors resultats de la història en unes eleccions que no siguin locals o autonòmiques. Els partits estatals són majoritaris, però també augmen-ta la seva sensibilitat cap el fet

nacional, com ho demostra el major ús del català i la presència de les denominacions adequades a la realitat de les Illes Balears.

L'alta abstenció, el vot de càstig i el distanciament amb el qual s'han viscut aquests comicis fan que s'hagin de relativitzar les conclusions que se'n puguin extreure, però, sens dubte, ens permeten de veure les tendències del vot a les futures eleccions municipals o autonòmiques. En aquests propers comicis les Balears es juguen el seu futur, tant pel que fa a l'obtenció d'una major justícia social, com al rellançament de la cultura pròpia o la conservació del medi ambient. Això si no hi ha unes eleccions generals anticipades en les quals es torni a desenterrar el paroxisme hispànic entre dretes i esquerres més o menys pressumptament corruptes i centralistes. □

NOTES

(1) Utilitzam el nom oficial de les candidatures que apareix a les paperetes electorals. S'ha de tenir en compte que la denominació pot variar a les diferents comunitats autònomes de l'Estat.

(2) Tot i que a la propaganda electoral apareixen per primera vegada les sigles del *Partit Socialista de les Illes Balears* -PSIB-, denominació que adoptà la *Federació Socialista Balear* del PSOE el 1990, a les paperetes només sortia PSOE.

(3) Com en el cas del PSIB, a la propaganda apareixia normalment la denominació *Esquerra Unida de les Illes Balears*, però a la papereta electoral només posava *Izquierda Unida*.

(4) La coalició *Esquerra dels Pobles* fou fundada el 1987 per *Euskadiko Esquerra*, el *Partido Socialista Galego*, l'*Entesa dels Nacionalistes d'Esquerra* (Catalunya), el *Partit Socialista de Mallorca*, el *Partit Socialista de Menorca* i la *Unión Aragonesa*. El 1989 incorporà la *Unitat del Poble Valencià*, l'*Asamblea Canaria* i el *Partido Asturianista* i aquell mateix any va treure un eurodiputat. Desaparegué a causa de la incorporació de bona part d'*Euskadiko Esquerra* al PSE-PSOE. Vegeu els resultats d'aquesta coalició a les Balears a EL MIRALL núms. 28 i 30.

(5) El PSM, el PSMenorca i l'*Entesa Nacionalista i Ecologista d'Eivissa* crearen l'abril de 1989 la federació de partits *Esquerra Nacionalista de les Illes Balears*.

(6) Formada pel *Partit Socialista de Menorca* -PSMe-, *Esquerra Unida de Menorca*, el *Partit Comunista de Balears* i independents. Precisament durant la campanya electoral el PSMe celebrà a Ferreries la seva XVIII Assemblea.

(7) A la papereta electoral es presentava com a «*Unió Mallorquina* (Coalición Nacionalista) (UM)».

(8) A les Balears el nom exacte d'aquesta candidatura era «*Per l'Europa de les Nacions* (Entesa Nacionalista i Ecologista- Esquerra Republicana de Catalunya) (ENE-ERC)».

Els nacionalismes i regionalismes perifèrics a l'Estat espanyol.
Resultats de les eleccions europees (1)

Comunitat autònoma	Total	Desglosat per partits
Balears	8,60%	(05'96% PSM-CiU; 2,64% UM) 4t i 5è partit més votat
Catalunya	36'99%	(31'49% CiU; 5'50% ERC) 1r i 5è partit més votat (3)
País Valencià	7'07%	(05'29% UV; 1'78% UPV-CiU) 4t i 5è partit més votat (2)
Galícia	11'53%	(11'53% BNG) 3r partit més votat
País Basc	50'11%	(25'87% PNB; 15'58% HB; 8'66% EA) 1r, 4t i 6è partit més votat
Navarra	15'43%	(10'47% HB; 3'73% EA; 1'23% PNB) 4t, 5è i 6è partit més votat
Canàries	18'89%	(18'89% CC) 3r partit més votat
Aragó	7'68%	(07'68% PAR) 4t partit més votat
Astúries	1'71%	(01'71% PAS) 4t partit més votat
Andalusia	3'78%	(03'78% PA) 4t partit més votat

(1) Només hem comptabilitzat els partits que obtengueren més de l'1% dels vots.

(2) El cas d'Unió Valenciana és molt dubtós, ja que malgrat formar part d'una "Coalició Nacionalista" és tant o més anticatalanista i castellanista que els partits estatals.

(#) El cas d'Iniciativa per Catalunya és peculiar ja que en alguns aspectes es pot considerar un partit nacionalista

República Federal d'Alemanya: les eleccions d'octubre

MACIÀ RIUTORT

«No cerquis de descobrir -car és sacríleg saber-ho- per quan han fixat els déus el final de la meua i de la teua vida, <...>, ni interroguis els càlculs astrològics dels Babilonis per esbrinar-ho <...>». Aquests versos d'Horaci es poden ben bé aplicar a les prediccions polítiques: no cercaràs de descobrir qui guanyarà o perdrà unes eleccions. Car els déus et podrien castigar fent que surtissin uns resultats diferents dels pronosticats per tu, i el càstig fóra l'escarn, sempre mal de sofrir. Però, malgrat l'advertència d'Horaci, vet aquí que no he pogut pas vèncer la temptació d'escriure uns mots sobre el resultat de les properes eleccions al *Bündestag* alemany, sabedor que em puc equivocar i perfectament conscient que la meua

opinió dissenteix força de la d'algun dels meus companys de feina.

A aqueixes eleccions que tindran lloc el 16 d'octubre proper hi concorreran diversos partits. Dos d'ells, la CDU i la SPD, són majoritaris, la resta, minoritaris. Només dos *Spitzenkandidaten* -candidats cap-de-llista-¹, un d'ells per la *Ländesliste*² de Renània/El Palatinat i l'altre també per la *Ländesliste* de Renània/El Palatinat tenen possibilitats reals de convertir-se en futurs cancellers de la República Federal d'Alemanya:

1. Hèlmut Kohl (nat el tres d'abril del 1930 a Lúdwigshafen, Palatinat. Membre de la CDU des del 1947; canceller federal d'ençà de l'u d'octubre del 1982), i

2. Rüdolf Schàrping (nat el dos de desembre del 1947 a Níederelbert (Baix-Wèsterwald renà), Renània. Membre de la SPD d'ençà del 1966. Serà designat oficialment com a candidat de la SPD el 22 de juny d'enguany a l'Assemblea del Partit que celebrada a Halle).

Els *Spitzenkandidaten* de les diferents *Landeslisten* dels altres partits, gent com Klaus Kinkel (FDP), Marianne Birtel, Lüdger Vollmer (Bündnis 90-DIE GRÜNEN), o Lothar Bisky, Gregor Gysi, i Stefan Heym (Partei des Demokratischen Sozialismus) etc. no tenen cap possibilitat real d'esdevenir cancellers federals. Les especulacions sobre els resultats electorals d'aquests partits només poden girar

El temps juga en favor de Kohl: és ver que la CDU està força gastada als nous Länders, però no pas als vells; i la revifalla econòmica alemanya repara molt la consumpció soferta.

entorn de si passaran o no l'obligatòria barrera del 5% dels vots emesos, i si, posat que ho aconseguixin, quants d'escons hauran.

Parlar per tant de candidats a canceller de la República Federal d'Alemanya -com ho sentirem a fer- és impropï, ja que el canceller no és elegit directament pel poble, sinó pel *Bündestag* un cop reconstituït després de les eleccions federals. L'elegit ha d'ésser ratificat com a tal pel president de la República; aquest és actualment el jurisperit bavarès Róman Hèrzog³, president del Tribunal Constitucional de la República Federal fins a la seva designació com a nou president de la República. Si més no en un pla teòric, els membres del partit més representat en el *Bündestag* o de la coalició que hi detingui el major nombre d'escons podrien elegir com a canceller federal un diputat o una diputada que durant la campanya electoral no hagués estat presentat per ells com a la persona que, de guanyar les eleccions, seria elevada en votació a cap del *Bundeskanzleramt*. Si un partit presenta a l'opinió pública un dels seus candidats a diputat com a candidat a canceller federal és per comoditat i perquè l'electorat sàpiga d'aquesta manera amb qui se les haurà com a canceller federal si surt elegit aquell partit en qüestió. Fetes aquestes explicacions parlaré en el present article dels *candidats a canceller federal* per raons de comoditat i plenament conscients que és un ús impropï.

Un cop dit tot això, passem a la qüestió que aquí ens ocupa: qui serà versemblantment el proper canceller de la República Federal? En els darrers temps s'havia especulat i esperat molt que Scharping faria la basa. Però aqueixes esperances semblen darrerament haver-se esvanit del tot. El temps ha jugat -i continua fent-ho- en favor de Kohl: és ver que la CDU està força gastada als nous *Länder* però no pas als vells; i la revifalla econòmica que comença a

Hom reconeix per regla general que Helmut Kohl gaudeix a l'estranger d'un prestigi que Scharping, l'altre candidat, encara no té. (Scharping en primer terme i Kohl enmig.)

despuntar a Alemanya -i que tot versemblantment continuarà en els propers i decisius estiuencs- repara molt la consumpció soferta. El temps juga doncs decididament a favor de la CDU. Els mesos d'estiu solen ésser mesos tranquils en tots els aspectes, mesos curulls de feina i mesos de vacances; això darrer vol dir, aplicat a la política, de menys activitat parlamentària. Hem de pensar doncs que els mesos d'estiu, especialment l'agost, seran mesos amb molt poca activitat política, i això, jugarà precisament en favor de la CDU, perquè no tindrà menys oportunitats de blasmar-se davant els electors. L'únic fet

parlamentari important alemany que tindrà lloc abans de les eleccions de l'octubre i que ara puc tenir present és el motivat per les discussions dels pressuposts d'estat per a l'any qui ve, però em costa de creure que les discussions que puguin acompanyar llur aprovació puguin tenir cap mena de repercussió en aqueixes eleccions que ara s'acosten.

A més a més, les eleccions europees han estat, igual que a Espanya per bé que a Alemanya en un grau menor, un assaig i ensems un succedani de les del parlament nacional; en elles s'ha vist el desig de la nació de continuïtat política especialment en uns moments en què hom confia en el redreçament econòmic i en què no es vol arriscar ningú a un canvi que pogués alterar aquesta incipient millora: l'esperança que amb la millora econòmica hom no serà pas colpit pel llamp de l'atur o, en el cas d'haver-ho estat, que hom en podrà sortir, ajuda a refermar aquest desig de no experimentar amb un canvi de govern d'efectes pentura negatius. Després de la victòria conservadora a l'hora de l'elecció del nou president de la República i ara després de la victòria conservadora a les eleccions europees, es pot dir que la seva victòria a les eleccions parlamentàries ja es pot contemplar com a feta. Poden passar coses que endrecin aquesta tendència (trend) cap a la victòria, però serien imprevisibles i ara mateix no sabia dir quines podrien ésser.

En ultra, hem de pensar encara en els següents atots que té la CDU i que sens dubte la beneficiaran a les properes eleccions:

1. la CDU té el poder, i en general, és més bo de fer defensar l'ho que no pas conquerir-lo quan la situació del país en el moment de celebrar-se les eleccions fa que l'elector pugui pensar que rellevar del poder el partit que n'és detentor pot empitjorar aqueixa situació més

aviat que no ajudar a millorar-la. Aquesta por de l'elector que un canvi en el govern pugui desballestar la incipient millora econòmica que ara comença a despuntar, és, al meu entendre, un dels trumfos de la CDU.

2. el factor "prestigi a l'estranger". Efectivament, hom reconeix per regla general que Kohl gaudeix a l'estranger d'un prestigi que Scharping (encara) no té i que l'actuació de Kohl a l'estranger ha estat i és, per regla general, positiva per al país. El seu prestigi es veu augmentat davant bona part de l'electorat alemany a través de les regulars trobades de Kohl amb mandataris estrangers i a través del progressiu assoliment de més reconeixement internacional per a Alemanya: al capdavant, amb la CDU -i aquí hauríem de dir que això ha estat pentura més l'obra del president que deixa el càrrec aquest u de juliol, von Weizsäcker, que no l'obra del canceller-hom ha vist com Alemanya ha començat a deixar de veure's com a un dels vençuts de la Segona Gran Guerra per començar a arrenglar-se a les files dels vencedors; quan hom diu que la desfeta del 45 no vol dir desfeta sinó alliberament, hom s'està col·locant d'alguna manera en el bàndol dels qui varen guanyar la guerra. Per a la psicologia d'una nació veure en el final de la guerra el moment en què hom aconseguí gràcies a la intervenció d'altres pobles d'alliberar-se de la follia i desraó d'una tirania és reconfortant, gratificant i afalagador, i això és recompensat per l'elector a l'hora de votar. No crec que hi hagi gaire gent que no aplaudesqui la transformació de la derrota en co-victòria i ara, quan soldats alemanys marxen el catorze de juliol per primera vegada d'ençà de la Segona Guerra Mundial pels Camps Elisis parisencs, Kohl veurà reforçat el seu prestigi davant una part gens menyspreable d'electors alemanys. Amb altres paraules, la victòria de Kohl sembla doncs de

La por de l'elector que un canvi en el govern pugui desballestar la millora econòmica que ara comença a despuntar és un dels trumfos de la CDU. (A la fotografia, una vista de la ciutat vella de Munic, capital de Baviera.)

bell nou assegurada i la SPD haurà d'escarrassar-se fortament si vol remuntar d'aquí a l'octubre la distància que la separa del partit de Helmut Kohl; al meu entendre, l'únic trumfo amb què compta de veres el partit de Scharping de cara a les properes eleccions és el desig de l'electorat o de part de l'electorat que pugui al govern un partit que tregui Alemanya del cert estancament en política social i cultural en què es troba ara, després de dotze anys de govern de la CDU-CSU, - un trumfo però que pot resultar ésser de valor ben migrat si pensam, com crec haver mostrat al llarg d'aquestes retxes, que aqueix desig de canvi és moderat per la por al canvi en els presents moments de millora econòmica. □

(Tarragona, maig 1994)

NOTES

1. Cada partit elabora una llista electoral específica a un Land (Landesliste). Són designats amb el terme de *Spitzenkandidaten* els tres primers candidats de cadascuna d'aquestes Landeslisten.
2. A diferència del sistema espanyol, que coneix un nombre fix de diputats, el sistema alemany és obert: el nombre de diputats canvia o pot canviar (encara que només lleugerament) després de cada elecció a causa dels possibles *Ueberhangsmandate* o escons de més que pot produir el sistema electoral combinat alemany. Així, el parlament alemany que va sorgir constituït de les eleccions

del sis de març de 1983 constava de 520 escons -contant-hi els diputats de Berlín Occidental-, mentre que el que sorgí de les eleccions del vint-i-cinc de gener del 1987 en va tenir 519. El parlament actual, nat de les eleccions del quatre d'octubre del 1990 en té 662. A Alemanya hi ha el que se'n diu un sistema electoral mixt (*gemischtes Wahlrecht*), és a dir, un sistema electoral combinat pel qual la meitat dels diputats és conformada per aquells diputats que hagin obtingut la majoria dels vots emesos (relatius *Mehrheitswahlrecht*) en un dels 328 Wahlkreise en què està dividida la República Federal d'Alemanya -un diputat per cada Wahlkreis- i l'altra meitat és conformada a partir de l'aplicació de la llei electoral de Hare Niemeyer (a partir del 1987; anteriorment a aqueix any s'aplicava el procediment de d'Hondt) als resultats que cada partit admès a la contesa electoral hagi obtingut (*Verhältnisswahlrecht*). Tot alemany té doncs dos vots: amb el primer vota una persona, amb el segon, un partit. El més votat a un Wahlkreis o districte electoral es converteix en diputat del Búndestag; aquests diputats conformen el 50% del total de diputats; el 50% restant dels diputats s'obté a partir del tant per cent de vots obtinguts per un partit determinat. Per entrar dins el Búndestag, un partit ha d'haver obtingut com a mínim el cinc per cent dels vots emesos o haver obtingut un diputat almanco a tres districtes electorals.

3. Com que he estat interpellat per amics -que devien recordar el nom de l'anterior cap d'estat israelià, Chaim Herzog- si Roman Herzog és o no jueu, voldria fer avinent a tothom aquí que no ho és, tot i que, si ho fos, el fet parlaria moltíssim en favor de la República Federal d'Alemanya. Fins allà on sé, el nou president d'Alemanya és protestant. D'altres dades sobre ell que poden interessar el lector del present article fóren: va néixer el cinc d'abril del 1934 a Ländshut (Baviera), entrà a la CDU el 1970 i fou nomenat president del Tribunal Constitucional el setze de novembre del 1987. El proper u de juliol serà investit president de la República. La seva successora com a presidenta del Tribunal Constitucional és Jutta Limbach, de Berlín.

A Palma, la tercera edició de *Les Balears es presenten*

E.M.

No era fàcil rebre del públic, en aquesta tercera edició, el mateix entusiasme que havia despertat a Barcelona el 1992 i l'any passat a València el concert *Les Balears es presenten*. La idea de fer conèixer la riquesa del fons musical de Balears i expandir més enllà de les nostres Illes la qualitat i varietat de les seves obres, topava en aquest cas amb el fet que els oients coneixien prou bé les melodies, els textos i els actants. Era un concert per a mallorquins, amb música de casa i artistes de casa, en tot cas versions harmonitzades per a orquestra i cor interpretades conjuntament amb veus solistes. Evidentment, els artistes convidats eren de prestigi i valien la pena, però no calia esperar que la novetat fos allò que cridàs especialment l'atenció de

Un marc que tenia
per fons la catedral i
per escenari la riba
del port vell.

l'espectacle. Per això deim que no era fàcil el concert de Palma.

Tot i així, resultava obligat fer-lo a la nostra ciutat, prop dels qui han donat suport a la seva organització, han cregut amb el que es vol aconseguir i han valorat els esforços de la gent que hi ha treballat -i hi

segueix treballant- amb la visió d'oferir una cosa de qualitat ara i en audicions futures a qualsevol auditori i a qualsevol lloc, i obligat particularment perquè la retransmissió que n'havia de fer RTVE calia enregistrar-la aquí si havia de tenir el sentit de promoció cultural exterior que els organitzadors han volgut donar als festivals des del primer moment.

Simó Andreu va fer la presentació de la vetllada. L'Orquestra Simfònica de les Illes Balears, la Coral Universitat de les Illes Balears, les primeríssimes veus del baríton menorquí Joan Pons i la cantant mallorquina Maria del Mar Bonet, la col·laboració de Toti Soler, del grup eivissenc UC i la omnipresència d'Antoni Parera Fons no podien, d'altra banda, decebre ningú. I

Les obres populars en versions harmonitzades per a orquestra i cor interpretades conjuntament amb veus solistes, foren satisfactoriament acollides per l'auditori.

L'assistència de públic va ser nombrosa i entusiasta.

menys en un marc que tenia per fons la catedral excel·lentment il·luminada i per escenari la riba del port vell que prestaven unes condicions naturals de bellesa i escenografia realment extraordinàries.

Unes condicions que TVE devia aprofitar al màxim en enregistrar íntegrament l'acte per emetre en el programa internacional -molts milions d'espectadors- i en el d'audiència espanyola com estava previst.

L'Institut Balear de Promoció Turística (IBATUR) i l'OCB que van tenir cura de l'organització, van poder comprovar que l'acollida del públic mallorquí va ser molt cordial i l'assistència tan nombrosa (uns 7000 espectadors) que va ocasionar insu-

perables dificultats d'acomodació. Hi eren presents, Joan Flaquer, conseller de Turisme; Joan Fageda, batle de Palma; Catalina Cirer, consellera de Governació; Antoni Sansó, president de la Comissió Informativa del Consell Insular de Mallorca; Lluís Coll, conseller de Cultura del Consell Insular de Menorca; Pere Sampol, portaveu del PSM al Parlament Balear; Rafel Soler, director d'Autoritat Portuària de Balears; Nadal Batle, rector de la UIB; Jordi Bosch, conseller assessor de RTVE; Ventura Blach, gerent d'IBATUR; batles i regidors d'ajuntaments diversos i membres de les representacions consulars. Del món artístic, Mònica Randall, Xesc Forteza, Els Vallde-mossa...

En l'èxit hi van tenir una part important les col·laboracions especials de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports, el Consell Insular de Mallorca, l'Ajuntament de Palma i l'Autoritat Portuària de Balears; les entitats GESA, IBERIA i TRANSMEDITERRÀNIA; el Grup SOL d'hostaleria; i la Fundació Pública de les Illes Balears per a la Música.

Un darrer paràgraf per a Ovidi Montllor, sempre present i fidel als actes de referment cultural del nostre país, que en aquesta ocasió va haver de romandre a Barcelona per motius de salut. Fins ben prest, Ovidí! □

ROLDAN

OFICINES I DESPATXOS S.A.

A la seva disposició en:

- Despatxos Direccionals
- Despatxos i Oficines Generals
- Mampares d'Oficina
- Separacions simples i dobles
- Estanteries Emmagatzematge

- Estanteries Gran Càrrega
- Biblioteques
- Cadires i Taules apilables per a col·lectivitats

Complements: Llums

Cendrers (de peu i sobretaula)
Càixes Fortes, etc.

Eusebi Estada, 68 (carrer del tren de Sóller)
Telèfon 20 98 13

CIUTAT

L'ofici d'escriptor: Antònia Vicens

MIQUEL LÓPEZ CRESPI

Els escriptors d'aquest bocí de món no solen esser de tremp massa agosarat. I s'ha vist ara mateix, en la polèmica sobre l'obra de Josep M. Llompart, car alguns que abans l'admiraven tant, deien, idò trob que han fet un mutis a nivell d'escàndol. (Antònia Vicens)

Em va ajudar a néixer la comare Rigo el 27 de març de 1941, quan ja fosquejava. Vaig anar a costura al col·legi de les terceroles franciscanes i, com que les monges que exercien de mestres no havien estudiat mai res, amb tota la seva bona voluntat m'ensenyaren a comptar a l'inrevés,

potser la lliçó més real que he rebut en tota la meua vida, perquè encara ara no em surten bé els comptes, ni dels dies ni de les paraules.

Quan era joveçana vaig fer un curset d'ortografia catalana a l'Institut Lul·lià, organitzat per l'Obra Cultural Balear. Aprofitava aquestes anades a Ciutat per estudiar també una mica d'anglès, i d'estenografia. Sabia una mica d'alemany perquè havia anat a les classes que feia, les llargues vesprades d'hivern al poble, en Damià Rigo, dins el cambró de la perruqueria de la seva germana. També havia anat a les classes de francès que na Francisca Gelada, la

qual havia passat una temporada a Alger, feia cada setmana dins la sala de visites de ca les monges.

Amb aquest farcellet tan minso de coneixements, a principis dels anys seixanta vaig començar a treballar de secretària de direcció a l'Hotel Ariel de Cala d'Or. Vaig aguantar-hi ben bé uns deu anys, fins que l'empresa, que amb el boom dels anys setanta s'havia anat estenent, llavors, quan va venir la depressió, de cop i volta es va esfrondar. (Era el temps en què els sindicats obrers renaixien amb força i s'obrien els primers bufets de missers obrers. Record moltes hores esperant dins el rebedor, de gom a gom, de Caterina Moragues i Ferran Gomila).

Després vaig treballar de secretària amb Fèlix Pons; devés dos anys. Actualment tenc una petita botiga d'artesanía.

Quant a les darreres activitats literàries, l'any 1990 vaig anar publicant, alternant amb Xesca Ensenyat un "Santoral Fantàstic" al diari *Última Hora*. Aquest mateix any l'Obra Cultural Balear em va encarregar la redacció de dotze icones per al seu Calendari-1991.

Des de mitjan 1991 fins al juliol de 1992, a Quaderns de Cultura del *Diario de Mallorca*, juntament amb

Maria antònia Oliver, 1987. (Foto Fc. Amengual)

Fotografia obligada a ca les monges. (A finals dels anys 40.,)

Josep M. Llopart, vaig publicar-hi «Vocabulari Privat», unes memòries d'infantesa que llavors, concretament el juny de 1993, Editorial Columna va recollir en un llibre amb el mateix títol.

Els meus llibres premiats són:

- *Banc de Fusta*. Premi Vida Nova Cantonigrós 1965. Ed. Moll 1968.
- *39^a a l'ombra*. Premi Sant Jordi

1967. Ed. Selecta 1968. Biblioteca Bàsica de Mallorca 1990.

- *Quilòmetres de tul per a un petit cadàver*. Premi Ciutat de Palma 1981. Ed. Laia 1981.

- *Gelat de maduixa*. Premi Ciutat de València 1984. Ed. Fernando Torres 1984.

I les altres novel·les publicades:

- *Material de fulletó*. Ed. Moll.

- *La festa de tots els morts*, Ed. Nova Terra 1974, i Ed. Hogar del Libro 1982.
- *La Santa*. Ed. Laia 1980.
- *Primera Comunió*. Ed. Moll 1980.
- *Terra seca*. Ed. Planeta.
- *Vocabulari Privat*. Ed. Columna 1993.

39ª graus a l'ombra, va esser escrita d'una manera molt apassionada. Les ànsies de contar tot el que veia em desbordaven els ulls i la ploma. Així que escrivia dins l'autobús, dins la cambra de bany, per tots els racons, sempre que tenia un moment. Havia deixat Santanyí, un ambient asfixiant, un món ple de barreres, i em trob (a Cala d'Or) encara amb moltes més misèries. Potser tot em copsava i em corpenia tant perquè podia observar l'ambient luxós i enlluernador per on es movien els estiuejants, i les condicions inhumanes dels obrers (aquells primers anys de l'esclat turístic el treballador no tenia cap casta de protecció). El meu afany idò era barrejar-hi, a la novel·la, el món migrat que havia deixat endarrera, i l'abús a què era sotmès el treballador. És a dir, volia anunciar tot allò que m'escarrufava. La paraula *denúncia* encara no la coneixia.

La Santa és a l'única que hi traspua l'ambient de postguerra al poble. A través dels records d'una nina que, una vegada joveçana, en comptes d'alliberar-se, un dia de festa se'n va anar a la Plaça, tria l'home que creu és el més ideal per tenir un fill amb ell, i després, prenyada, tota sola, fuig de casa, i abandona el poble.

Quilòmetres de tul per a un petit cadàver, és la novel·la, possiblement, que hi vaig posar més dosis de dolor. A mesura que aquesta paraula *dolor* sia compatible amb el plaer que comporta l'escriptura: un matrimoni jove pagès amb dos fills abandona les seves terres i la seva casa i se'n va a Ciutat a fer les amèriques. Ignorants i ingenus, només havien bregat amb les inclemències del temps, els costa adaptar-se i sobretot situar-se. Ell acaba de repar-

Amb els entranyables amics ja desapareguts: Maria Aurèlia Capmany, Vicent Andrés Estellés i Jaume Vidal Alcover. També: Pau Faner i Oriol Pi de Cabanyes. (Jurats del Premi Ciutat de Palma 1982.)

tidor de bombones de butà i alcohòlic, i ella, que no pot fer realitat cap dels seus somnis, es dona a un constant somieg i acaba anant a un psiquiatra. Està escrita en forma de diari. Transcorre durant els anys 75-80, quan tothom parla de llibertat, però a ells no els arriba.

Terra Seca, és el drama interior d'un polític ambiciós i fracassat, un sopar de festa al qual els invitats no hi arribaran, unes dones presoneres de la seva pròpia condició, i un ser neuròtic que no pren part en l'acció, tot i que n'és el protagonista.

No crec que aquestes novel·les de les que he intentat dir-ne alguna cosa (és impossible definir una novel·la en unes quantes retxes) sien millors o pitjors que les altres. Ben bé els he escollides a l'atzar, sense fer cas dels sentiments. Perquè, quan les escric, totes em semblen importants, altrament no les escriuria. Després, una vegada acabades, em comencen a venir una taringa de dubtes.

No sé dir exactament l'origen de la meua vocació literària. Supòs que va ser perquè el món que m'envoltava no m'agradava gaire, i em vaig acoquinar dins les paraules.

La bicicleta protagonista de "*Vocabulari privat*", a principi de 1950.

Elles foren els meus jocs, i també la meua barraca.

Els inicis dins el món de l'escriptura em foren lleugers, perquè els dos primers llibres que vaig escriure tingueren un premi important (si és que es pugui dir, això, -personalment pens que no hi ha cap premi que sia important, si de cas cada cent anys

un llibre-), i tot d'una foren editats i molt comentats.

Possiblement la meua obra ha estat volgudament condicionada per factors anticulturals. Els meus personatges escollits solen ser la pobra gent, la que mai no ha tengut accés a la cultura, la que ha hagut de lluitar durament per sobreviure, la que veu

"Actualment tenc una petita botiga d'artesanía." Palma, 1994.

passar el tren del progrés sense poder-hi pujar. Sobretot les dones, ja que pel fet d'estar més condicionades dins ambients masculistes i repressius, la seva vida interior vol ser més rica, car es veuen obligades a salvar-se a través de la imaginació.

Quan vaig començar a llegir em varen enlluernar: Curson McCullers, Blai Bonet, Mary McCarty, Víctor Català, Virgínia Wolf, William Faulkner, Josep M. Llompart, Teresa d'Àvila, Maria Aurèlia Capmany, Jaume Vidal, Salvador Galmés, Simone de Beauvoir... uf!

Els problemes actuals de l'escriptor català, idò, els de sempre, la manca de lectors per poder esdevenir un professional. És clar que aquests no-lectors són les primeres víctimes d'aquest sistema empobrit. La gent s'asseu davant el televisor i els diuen: mengeu això, beveu allò altre. Emperò mai no els aconsellen: llegiu, opinau.

No veig res superat. Només veig disfresses més cares. Tot d'una que la clandestinitat es va abolir, el risc va desapareixer i les paraules "compromís social" deixaren de ser etiqueta de distinció intel·lectual, la majoria d'escriptors, sembla, desapareixeren del mapa polític. De totes maneres, jo aquells anys vivia a Cala d'Or i m'arribava poca informació, però tret d'un parell de noms que tots sabem, els escriptors d'aquest bocí de món no solen esser de tremp massa agosarat. I s'ha vist ara mateix, en la polèmica sobre l'obra de Josep M. Llompart, car alguns que abans l'admiraven tant, deien, idò trob que han fet un mutis a nivell d'escàndol.

La literatura catalana està manejada per uns pocs, i és difícil aclarir-se. No vull dir que no hi hagi autors interessants. Però hi ha una forta voluntat de distorsionar i de voler-nos encolomar uns autors en detriment d'altres.

Estic acabant d'enllestir una novel·la. En tenc una altra de començada. Emperò mentres sia només feina embastada no m'agrada gaire parlar-ne. □

Biblioteques Municipals

PALMA Carrer d'en Colom i Jaume II

CORT

Pça. Cort, 1
C.P. 07 001

SON RAPINYA

Catalina March, s/n.
C.P. 07013

SON XIMELIS

Cap Blanc, s/n.
C.P. 07011

RAFAL VELL

Pere Ripoll Palou, 9
C.P. 07008

GENOVA

Barranco, 2
C.P. 07015

ESTABLIMENTS

Pça Immaculada, 3
C.P. 07010

SANT JORDI

Bauçà, 31
C.P. 07199

ARENAL

Pça. Gaspar Rul·lan
Garcies, 5
C.P. 07600

COLL D'EN REBASSA

Albuera, s/n.
C.P. 07007

BLANQUERNA

San Joaquin, 9
C.P. 07003

SON GOTLEU

Regal, 105
C.P. 07008

SA INDIOTERIA

Gremi Tintorers, s/n.
C.P. 07009

POLIGON DE LLEVANT

Ciutat de Queretaro, 3
C.P. 07007

MOLINAR

Xadó, 7
C.P. 07008

SANTA CATALINA

Fàbrica, 34
C.P. 07013

L'OLIVAR

Mercat de l'Olivar,
parades 104b/105b
C.P. 07002

BIBLIOTEQUES

MUNICIPALS

Ajuntament de Palma

Mozart - Kelster Möst: *Divertimenti*

En aquest enregistrament, Frank Kelster-Möst interpreta tres obres de Mozart: *Marxa en Re menor K445*, el *Divertimento en Re major H136* i el *Divertimento 334*. Aquest jove director no es deixa intimidar pel fet de ser peces molt conegudes, i defugint donar-ne una visió nova fa una lectura bastant vigorosa de les partitures. Sense caure mai en la trivialitat, acompanyat per l'Orquestra de Càmera d'Estocolm el resultat que obté és sorprenent. (EMI. Clàssica.)

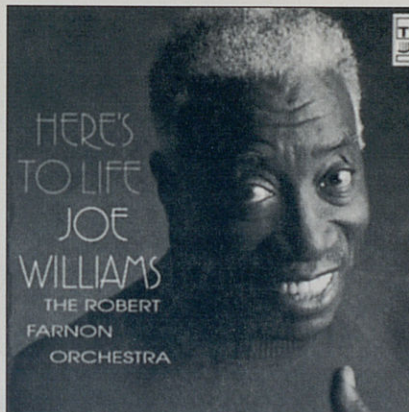

Oscar Peterson Trio: *Encore at the Blue Note*

Darrer volum editat d'aquelles memorables sessions enregistrades al famós club novaïorquès entre el 16 i el 18 de març de 1990. No cal dir moltes coses més de l'extraordinari pianista canadenc-americà i del seu llegendari trio que va acompanyar tant de temps a Louis Armstrong i Ella Fitzgerald. Un CD tan recomanable com els altres tres anteriors. Peterson, Brown, Ellis i Durham són, fa temps, cavallers il·lustres del jazz i en aquesta col·lecció escriuen una pàgina més de la seva dilatada carrera. Esperem que no sigui l'última. Imprescindible. (TELARC. Jazz.)

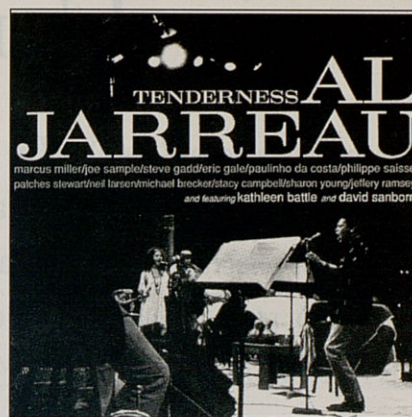
Discografia

SANTI ADROVER

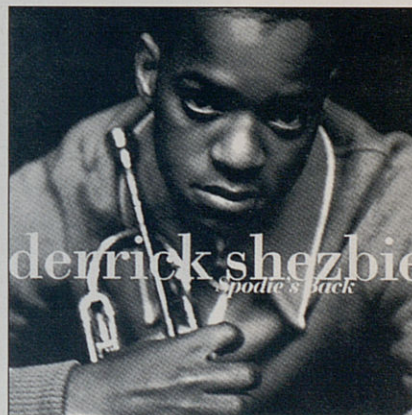
Joe Williams: *Here's to live*

Segon disc que el segell americà TELARC dedica a Williams. Una mica diferent del primer, aquest presenta 13 balades i cançons d'amor enregistrades als CTS Studios de Londres l'agost de 1993. Un disc de balades per a orquestra necessitava un bon conjunt orquestral i Robert Farnon hi posà el seu. En definitiva, una hora ideal pels incondicionals de la música suau amb aires de nostàlgia. (TELARC. Balades.)

Al Jarreau: *Tenderness*

Torna l'home de les mil veus: en una línia antiga, la dels començaments, més jazzística, més "vocalese" que mai. Temes originals ja coneguts en versions més acústiques i temes d'altres autors que no desmereixen. Per si ell tot sol no fos suficient, una banda farcida d'amics (Steve Gadd, da Costa, Battle, Marcus Miller... entre d'altres), fan un treball que, si podia semblar repetitiu o tòpic en Jarreau, resulta un enregistrament íntim. (WEA. Pop/jazz.)

Derrick Shezbie: *Spodie's Back*

És gratificant veure com el so genuí de New Orleans no morirà mai, però resulta molt curiós que un jove amb cara de nin sigui l'encarregat de recordar-nos que el més clàssic del jazz encara és viu. Qui és Shezbie, un nin gran o un home petit? És un músic, una autèntica realitat. *Spodie's Back* és un disc en blanc i negre com una d'aquelles mítiques pel·lícules, però fet per un home de color que toca la trompeta amb el sentiment dels negres. Descobriments i sorpresa. (QWEST Records. Jazz clàssic.)

Amb el suport de

Alexandre Jaume, 8
Tel. (botiga) 72 46 46
07002 Palma de Mallorca

L'any de l'Arxiduc

Per iniciativa de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear, aquest any 1994 es dedica a l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburgo-Lorena. *L'Any de l'Arxiduc* és una efemèrides que la revista *El Mirall* vol celebrar amb la publicació d'un recull d'articles referits a la figura i a l'obra d'aquest mallorquí d'adopció, sense el qual el llegat cultural i la projecció universal de les nostres illes estarien més endarrerits i més incomplets.

L'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria (1847-1915), dibuixat per l'il·lustre viatger Gaston Vuillier.

L'Arxiduc de les illes Balears

ANTONI GINARD I BUJOSA / GASPAR VALERO I MARTÍ

L'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena i Borbó (Florència, 1847 - Brandys nad Labem, Bohèmia, 1915) era el tercer fill del gran duc Leopold II de Toscana i de Maria Antonieta de Borbó-Dues Sicílies. Quan encara era nin, hagué d'abandonar Florència, car la seva família fou expulsada com a conseqüència de les pressions de caràcter revolucionari lligades al moviment de la unificació d'Itàlia. Amb el temps, aquest il·lustre personatge de la casa imperial d'Àustria acumulà mèrits suficients per figurar a la nòmina dels mallorquins més destacats.

El nostre personatge de sang blava fou una persona activa i inquieta, d'una sòlida formació, que visqué i treballà intensament. L'anomenat *Arxiduc Errant* fou un gran viatger i s'interessà en tot moment i en qualsevol lloc per la cultura, pel coneixement i per la ciència. Una situació social de privilegi, amb riqueses i temps lliure per dedicar-se a les seves coses, alhora que, presumiblement, una bona dosi de rebeldia personal, li varen permetre dur a terme la seva gran dèria: viatjar i conèixer món.

Les seves activitats es caracteritzaven per un denominador comú: al mateix temps que ell coneixia, també donava a conèixer. Com que disposava de mitjans materials, des de molt jove pogué gaudir d'uns iots de proporcions considerables, en primer lloc el *Nixe*, que posteriorment fou substituït pel *Nixe II*, amb els quals navegà moltíssim per tota la mar Mediterrània i àdhuc per tots els

Els quatre fills de Leopold II de Toscana i Maria Antonieta de Borbó-Dues Sicílies: Joan Orth i Lluís Salvador (drets) i Ferran i Carles (asseguts).

oceans del planeta.

De totes maneres, les anades i vengudes i el seu periple mediterrani es caracteritzaren per diverses aturades molt especials i que permeten descobrir una predilecció de Lluís Salvador per les illes. Així, l'any 1867, d'incògnit, arribava per primera vegada a les costes de Mallorca, empès inicialment per l'interès a fer recerques científiques. Aquest contacte inicial es perllongà durant tres mesos, que foren suficients per despertar l'atenció i la simpatia envers les nostres illes. Posteriorment, les Balears i sobretot Mallorca es convertiren en la seva llar durant un

període de quaranta anys.

L'any 1871 tornava a Mallorca i el 1872 adquiria la seva primera propietat mallorquina, la finca de Miramar a Valldemossa, on recuperà la tradició històrica i la memòria de Ramon Llull. A partir d'aquest moment mai més no visqué allunyat de Mallorca, on passava llargues temporades, entre viatge i viatge, compaginant les vivències mallorquines amb altres estades a la costa adriàtica i a la d'Egipte. Anà comprant la majoria de possessions situades entre Valldemossa i Deià, com Son Marroig, Son Moragues, Son Gual i Son Ferrandell, entre d'altres;

també adquirí altres terrenys fora d'aquesta zona, com la talaia del Verger o de les Ànimes (Banyalbufar), i la possessió de Sant Elm (Andratx).

A Mallorca, l'Arxiduc s'identificà i connectà amb la terra i amb la gent. Sembla que conversava amb naturalitat amb els pagesos i amb les pageses, la qual cosa es reflecteix en un ric anecdotari que encara és viu a determinades contrades de la serra de Tramuntana. Ben aviat aprengué el català, idioma en el qual escriví algunes obres. La seva integració en la vida cultural illenca fou molt elevada. Bona part dels erudits i lletraferits locals de l'època li serviren d'informadors per a la seva obra i entrà en contacte amb els personatges intel·lectualment més rellevants.

Malgrat tot, el que és més important des del punt de vista cultural és que de tots els viatges que realitzava i dels llocs que coneixia

l'Arxiduc en deixava constància escrita. Per aquesta raó, la seva bibliografia abasta un centenar d'obres de major o menor extensió.

En general la seva obra reflecteix avui en dia una constant reivindicació del Sud. La gran majoria dels seus escrits tracten de les zones costaneres de la mar Mediterrània. Per citar alguns exemples, es poden esmentar la ciutat de Venècia i les costes i illes d'Itàlia, diferents ciutats i zones de Tunísia, Líbia, Argèlia i altres punts de la costa nordafricana, molts d'indrets de la costa adriàtica, l'illa de Xipre, les descripcions del golf de Corint i de diverses illes gregues, o les monografies referides a l'arc litoral entre Egipte i Síria. Més enllà de la Mediterrània arribà a Califòrnia i a les llunyanes terres d'Austràlia i de Tasmània, i fins i tot realitzà una volta al món.

El seu esperit aventurer mostrava una especial preferència pels

espais insulars. A més de la seva obra sobre les illes Balears, es poden citar els estudis de les illes Columbrets, de l'illa d'Alboran, o una important monografia de les illes Lípari (la segona obra en importància de l'Arxiduc).

Les Balears ocupen la part més important de la seva producció; les aportacions sobre les nostres illes abasten els aspectes més diversos. Per exemple, publicà un estudi sobre els insectes de Balears, un recull de rondalles de Mallorca, treballs sobre la llengua de les Balears, una guia de Miramar i un llibre dedicat a Catalina Homar (una pagesa per la qual sentia una especial devoció).

Entre totes, la seva obra magna és el *Die Balearen in Wort und Bild geschildert* (Les Balears descrites per la paraula i la imatge) (1869-1891). És una voluminosa recopilació de dades que constitueix la monografia més extensa sobre una

Les possessions, el camp, la costa, la Serra de Tramuntana... foren temes tractats per l'Arxiduc amb cura i sincer respecte. En aquest dibuix, les cases de Comasema, prop de Lluc.

regió del món publicada en tot el segle XIX. Fou escrita originàriament en alemany i tingué una escassa difusió. Ha estat més d'un segle a ser traduïda íntegrament al castellà. Encara avui en tenim pendent la traducció al català.

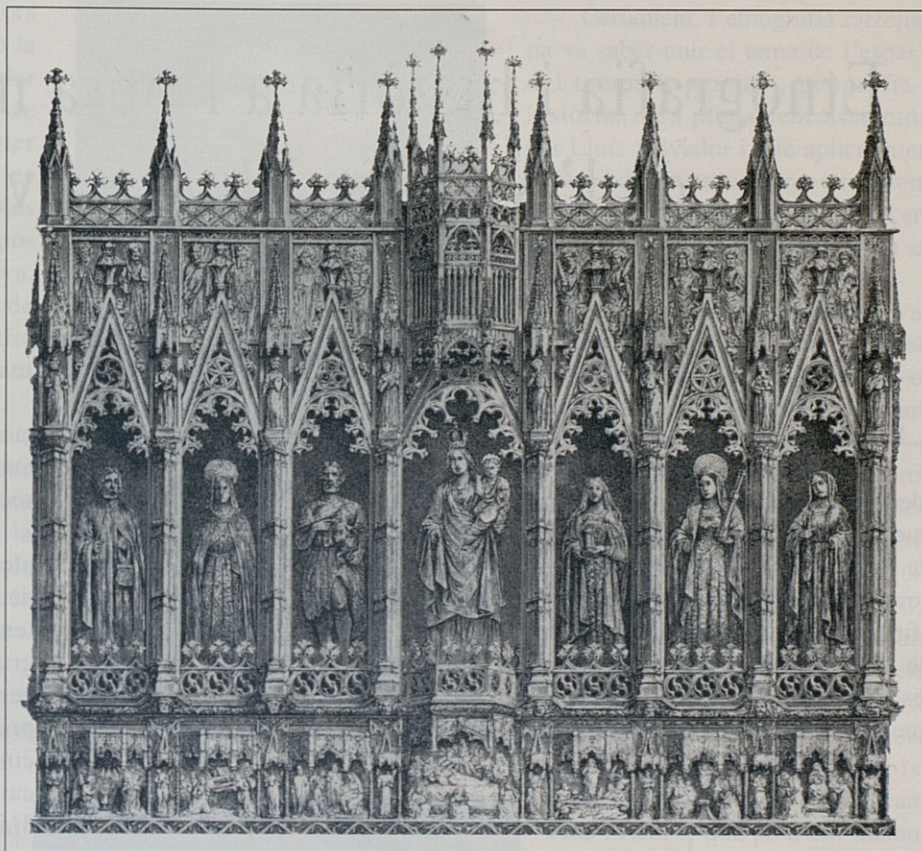
El "Die Balearen" és el resultat d'un vertader treball en equip i el fruit de més de vint anys de recerca. Amb l'ajut de nombrosos col·laboradors locals, a partir d'un qüestionari elaborat pel mateix Arxiduc, les anomenades *Tabulae Ludovicianae*, realitzà una exhaustiva tasca de documentació i de recerca, emmarcades dins la metodologia positivista de la segona meitat del segle XIX. El mecenatge i la coordinació de Lluís Salvador possibilitaren l'execució d'un dels majors reculls d'informació existents sobre les illes Balears. Hom pot dir que no deixà gairebé cap racó sense visitar ni cap tema sense tocar. S'hi descriuen detalladament els aspectes socials, històrics, econòmics, antropològics, naturalístics i geogràfics, entre d'altres, per la qual cosa, encara avui, el "Die Balearen" és una referència obligada per a qualsevol estudi sobre les illes Balears.

Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena fou una persona captivada per la nostra terra. Tot i ser un senyor que havia vingut de fora, estimà les nostres illes i s'identificà amb el nostre llegat cultural. A causa

del seu interès científic i dels seus coneixements i inquietuds ens ha deixat una obra escrita que, avui en dia, ens ajuda a conèixer com era la societat i la realitat de les illes de la segona meitat del segle passat. Una obra que és també útil per aprofundir o recuperar una part de les nostres arrels.

Per acabar, no volem deixar d'esmentar que la importància de l'Arxiduc a nivell local no ha estat

exempta d'una certa magnificació en algun aspecte. Fins i tot, hi ha elements de la seva vida, i de la memòria que en conserva la gent, que han estat mitificats i que gairebé voregen la llegenda. Malgat això, no hi ha dubte que en la mesura en què l'obra i la personalitat de l'Arxiduc siguin conegudes a les illes Balears ens coneixerem millor a nosaltres mateixos. □

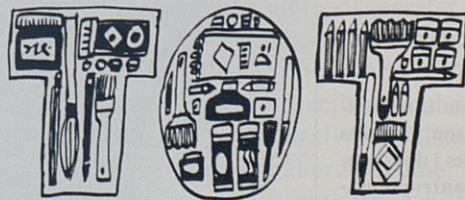
Retaule de la catedral de Palma dibuixat amb fidelitat i detall, que figura a *Die Balearen*.

PAPERS PINTATS I PINTURES

Casa Pomar Flores

ARTICLES PER A ARTISTES
VASES I MOTLLURES

SANT MIQUEL, 77 - Telèfon 72 14 83 - Fax 71 93 12 - 07002 PALMA DE MALLORCA

MATERIAL DE BELLES ARTS

PELLETERIA, 2 i SOL, 28 - Telèfon 72 28 59 - 07001 PALMA DE MALLORCA

Etnografia i història a l'obra mallorquina de l'Arxiduc Lluís Salvador

SEBASTIÀ TRIAS MERCANT

1. El primer i el segon Arxiduc

Joan Bestard, imbuit per les idees de Mateu Obrador, per la traducció incompleta del *Die Balearen* de Sureda i Blanes i sense tenir en compte l'obra mallorquina completa, afirma molt rotundament que l'obra de Lluís Salvador impedeix pensar les illes en termes d'història. Allò que pretén d'analitzar és, precisa-

Segurament l'Arxiduc va estar menys vinculat a les grans línies d'investigació etnogràfica que no als intel·lectuals que l'ajudaren a perfilar la seva obra.

ment, la intemporalitat, no transformada pel flux de la història, de la societat illenca.

Si llegim, però, el *corpus* complet de l'obra mallorquina de l'Arxiduc, l'afirmació de Bestard és insostenible. Podem classificar en dos grups, corresponents a dues etapes ben diferenciades, aquesta obra. Al primer grup pertanyen els volums etnogràfics del *Die Balearen* dedicats a Mallorca. Les *Rondayes de Mallorca* (1895), juntament amb els estudis sobre l'avenir de Bizerta (1881) i sobre la prospectiva de desenvolupament del seu port (1897), serveixen de pont per arribar al segon grup, constituït per un aplec de llibres escrits a començament del segle XX i de caràcter declaradament etnohistòric.

Tot això significa que a l'obra de Lluís Salvador hi són presents dos mètodes i dues concepcions antropològiques diferents: el mètode i la concepció etnogeogràfica de les primeres obres i el mètode i la concepció etnohistòrica de la segona etapa.

Les *Tabulae Ludovicianae* (1869) i les obres derivades de la seva aplicació metodològica, com és el *Die Balearen* (1869-1884), responen plenament al model etnogeogràfic, segons l'esquema que Karl Ritter (1779-1859), Oscar Peschel (1826-1875), Adolf Bastian (1826-1905) i, sobretot, Friedrich Ratzel (1826-1904) havien establert. Interessava aclarir la influència del medi sobre les societats humanes. El clima, tot i no esser definitiu —escriu Lluís Salvador en el *Die Balearen*— consti-

Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria
(1847 - 1915)

A l'obra de Lluís Salvador hi són presents dos mètodes i dues concepcions antropològiques diferents: el mètode i la concepció etnogeogràfica de les primeres obres i el mètode i la concepció etnohistòrica de la segona etapa.

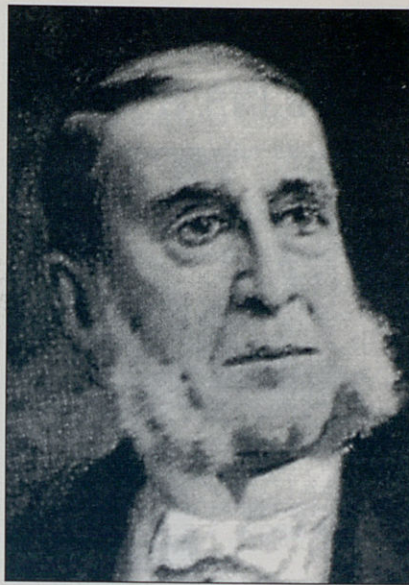
tueix vertaderament un dels factors més importants d'influència sobre la població, cosa que l'inclina a parlar de la "climatologia sanitària" de Mallorca, a comparar el "caràcter típic" dels pobles del sud i de les illes, a definir les tasques camperoles en funció de la "constitució corporal" dels mallorquins. En definitiva, es tracta, com s'ha dit després, de determinar l'home agent geogràfic (Pierre George) i l'home habitant (Maurice Le Lannou).

Tot i que en l'obra primerenca *Leukosia, die hauptstadt von Cypern* (1873) Lluís Salvador harmonitza geografia i història, les obres de la primera etapa estudiaven societats que, llunyanes espacialment de la cultura de l'etnògraf, es caracteritzaven per un primitivisme civilitzat.

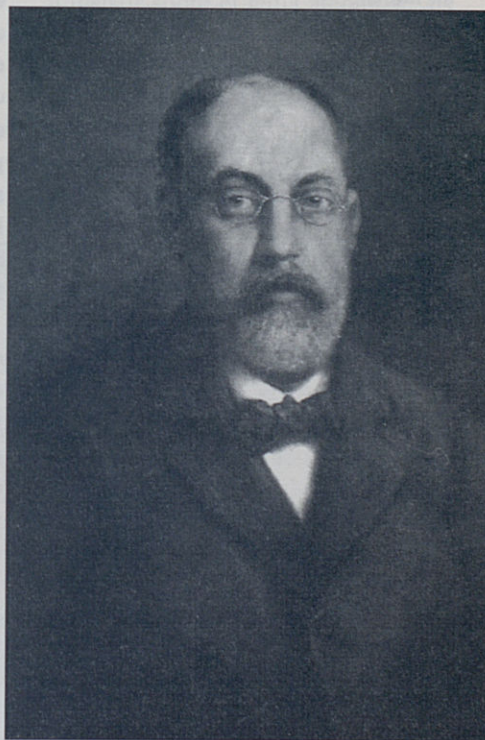
En la segona etapa Lluís Salvador prefereix l'anàlisi de societats llunyanes en el temps, una anàlisi que només és possible si hom disposa d'abundant documentació. Una documentació que sorgeix de la interacció social entre individus i institucions, com a part del sistema de comunicació de l'època (Jiménez, 1979), i a través de la qual l'etnògraf coneix i comprèn els sentiments, interessos i valors dels protagonistes culturals desapareguts i els processos socio-culturals recurrents.

El problema radica a everiguar si Lluís Salvador aplica el mètode etnohistòric per haver assimilat paulatinament el model històrico-cultural alemany (*kulturkreis*), potser segons la línia de Ratzel, o si, en canvi, era un deute que tenia amb l'esquema folklòric dels homes de la Renaixença catalana i mallorquina.

Segurament Lluís Salvador va estar menys vinculat a les grans línies d'investigació etnogràfica, com podia esser en aquells temps la ratzeliana, centrada després en l'escola austro-alemanya de Viena, que no als intel·lectuals que en cada cas concret l'ajudaren a perfilar la seva obra.

Francesc Manuel de los Herreros (1817-1903), intel·lectual que va tenir una evident influència en les obres de l'Arxiduc, especialment en el camp de l'humanisme científic.

Estanislau Aguiló (1859-1917), historiador, arxiver i bibliotecari, que avui podria ser considerat figura de l'etnografia d'arxiu (com el paborde Jaume, l'escriptor Tomàs Aguiló, l'historiador Alvar Campaner...), mètode adoptat per Lluís Salvador a *Els castells roquers de Mallorca* (1910). Superant el corrent antropogeogràfic del *Die Balearen*, a *Els castells...* l'Arxiduc és ja clarament solidari de la Renaixença catalana i mallorquina.

Certament, l'etnografia ratzeliana va saber unir el tema de l'espai i del temps i, per tant, geografia i història, idea plenament assumida per Lluís Salvador i que aplicaria en algunes de les seves obres primerenques, com *Leukosia* i, fins i tot, certes concessions a la història en el mateix *Die Balearen*.

En el *Die Balearen* Lluís Salvador confessa, per una part, el "seu propòsit" i, per altra, reconeix el deute amb els intel·lectuals insulars per dur-lo a terme. "Tots ells — escriu — m'advertiren sobre nombrosos detalls, que segurament haurien escapat a la meua intenció, contribuint així en gran mesura a l'enriquiment i abast del meu propòsit" (DB., IV, 6). Aquests intel·lectuals als quals es refereix l'Arxiduc eren, sempre sota la direcció de Francesc M. de los Herreros, aquells — Cardona Orfila, Barceló i Combis, Ferran Weiler, Pau Bouvy, Francesc Prieto — que podríem incloure dins l'anomenant humanisme científic, afí amb la tendència naturalista de l'època i amb el model antropogeogràfic alemany.

En el llibre *Els castells roquers de Mallorca* (1910), en canvi, Lluís Salvador és ja clarament solidari de la Renaixença i, sobretot, segons ell mateix escriu, dels seus representants en les "illes catalanes" balears. Interessa l'estudi de la "història nacional" i dels "monuments patriòtics" a partir de les fonts documentals conservades en els antics arxius. El nou model, en el qual la influència d'Herreros és més minvada, substitueix l'antropogeografia de camp adoptada en el *Die Balearen* per l'avui anomenada etnografia d'arxiu i aquells naturalistes insulars pels arxivers i historiadors, com el paborde Jaume, Pere A. Sanxo, Estanislau Aguiló, Jordi Veny, Alvar Campaner, Tomàs Aguiló, etc.

Les breus indicacions que acab de suggerir plantegen una rica problemàtica, impossible d'expli-

car ara detalladament. Només puc establir algunes puntualitzacions com a resposta a aquesta pregunta: Una vegada acceptat el primer i el segon Arxiduc, quina és la seva aportació a l'etnografia i a l'etnohistòria mallorquines?

2. Lluís Salvador i l'etnografia illenca

Quan Lluís Salvador publicà en 1869 el primer volum del *Die Balearen* existia a Mallorca una petita tradició etnogràfica, més o menys de cent anys, definible per cinc notes fonamentals: un ruralisme folklòric i naturalista, un costumisme divers i variat, un col·leccionisme folk literari, l'itinerisme de l'anomenada, en aquella època, "literatura odepòrica", el descripcionisme mèdico-topogràfic i mèdico-social*.

L'aportació de Lluís Salvador al panorama etnogràfic mallorquí vuitcentista es resumeix en quatre aspectes: la síntesi de l'itinerisme dels llibres de viatge amb el col·leccionisme folk, literari i costumista. La definició etnològica de la cultura mallorquina. La introducció a Espanya de l'etnografia criminològica. L'intent de crear a Mallorca el primer museu etnogràfic.

Hom ha dit que, després que el segle XVIII convertí el llibre de viatges en un gènere propi, el segle XIX establia distintes modalitats segons una triple dialèctica. La dialèctica que, en expressió de Lévi-Strauss a *Tristes tropiques*, contraposa "exploració" a "viatge simplement", el discurs dels quals establí el que hom ha anomenat una "antropologia exòtica" i una "antropologia endòtica". El coneixement d'altres cultures, objecte del llibre de viatges, era fonamentat en l'observació del naturalista i en la contemplació del viatger. El naturalista Duthiers afirmava en 1858: *El naturalista y el viajero deberian emprender el viaje a Mallorca (...) para completar observaciones (...) o para ver simplemente* (Bouw, 1867, III). Les descripcions

Catalina Homar, el llibre costumista que adopta la línia de biografia etnològica. A mesura que l'Arxiduc arrela dins la vida mallorquina i la participació dels intel·lectuals illencs és més intensa en la seva obra, més assumeix l'estudi de les manifestacions del folklore literari, la llengua i el costumisme insular.

El ruralisme no és per a l'Arxiduc només un col·leccionisme folk, sinó —i aquí radica la novetat— una característica estructural de la cultura mallorquina.

dels uns i dels altres es concretaren en "ressenyes" científiques i en una "literatura narrativa" de les experiències viscudes.

Aquest doble joc és present a les primeres obres de Lluís Salvador. Però, a mesura que la participació dels intel·lectuals mallorquins era més intensa en les tasques de l'obra arxiducal, obligava Lluís Salvador a repensar el primitiu programa difusionista —exogàmia informativa— de l'itinerisme des de l'etnocentris-

me col·leccionista —endogàmia folk— de la Renaixença literària i costumista. Aquesta circumstància li exigia interessar-se des del primer volum del *Die Balearen* per la llengua, pels costums insulars i pel col·leccionisme folk. A mesura que l'Arxiduc arrela dins la vida mallorquina, s'allunya de l'itinerisme per assumir l'estudi de les manifestacions concretes del folklore literari, de la llengua i del costumisme insular. Així, l'any 1895 publica *Rondayes de Mallorca*; el 1901 presenta al XII Congrés d'Orientalistes un estudi sobre *Voci di origine araba nella lingua delle Baleari*, i el 1905 dóna al costumisme la forma de biografia etnològica amb l'obra *Catalina Homar*.

La segona aportació etnogràfica de Lluís Salvador és l'intent de definir la cultura mallorquina. Les *Voci* i les *Rondayes* resumeixen la tesi d'una cultura mallorquina com un agregat de les civilitzacions àrabica i cristiana. Però, mentre a Mallorca la civilització àrabica és un component cultural, que hom fa palès en un grapat de paraules, en petits costums, en alguns elements arquitectònics i en l'estil de certes tonades i cançons agràries, a Menorca és més aviat un factor ètnic.

Les *Rondayes* pertanyen a la cultura cristiana i hi podem destacar dos temes bàsics: els darrers moments del conflicte ètnic entre esclaus moros i amos cristians i la desaparició del sistema cultural de la societat agrària mallorquina, amb les seves creences religioses i pràctiques màgiques ancestrals i amb la seva ferma estratificació social, de codis de costums rurals. Aquest és el context dins el qual té sentit l'afirmació del *Die Balearen* sobre una "Mallorca que ha sigut sempre eminentment agrícola" (DB., V, 24). El ruralisme no és per a l'Arxiduc només un col·leccionisme folk, sinó —i aquí radica la novetat de Lluís Salvador dins l'etnografia mallorquina de l'època— una característica estructural de la cultura mallorquina. "Els

mallorquins —escriu— compten amb una innata disposició i estima-ció pel camp, circumstància que pot-ser sigui el resultat d'un costum ancestral" (DB., V, 25). Aquest ruralisme mallorquí innat és, a més a més, un factor cultural diferenciador respecte de Menorca i d'Eivissa (DN., I, 299).

Potser aquest ruralisme innat dels mallorquins i la passió que sentia Lluís Salvador per les exposicions universals, l'impulsaren a crear a son Moragues el primer museu etnogràfic de les Balears: el *Museo Agrícola Balear Industrial* (1888). El museu mai no acabà de realitzar-se, tot i tenir completament redactat el projecte.

Els homes de la *Soziedad Frenologica Mallorquina* l'any 1845 dedicaren temps i paciència a l'examen cranial dels delinqüents de la presó de Palma. És evident que l'estudi frenològic dels presos de Palma constitueix, seguint el model de Cubí a Barcelona, un primer intent del que a final de segle hom anomenaria "Antropologia Criminal" (Congressos de Roma, 1885; de París, 1889 o de Brussel·les, 1892 i a Espanya, les obres de Bernardo de

Quirós: *Antropología en el derecho penal* i *El delincuente español*, 1890). Però l'estudi frenològic no inclou una autèntica dimensió social de la criminalitat. Per altra banda, tant l'estadística social, implícita dins les descripcions mèdico-topogràfiques i mèdico-socials, com l'estadística econòmica tot i esser anteriors a l'obra de l'Arxiduc, mai no inclouen aspectes socials ni penals de la delinqüència. Cal afirmar, doncs, que Lluís Salvador introduí l'estadística criminal no solament a les Balears sinó també a Espanya, com un estudi del qual es podien deduir conseqüències etnogràfiques.

L'interès de Lluís Salvador per la criminologia etnològica és reiteratiu. Malgrat que en el volum segon del *Die Balearen* exposa la criminologia mallorquina i balear, en el volum setè, referit a Menorca, torna a insistir sobre el tema atenint-se als anys 1878-1887. De tota aquesta ampla investigació en treu algunes conseqüències etnològiques com aquestes:

El defecte principal de l'eivis-senc no és l'orgull que li confer una

certa supèrbia i altivesa, sinó un córrer en l'actuar, que moltes vegades l'empeny a l'assassinat (DB., III, 27).

Els fets i circumstàncies proporcioneu una informació suficient sobre la condició moral dels mallorquins (DB., IV, 210).

La situació penal de Menorca és rotundament favorable. La millor i més clara prova de l'honradesa menorquina la proporcionen les estadístiques criminals, que compten entre les de significació més positiva d'Espanya i de les Balears (DB., I, 110).

La majoria de delictes de Menorca provenen del contraban. I ningú sent aminorat el seu honor per tal acusació. Aquesta mateixa opinió és compartida a Mallorca i, probablement obeeix a la idea, força arralada, que tots els ciutadans són copropietaris del patrimoni nacional (DB., I, 110).

3. El problema de l'etnohistòria

He advertit abans que Lluís Salvador a les obres de la segona etapa introdueix l'etnografia d'arxiu. Un problema inherent a aquesta etnografia és el de l'ús i la interpretació de

El castell del Rei, a Pollença, serà el castell màgic, el castell de la poesia, de les esperances del rei exiliat, mentre que el castell d'Alaró es presentarà com un símbol de fidelitat al jurament prestat.

Potser el ruralisme innat dels mallorquins i la passió que sentia Lluís Salvador per les exposicions universals, l'impulsaren a crear a Son Moragues el primer museu etnogràfic: el Museo Agrícola Balear Industrial (1888). El museu mai no acabà de realitzar-se, tot i tenir completament redactat el projecte.

les fonts documentals. Els documents aporten el punt de vista dels protagonistes històrics (informació *emic*), però difícilment introdueixen una coneixença del seu comportament i del seu inconscient col·lectiu des de la perspectiva de l'observador etnogràfic (interpretació *etic*). Cal contrastar i comparar, doncs, la lectura que fa l'etnògraf dels documents amb la interpretació i punts de vista que n'han fet els historiadors.

Lluís Salvador intenta resoldre el problema comparant la informació d'arxiu transcrita pels arxivers mallorquins —ell mai no realitza investigació arxivística directa— amb la interpretació dels historiadors de l'època. Pensa, però, que ambdues perspectives —la publicació dels documents i la investigació històrica—, considerades per separat, són parcials i incompletes. Cal —i aquesta és la seva labor, segons així ho confessa— un “tractat” històric que sintetitzi l'un i l'altre aspectes.

L'antropologia actual distingeix entre etnohistòria i història ètnica. La primera, fonamentada en la informació empírica dels documents, és plenament científica. La història

Sens dubte el romanticisme del segle XIX contribuï a formar la consciència ètnica dels pobles en reconèixer-se en una cultura històrica o llegendària.

ètnica, en canvi, és una reconstrucció del passat, quasi sempre ideològica, realitzada des d'una perspectiva polític-nacionalista; és la recerca de la identitat, construïda mitjançant l'elaboració subjectiva dels fets, com han demostrat A. Elorza (*Ideologías del nacionalismo vasco*, 1978) i J. Juaristi (*El linaje de Aitor. La invención de la tradición vasca*, 1987). Aquesta història ètnica es basa, més que en documents, en contes i lle-

gendes, en poemes llegendaris i en romanços èpics.

Lluís Salvador en *Els castells roquers de Mallorca* intenta compaginar sense prou èxit —hem de parlar més bé de mera juxtaposició— ambdues perspectives. Parla de la “història nacional”, arrelada, per una part, en la recuperació dels documents que l'avalen i, per altra banda, en la poesia i la llegenda que la recreen. El llibre és —escriu Lluís Salvador— la “recopilació” de la “història fidedigna i documentada” i de la “llegenda popular” conservada en les “antigues tradicions”.

La història teixeix i desteeix l'existència dels castells roquers i la vida dels protagonistes que hi habitaren. La llegenda permet d'“imaginar escenes d'altre temps” i convertir “les fràgils restes” en “quelcom més que simples muralles ruïnoses”. En aquest sentit el Castell del Rei serà “el castell màgic”, “el castell de la poesia”, el castell de “les esperances del rei exiliat” i el castell d'Alaró es presentarà com “un símbol de fidelitat al jurament prestat”.

Sens dubte el romanticisme del segle XIX contribuï a formar la

consciència ètnica dels pobles en reconèixer-se en una cultura històrica o llegendària. No es tracta, doncs, d'avaluar només la història nacional en els documents o de recrear-la en la llegenda; es tracta, més bé, que el poble assumeixi la història i la llegenda com a pròpies per tal de finançar una consciència d'identitat ètnica. *"Les poques tradicions populars relatives als castells roquers — comenta Lluís Salvador — són faules que no se sostenen en cap document autèntic, [però], si bé manquen de base històrica (...), en boca del poble es converteixen en realitat"*. Per altra banda, en canvi, *"els castells roquers han sigut respectats pels camperols com a portadors d'aconteixements que, tot i que ells els desconeixen, succeïren"*. Per això — resumeix Lluís Salvador —, els castells roquers han cridat recentment l'atenció de propis i d'estranyos i han estat visitats. Per aquest mateix motiu també, els castells roquers de Mallorca no poden ésser propietat privada, cal que siguin de domini públic.

Arriba Lluís Salvador a plantejar la qüestió de la identitat ètnica mallorquina? Crec que no; però hi ha en el llibre dels castells, aquí i allà, certes afirmacions que suggereixen d'alguna manera el problema.

4. De la interpretació etnogràfica de la cultura a la valoració simbòlica de la història de Mallorca

El mètode etnogeogràfic portà, com hem advertit abans, Lluís Salvador a una interpretació de la cultura mallorquina, basada en tres elements objectivables: la llengua, el ruralisme i el sentit de la propietat privada. Quan en la segona etapa Lluís Salvador assumeix el mètode etnohistòric, abandona també l'hermenèutica etnogràfica i accepta una axiologia simbolista. Es tracta de valorar la història, o, com ell diu, la "història nacional", per una sèrie de sím-

bols, establerts originàriament i consolidats èpicament en el període de la Germania. El fet diferencial mallorquí no és ara objectivable en la llengua, en la ruralitat o en la propietat, sinó que és el resultat d'una consciència o d'un sentiment històric, que valora les categories de fidelitat, lleialtat, legitimitat, fermesa de sentiments, tradició històrica.

Lluís Salvador centra el tema amb aquest paral·lelisme:

Guillem Bassa i Berenguer Arnau —escriu— decidiren en un principi defensar la mateixa bandera. Aquell en el castell d'Alaró, aquest en el castell de Pollença.

Guillem mai no es rendeix i mor torturat. Els béns, que legava a la seva esposa i als seus fills, van a parar a mans del fisc. Berenguer es rendeix i salva la vida i els béns.

Però —acaba Lluís Salvador— el nom de Berenguer desapareix dins el plec de la història i el de Guillem Bassa creix en ésser considerat un heroi i un sant.

No és ara possible una anàlisi exhaustiva de la qüestió plantejada pel paral·lelisme. Em limitaré,

doncs, únicament a una senzilla enumeració dels elements que fa jugar Lluís Salvador en el tema de la identitat mallorquina:

a) Una vivència simbòlica de la territorialitat. Tot i el canvi metodològic, Lluís Salvador no romp totalment amb el sentit geogràfic de la primera etapa. El que passa, però, és que el caràcter etnològic del medi geogràfic pren ara, sota la forma dels castells roquers, un sentit simbòlic de territorialitat. Els castells i les seves muntanyes són el lloc on brostaren i visqueren els valors de la legitimitat, fidelitat i heroisme de la història pròpiament mallorquina. D'aquí, doncs, la conjunció de la història i la llegenda.

b) La passió per la història, dins la qual la identitat originària d'un país troba la seva legitimació i la llarga anadura de poble que cerca el seu destí. En aquest sentit afirma Lluís Salvador que els tres castells roquers formen la fulla de trèbol de les *"tradicions històriques pròpies, que es poden resumir en una paraula: lleialtat al senyor legítim"*. Però aquesta lleialtat originària s'ha de

En assumir el mètode etnohistòric, el fet diferencial mallorquí no és objectivable en la llengua, en la ruralitat o en la propietat, sinó que és el resultat d'una consciència o d'un sentiment històric que valora les categories de fidelitat, lleialtat, legitimitat, fermesa de sentiments, tradició històrica. (Al dibuix, la corporació municipal de Palma en un dia de festa.)

mantenir al llarg d'un procés, ha d'assumir la historicitat. L'Arxiduc descobreix aquesta historicitat segles després, a l'etapa de la Germania, i escriu: "*Orgullós estava aleshores el castell d'haver mantingut la seva lleialtat a la monarquia legítima*".

c) Des de l'obra de Fredrik Barth (1969) l'antropologia ha substituït el concepte d'ètnia pel d'ètnicitat com a consciència i sentiment de pertinença a un grup cultural. Certament Lluís Salvador en el segle XIX no podia pensar en una categoria antropològica d'aquest tipus. Tot i això hem de reconèixer que a final del vuit-cents existien dues concepcions contraposades. Per una part, la del nacionalisme alemany, que era la de la terra i de la raça, del determinisme geogràfic i de la llengua del país. Per altra banda, el subjectivisme italià, que defensava que el ser d'una nació és la consciència, el sentiment que adquireix de si mateixa i la fa capaç de constituir-se (Mancini, 1851); la confirmació de la tradició

històrica, del llarg procés d'una vida col·lectiva (Mazzini, 1871). Sembla que Lluís Salvador en la primera etapa era més pròxim a la concepció alemanya, en la segona, en canvi, pareix interessar-se, com a bon florentí de nissaga i de naixença, per la concepció italiana i escriu lacònicament: "Els tres castells ofereixen sobretot una imatge de la *fermesa dels sentiments*, un do que arriba a ésser valuós per al poble mallorquí: la lleialtat". És —dirà en una altra ocasió— el sentiment de fidelitat a un jurament.

d) La quarta característica és la religió com a vivència d'identitat o, més ben dit, la sacralització dels sentiments polítics de poble. Lluís Salvador en aquest cas és força explícit. Referint-se a Cabrit i a Bassa com a símbols de fidelitat del poble mallorquí, afirma que, tot i haver donat prova de lleialtat a Jaume II, ho feren davant Déu per a no cometre perjuri. I explica tot seguit: "D'aquesta manera es transformà el senti-

ment polític en un sentiment religiós i l'aurèola d'honor militar es convertí en una aurèola de santedat", associada —conclou l'Arxiduc— a la tradició. Per això el Gran i General Consell, encara el 1630, sol·licità convertir aquells dos personatges en patrons del regne i els Jurats de Mallorca decidiren recordar-los com a herois de la fidelitat a la tradició mallorquina. □

* Per a una anàlisi detallada del tema, vegeu el meu estudi sobre "L'Arxiduc Lluís Salvador i l'antropologia a les Balears", dins VV.AA. *Aportacions a la història de l'antropologia catalana i hispànica*. Generalitat de Catalunya, Barcelona (1993).

Pianos Can Garcias

Pere Josep Garcias

C/ Joan Maura, Bisbe, 10 - Palma (Mallorca)
Tel. i Fax: 46 20 16

**VENDA DE PIANOS
VERTICALS I DE COA**

Primeres marques europees

BLÜTHNER • BÖSENDORFER • C. BECHSTEIN • FEURICH
FÖRSTER • GROTRIAN-STEINWEG • HOFFMANN • IBACH • PETROF
PFEIFFER • RAMEAU • RÖNISCH • RÖSLER • SAUTER • SEILER • SCHOLZE
STEINGRAEBER & SÖHNE • WAGNER • WEINBACH • ZIMMERMANN

Especialistes en pianos per a professionals i pianos d'estudi
El millor servei post-venda
Més de 70 anys d'experiència

AFINACIONS • REPARACIONS • RESTAURACIONS
LLOGUER DE PIANOS NOUS O RESTAURATS
INSTRUMENTS HISTÒRICS
(CLAVICÈMBALS • FORTEPIANOS • ÒRGUES LITÚRGICS)
PIANOS ELÈCTRICS

Podeu adquirir EL MIRALL a les següents llibreries:

Barcelona	Ona	Palma	Byblos
Barcelona	Signe	Palma	Embat
Campos	Colom	Palma	Fondevila
Ciudadella	Roser Seguí	Palma	Jaume de Montsó
Eivissa	Vara de Rei	Palma	Llibres Mallorca
Inca	Casa Pedrós	Palma	Manera
Inca	Espirafocs	Palma	México
Inca	Vilanova	Palma	Papereria Mallorca
Felanitx	Ramon Llull	Palma	Quart Creixent
Felanitx	Còndor	Palma	Selecta
Manacor	Xaloc	Palma	Totem
Maó	Catalana	Sant Joan	Ca na Blanch
Maó	Catòlica	Sóller	Calabruix
Palma	Alcaide	Son Cladera	Arbós
Palma	Balmes	Son Ferriol	Verd en Blau
Palma	Baron	València	Tres i Quatre

I als principals quioscos de Palma.

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

Sr./a. _____
Adreça _____
C/ _____ Núm. _____ Pis _____
Codi Postal _____ Població _____
Telèfon _____

Em subscric a la revista EL MIRALL, al preu de 3.000 ptes. de quota anual.
Podeu presentar els rebuts a l'entitat bancària / d'estalvi que indic a continuació a la qual deman que els accepti i els carregui al meu compte:

Banc/Caixa _____
Agència/Oficina _____
Cte/Lta. núm _____

Signatura _____

L'Arxiduc Lluís Salvador, el *Die Balearen* i l'Església de Mallorca

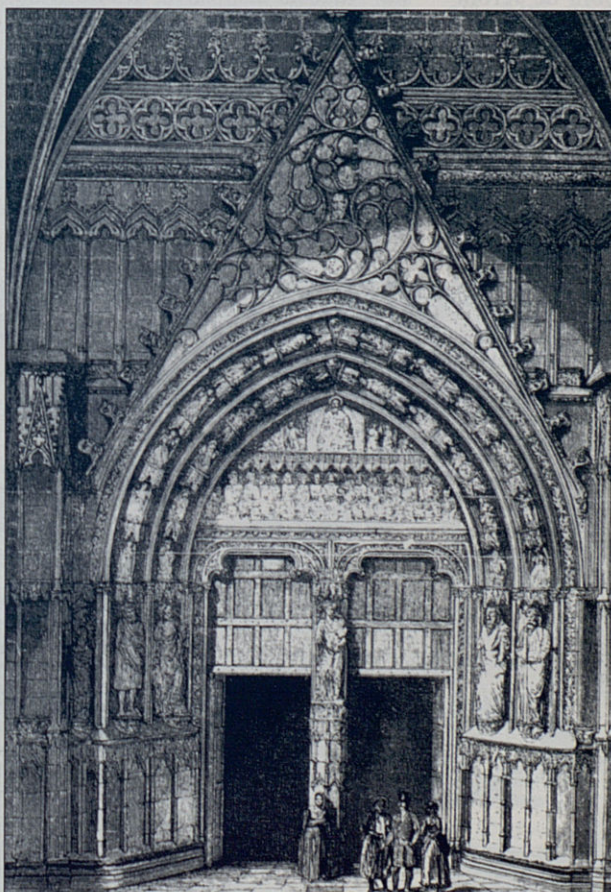
PERE FULLANA PUIGSERVER

Una de les fonts literàries de primer ordre per a conèixer la societat mallorquina del segle XIX són els llibres de viatges. No obstant això, aquestes fonts apenes s'han utilitzat per estudiar l'Església ni altres aspectes rellevants de la configuració social a Mallorca. Aquestes obres tenen generalment un caràcter descriptiu prou interessant per a comprendre la realitat històrica de Mallorca, que s'han d'entendre i estudiar de forma crítica i des de la perspectiva del gènere literari que representen. Des d'aquest punt de vista, l'obra i la figura de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria tenen una significació especial. El *Die Balearen* és essencial per a conèixer les característiques de la religiositat mallorquina i de la diòcesi, en general, sobretot durant el Sexenni Democràtic i els primers anys de la Restauració. Per completar-ho, seria probablement molt interessant conèixer en profunditat la correspondència de l'Arxiduc amb els eclesiàstics mallorquins i els representats laics de l'Església mallorquina en aquesta època, així com poder tenir una informació més exhaustiva dels seus col·laboradors directes. En aquesta ocasió, ens limitarem breument a ressenyar alguns elements que consideram cabdals per a comprendre la relació que existí entre l'Arxiduc i l'Església, tenint en compte que el nostre personatge sintetitzava el viatger romàntic i l'estudiós costumista amb característiques d'antropòleg.

L'Arxiduc en la seva obra
té com a punt de partida
una visió estamental de la
societat mallorquina.

L'Església de Mallorca en el *Die Balearen*. Una visió tradicional i estamental

L'Arxiduc en la seva obra té com a punt de partida una visió estamental de la societat mallorquina, que no es pot entendre des de les coordenades de la història social o des de la perspectiva de l'antropologia actual. Pretén únicament oferir una panoràmica de caràcter descriptiu i sincrònic, sense referències històriques concretes. Això no obstant, utilitza també aquelles dades

Portal del Mirador a la Seu de Palma.- En temps de l'Arxiduc era clar que el clergat havia perdut el poder tradicional a Palma, però continuava exercint una influència en el camp i en els pobles.

Des del vessant més antropològic s'ha de destacar els costums clericals: vestits, passeigs, habitatges, models peculiars de vida, etc. En aquest dibuix, d'esquerra a dreta, colegial de la Sapiència, beneficiat de la Catedral, beneficiat d'un altre temple, canonge, seminarista, capellà vestit de carrer.

conegudes o d'ús públic, sobretot les estadístiques de l'obra de Jeroni de Berard. Quant a la diòcesi de Mallorca, totes les dades que ens ofereix són de 1871. Apenes disposa de referències estadístiques, i en conseqüència no descriu la diòcesi ni el número de parròquies, així com tampoc pretén donar a conèixer la

infraestructura completa de l'Església. Aquesta disposava, des de 1860, del Bolletí Oficial del Bisbat, però sembla que només va utilitzar les dades del clergat que s'havien publicat el 1861.

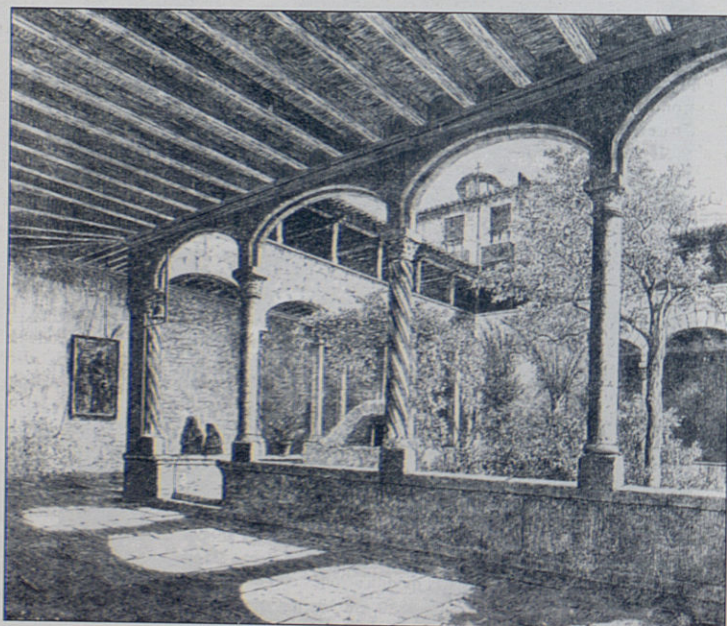
El clergat apareix com un dels principals estaments de la societat mallorquina. En algun moment, fins

i tot no distingeix a preveres diocesans dels religiosos exclaustrats. Així, afirma que el 1784 hi havia 952 sacerdots, mentre que el 1871 només n'hi havia 515. Sembla clar que Jeroni de Berard, la font més utilitzada, havia agrupat a preveres i religiosos, la qual cosa fa que hi hagi un descens de gairebé un 50%, en un termini de cent anys. Això no significava un descens de les vocacions sacerdotals, sinó la manca de la infraestructura dels ordes religiosos masculins, pràcticament inexistent el 1871.

Influit probablement per Francesc Manuel de los Herreros i Josep Maria Quadrado, fa especial esment a les institucions educatives, com ara el Seminari Conciliar de Sant Pere i el Col·legi de Nostra Senyora de la

Sapiència. Això no obstant, una de les notes característiques que es posava de relleu era la incultura. El clergat mallorquí s'havia ressentit de la decadència de les institucions d'ensenyament a Mallorca, en especial del tancament de la Universitat Literària i dels alts i baixos que havia sofert el Seminari al llarg de la primera meitat del segle XIX.

Aquesta visió pessimista podia esser subjectiva dels col·laboradors esmentats anteriorment, i no necessàriament de la visió que en tenien els clergues mateixos. Així, s'ha de destacar que aquesta seria probablement la imatge que el clergat donava als sectors cultes de la societat mallorquina. Es mostra, també, una relativa decadència de la Sapiència i un moment d'estancament del Seminari. Aquesta situació coincideix amb la que ofereixen altres estudis de la història del Seminari Conciliar de Sant Pere, com ara Joan Rosselló Lliteras a la seva tesi doctoral sobre aquella institució docent.

Sa Font de sa Beateta al convent de Santa Magdalena, a Palma.- En l'obra de l'Arxiduc no hi ha cap referència a les congregacions femenines sorgides al segle XIX, que tengueren una rellevància tan significativa a Mallorca.

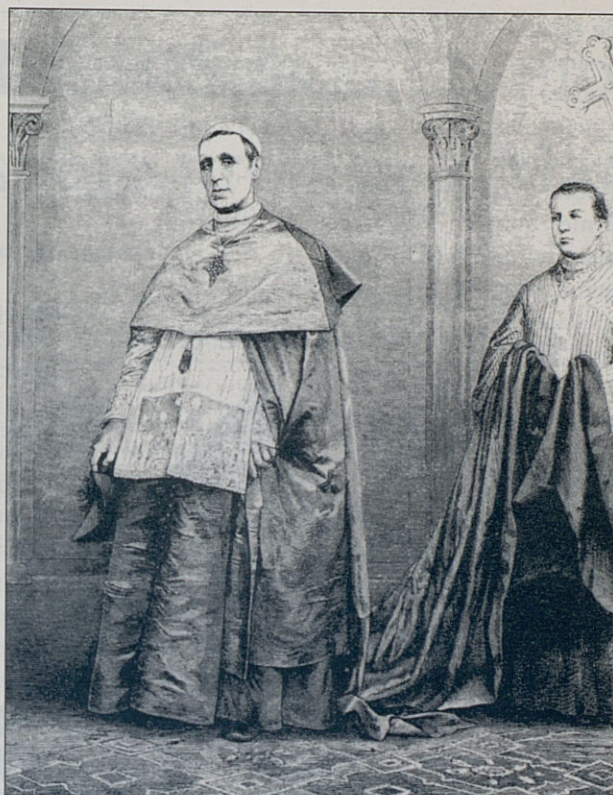

Ja, durant el Sexenni Democràtic, es posa de manifest que el liberalisme anava anorreant el sistema tradicional de manteniment econòmic del clergat i de l'Església en general. Els beneficis havien estat el sistema tradicional de manteniment. Només aquest fet ja posava en evidència el canvi social que s'estava produint i el pes que tenia Palma sobre els pobles. Un benefici de Palma era de 60 lliures i als pobles de 32. Una visió més exhaustiva de la realitat econòmica de l'Església, a mitjan segle XIX, ens apropiaria molt més als problemes reals, a les mentalitats clericals i a la resistència que aquest sector mantengué respecte al liberalisme.

És especialment interessant la descripció que fa dels tipus de clergues, i de la referència, principalment, de la procedència pagesa del clergat. Parla, principalment, de dos tipus de preveres: els tradicionals i els moderns, però no els defineix. Des del vessant més antropològic s'ha de destacar els costums clericals: vestits, passeigs, habitatges, models peculiars de vida, etc. La imatge que es dona sovint fa referència a un relatiu allunyament de la realitat.

La crisi dels ordes i congregacions religioses

Des de l'exclaustració i la desamortització de 1835-37, la vida religiosa a Mallorca havia entrat en una profunda crisi, que es mantengué fins a la Restauració borbònica de 1875. Aquest és el clima que es respira a les pàgines del *Die Balearen*, on es magnifiquen les dades de Jeroni de Berard de 1784 i es descriuen, sense cap tipus d'anàlisi, les de 1835. Així, tot plegat el que s'ofereix és una visió molt superficial i estadística. Probablement hi ha reminiscències d'un cert josefinisme d'arrels austríaques (Arxiduc Lluís Salvador), d'una mentalitat liberal moderada (Francisc Manuel de los Herreros) i de la nostàlgia del romanticisme catòlic, proper al passat de les institucions

Bisbe mallorquí. - Tal vegada un dels capítols més interessants de l'Arxiduc en l'estudi de l'Església sigui l'anàlisi de la vida moral de Mallorca (fills nascuts fora del matrimoni, delictes, suïcidis). La influència de la moral catòlica seria evident, però no sempre el comportament quotidià dels mallorquins estava tan conformat per la religió.

És especialment
interessant la descripció
que fa dels tipus de
clergues, i de la referència,
sobretot, de la procedència
pagesa del clergat.

religioses (Josep Maria Quadrado). Hi manca, també, una visió de la situació dels ordes i congregacions religioses, tant masculines com femenines, sorgides a partir del concordat de 1851. No hi ha cap referència a les noves congregacions religioses femenines sorgides durant el segle XIX, que tengueren una rellevància tan significativa a Mallorca.

Influència social de l'Església

Tot i que tengué alguns clergues com a col·laboradors, el *Die*

Balearen utilitza un llenguatge laic, òbviament respectuós amb l'Església. Així, es parla del "*tradicional espíritu filantròpic del clero*", per exemple, en relació a la influència social que el clergat mantenia a Mallorca. Els esdeveniments polítics del Sexenni, amb la democratització de la vida política i la llibertat de cultes de la Constitució de 1869, "*ha mermado en buena medida el poder del clero*". És clar que el clergat havia perdut el poder tradicional a Palma, però continuava exercint una influència sobretot en el camp i en els pobles. Hi ha dos aspectes on es reflecteix la influència que l'Església continua exercint a Mallorca, són la moralitat i l'educació.

Tal vegada un dels capítols més interessants sigui l'anàlisi de la vida moral a Mallorca (fills nascuts fora del matrimoni, delictes, suïcidis). La influència de la moral catòlica a Mallorca seria evident, però no sempre el comportament quotidià dels mallorquins estava tan conformat per la religió. Hi ha aspectes purament antropològics i característics de Mallorca, com ara la calma, la bon-

homia, tot això s'hauria de relacionar també amb un esperit supersticiós del qual ens parla l'Arxiduc.

Quant a l'educació, la visió que ens dona l'Arxiduc en aquest capítol és molt conjuntural. Reflecteix la problemàtica del Sexenni més que una visió global de Mallorca. Era el 1871, moment en què s'havia posat de relleu especialment la pedagogia obrerista, com ara el Casino Republicà o l'Escola Democràtica, amb ressonàncies a Palma i alguns pobles com Lluçmajor. Paral·lelament, l'Església havia creat les seves pròpies escoles, com ara les de l'Associació de Catòlics. Tant unes iniciatives com les altres foren pròpies del Sexenni, i no tengueren continuïtat posteriorment.

Malhauradament, l'obra no es completà en successives reedicions. És veritat que fa altres referències a centres d'educació: Casa de la Criança, Col·legi de Nostra Senyora de la Puresa, a més d'una colla d'acadèmies i escoles oficials que existien a l'illa, entre les quals destacava l'Institut Balear. Fins i tot en aquestes pàgines es posa de relleu que l'Arxiduc comptà amb col·laboradors propers als sectors més progressistes, però també amb els catòlics tradicionals.

La religiositat tradicional

Finalment, es poden destacar, a nivell descriptiu, les principals tradicions religioses, com ara els sermons, dejunis, rosari, assistència a missa, matines, festes als pobles, quaranta hores, mes de Maria, novenes, sagraments (confessió, comunió, extremaunció), festes del Corpus i Setmana Santa, llocs de peregrinació, etc. Fins i tot, en aquesta anàlisi aparentment asèptica de la realitat religiosa tradicional a Mallorca, hi ha una forta crítica a la mentalitat religiosa, a la superstició i a unes pràctiques excessivament superficials. □

Pere Fullana és historiador, director de la Gran Enciclopèdia de Mallorca.

EL TEMPS DE L'ESPAI

Cada vegada més enllà, més lluny del planeta base.

I sempre i cadascú amb un rellotge Omega:

l'Omega Speedmaster Professional.

L'únic cronògraf homologat per la NASA

per a tripulacions en missió a l'espai.

En efecte, a mesura que més

s'avança en l'espai, més

el temps és Omega.

Hi ha una sèrie especial, numerada i limitada mundialment a 2.500 Speedmaster Professional, per a commemorar el 25è Aniversari de l'arribada de l'home a la lluna, amb una llegenda al·lusiva a l'esdeveniment gravada en cada caixa.

Swiss made since 1848.

Relojería Española

FUNDADA EN 1885

C/ COLON, 12 - TELS. 72 15 63 - 72 43 44
07001 PALMA DE MALLORCA

Ω
OMEGA

The sign of excellence

L'Arxiduc Lluís Salvador, pioner dels estudis sobre premsa a Mallorca

SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS / ARNAU COMPANYY MATES

1.- Introducció

Els estudis sobre premsa a Mallorca són bastant recents i podem dir que la veritable recerca, des d'un punt de vista estrictament científic, s'inicià a partir de la segona meitat del decenni de 1970. La majoria d'intents previs foren bàsicament estudis d'hemerografia històrica -amb un clar caire romàntic- descriptiva o comparada. Aquests treballs se cenyien fonamentalment als aspectes registrals i descriptius. Suposaren, però, uns intents molt vàlids i lloables per la finalitat que es proposaven. Les dades i informacions que aporta l'arxiduc Lluís Salvador a la seva obra s'engloben en aquesta línia del que nosaltres hem anomenat pioners dels estudis sobre la premsa.

La primera referència erudita sobre la premsa balear es troba al *Diccionario bibliográfico de las publicaciones periódicas de las Baleares*¹, de Joaquim Maria Bover de Rosselló².

Un segon precedent, encara que menys important, el trobam a l'obra *Die Balearen in Wort und Bild geschildert* (Les Balears descrites amb paraules i dibuixos)³, de l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg i Lorena (Florència 1847 - Brandeis an der Elbe, Bohèmia 1915).

2.- La premsa mallorquina a l'obra de l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg⁴

Dins el capítol sobre la cultura de Mallorca fa esment de la premsa que s'editava a Palma el juny de 1870. La justificació que dóna per

incloure en el seu estudi les publicacions periòdiques queda reflectida en la introducció, on declara:

Como medio importante de promoción de la cultura y conocimientos en la isla no podemos dejar de citar a los diferentes periódicos que en ella se publican.

La causa per la qual solament va incloure la premsa editada a Palma el juny de 1870, l'acleara en l'exposició de motius:

Tratándose, no obstante, de tema harto cambiante, como referen-

cia de nuestra descripción tomaremos la correspondiente a la situación del mes de junio de 1870.

L'arxiduc menciona una relació de 17 publicacions editades a Palma, les quals classifica pel seu caràcter d'antiguitat i per la temàtica.

La descripció que fa de cada una és narrada, encara que, implícitament, inclou un model de fitxa, que conté:

- El títol (amb comentaris sobre els canvis que hagi pogut experimentar),

- El subtítol (fent referència a les diverses variacions que ha tingut),

- La cronologia (inici, suspensions, final i, a més, en alguns casos, també inclou la de les diferents èpoques de la publicació).

- La periodicitat i el dia de la setmana en què apareix. Així, a les publicacions diàries esmenta que sortien tots els dies de la setmana excepte els diumenges. També fa referència als possibles canvis de periodicitat.

- El format (expressat en centímetres, a més d'incloure el nombre de columnes; alhora, també anota els canvis).

- El contingut (fa especial esment de la tendència política, la temàtica de la informació, les seccions en què s'estructura i els fulletons i, fins i tot, en alguns casos, fa comentaris sobre la qualitat literària). A més a més, també acostuma a contextualitzar l'entitat que edita la publicació.

L'arxiduc fa alguns comentaris despectius d'algunes publicacions de caràcter obrerista. Del setma-

*El Iris del Pueblo, en la seva primera època (1855-68). Entre gener de 1869 i desembre de 1873 se substituïa *Periódico Republicano Federal* i va ser l'òrgan dels republicans. Segons la referència de l'Arxiduc, era un diari en contra de la monarquia i hasta en contra de la religió catòlica.*

nari *El Obrero*, esmenta que *Está miserablemente compuesto, y además de destacar por su extremismo desahogado, lo hace asimismo por la flagrante incorrección de su lenguaje. Más que un diario republicano, se trata de un producto socialista, pues basta con reparar en su título para apreciar sus ideas políticas y sociales. Por lo que hace a sus ideas religiosas, baste señalar que en la sección pertinente, en lugar de atender a las festividades religiosas y dar noticia del santoral, se hace eco de los aniversarios de la muerte de personajes históricos o de víctimas políticas, sin rebozo atribuye santa condición. Así, el 23 de abril es, por ejemplo, el 264 aniversario de la muerte del llamado Rey de la Comuna española, del santo Miguel Cervantes Saavedra y del santo Teodoro Reding, un suizo que como general español adquirió fama en la dirección de la batalla de Bailén. El 26 de abril figuran como santos Miquel Solís y Cuetos, coronel de Estado Mayor, Víctor Velasco, comandante, y otros oficiales mártires de la libertad, fusilados en 1846.*

- El propietari, que en molts de casos coincideix amb l'impressor⁵.

- La impremta (tot apuntant els possibles canvis que s'hagin produït).

- El preu de la subscripció (el dóna de cada publicació, tant en reials com en francs; en canvi, no esmenta el preu del número solt).

- Els lectors i els subscriptors (no especifica el nombre exacte però caracteritza socialment els lectors i els subscriptors de cada publicació). També destaquen els comentaris sobre la premsa obrera i republicana. Sobre els lectors d'*El Obrero*, consignava: *dícese que es de gran difusión entre los peones y otros obreros de la más baja extracción, mientras que apenas es leído por los honrados artesanos, con más instrucción y mejor situación económica. A l'apartat del setmanari *El Rayo* apunta que poca es su importancia, ya que*

Els òrgans del carlisme a Mallorca foren el diari *La Almudaina* (gener-març 1869) i el setmanari *El Cruzado*, que de 1869 a 1870 la substituï. Lluís Salvador diu d'aquest setmanari que *en opinión de sus editores, se ocupa exclusivamente de cuestiones que conciernen a la fe católica, pero debe atribuirsele cierto carácter político, habida cuenta de que ocasionalmente alza su voz en favor de los postulados del partido carlista. La il·lustració d'aquesta portada de 1889 correspon a un número extraordinari destinat als subscriptors, allunyat per tant de l'època referenciada per l'Arxiduc.*

L'anàlisi de les
publicacions és purament
descriptiva, exempta de
qualsevol reflexió ni
contextualització dins el
món periodístic illenc.

*exclusivamente circula en determinadas capas de la sociedad, y particularmente entre los republicanos. Del setmanari cultural *El Fomento* acla-*

reix que Parece contar con muy pocos suscriptores, y dista de satisfacer las necesidades que se estima existentes en Mallorca de una revista que efectivamente atiende a la agricultura, las ciencias y la literatura.

A més, d'algunes publicacions menciona altres aspectes molt interessants, com:

- Les polèmiques amb altres periòdics (fa referència, per exemple, a les discussions entre els diaris polítics *El Progreso* i *La Conciliación Liberal*).

- La publicitat. Generalment especifica si duen o no publicitat de caràcter oficial i anuncis privats. Del setmanari *El Obrero*, comenta que: *Como los demás, lleva asimismo anuncios privados.*

- Les vinyetes. Únicament cita la del setmanari *El Rayo*, que la duia en portada⁶.

- Els lemes. Les referències a aquest apartat són breus i tenim com exemple *El Rayo*, del qual comenta que duia el lema *¡Viva la República!*; d'*El Obrero* diu que a la capçalera publicava la divisa *Libertad, Igualdad, Fraternidad y Justicia Social*; del setmanari *El Juez de Paz* esmenta que portava la màxima *Verdad y Justicia*, i del diari *La Conciliación Liberal* diu que duia la següent: *Monarquía popular, Instituciones democráticas, Progreso.*

- Les causes d'aparició. Sobre el diari *La Conciliación Liberal*, apunta que *debe su origen al último cambio de gobierno.*

- Els motius de suspensions o de desaparicions.

- Els redactors. Solament fa constar les col·laboracions de Josep Maria Quadrado i de Tomàs Aguiló al setmanari catòlic *La Unidad Católica*.

Tanmateix, no totes les fitxes contenen cadascun d'aquests elements, sinó que la relació detallada de la publicació pot presentar substancials variacions. Per exemple, d'entre les fitxes més completes cal destacar les de les publicacions dià-

ries, com *Diario de Palma*, *El Isleño*, *La Conciliación Liberal*. En canvi, a d'altres solament comenta alguns elements i aspectes, com és el cas del setmanari *El Obrero* o dels butlletins *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca*, *Boletín Oficial de la Provincia de la Baleares* i *Boletín del Magisterio de Primera Enseñanza de la Provincia de las Baleares*.

A tall de conclusió, potser caldria sintetitzar les principals aportacions de l'anàlisi que fa l'arxiduc.

La premsa, a l'obra, és tractada com un aspecte més de la vida cultural mallorquina, sense fer-ne una anàlisi específica ni concreta. L'arxiduc no tingué la intenció de fer un treball profund i exhaustiu i, de fet, si destaca és per ser un dels primers que tracta el tema de la premsa mallorquina.

L'anàlisi de les publicacions és purament descriptiva, exempta de qualsevol reflexió ni contextualització dins el món periodístic illenc.

L'arxiduc examina la premsa mallorquina d'un moment concret (juny de 1870) però no fa una descripció del món que envolta la premsa sinó de cada publicació.

De totes maneres, la principal aportació del treball de l'arxiduc la constitueix les referències, que realitza com a coetani de les publicacions. Tot plegat suposa una excel·lent informació, que difícilment seria deduïble amb les fonts que disposam. La majoria de vegades, els historiadors de la premsa únicament disposam de la col·lecció del periòdic; ens manca documentació complementària per poder estudiar millor la publicació i la seva contextualització dins el món de la premsa.

Finalment, convé indicar que la seva anàlisi és fruit del punt de vista d'una ideologia determinada, que es veu especialment clara en la valoració i els comentaris que fa sobre els periòdics republicans i obreristes.

També s'editaven els butlletins *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca* (quinzenal), *Boletín Oficial de la Provincia de las Baleares* (tres vegades a la setmana) i *Boletín del Magisterio de Primera Enseñanza de la Provincia de Baleares* (quinzenal).

3.- La situació de la premsa mallorquina al 1870

Políticament, el 1870 es troba immers en la primera fase del període del Sexenni Democràtic (1868-1874), coneguda historiogràficament com la del Govern Provisional (1868-70). Des del punt de vista cultural, el Sexenni destacà per una llibertat d'ensenyament i de pensament, que va possibilitar la introducció de nous corrents literaris i científics a l'Estat.

És especialment interessant aquest període de llibertat, perquè durant gran part del segle XIX la premsa va estar subjecta a diverses censures, com l'eclesiàstica, la civil i, sobretot, la militar.

3.1. El marc legal

El 23 d'octubre de 1868, el govern provisional, presidit pel general Serrano, promulgà un decret⁷ que establia que *todos los ciudadanos tienen derecho a emitir libremente sus pensamientos por medio de la*

imprensa, sin sujeción a censura ni a ningún otro requisito previo.

La Constitució de 1869 va ratificar aquest decret a l'article 17è, i a l'article 22è i especificà que *tampoco podrán establecerse la censura, el depósito ni el editor responsable para los periódicos*⁸.

L'aprovació (17 de juny de 1870) del Codi Penal, que també afectà la premsa, va establir que els delictes d'imprensa tendrien naturalesa jurídica de simples infraccions de policia.

La llibertat d'imprensa, com és natural, va repercutir en el desenvolupament de la premsa. S'incrementà el nombre de publicacions periòdiques, que, en gran mesura, foren representatives de les diferents ideologies.

La premsa mallorquina fou dominada pels periòdics de caràcter polític i, moltes vegades, foren els mateixos dirigents locals els que redactaren les publicacions.

3.2. Algunes de les característiques de la premsa de 1870

Entre algunes de les diverses característiques que definien i afectaven la premsa d'aquest període, cal destacar que:

a) A l'inici del Sexenni Democràtic, a Palma, es generà una premsa plural, que pretenia expressar la varietat, tant política com social, de la ciutat. Alhora, a més d'aquesta pluralitat política, també es produí una varietat temàtica, amb el sorgiment de publicacions culturals específiques, com *La Dulzaina*, *El Fomento* i *Boletín del Magisterio de primera Enseñanza de la Provincia de las Baleares* (segona època).

b) Quant a la duració, la premsa d'aquest període destacà per la brevetat de les capçaleres que, a excepció dels diaris *El Isleño* i *Diario de Palma* i dels butlletins *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca* i *Boletín Oficial de la Provincia de la Baleares*, la majoria foren de curta durada.

De fet, els canvis de nom succe-

PUBLICACIÓ	Per	Cronologia	Tendència	Director	Ll.
Diario de Palma	D	1-I-1852/8-I-1920	Informació, conservador	Felip Guasp	Cs
El Isleño	D	20-VIII-1857/19-VII-1898	Informació, progressista moderat	Pere Josep Gelabert	Cs
El Correo de Mallorca	D	2-XII-1858/III-1869	Informació, liberal moderat	Joan Lluís Oliver	Cs
La Conciliación Liberal	D	15-VI-1869/30-IX-1870	Fusionista	Joan Tomàs	Cs
El Progreso	D	15-III-1869/III-1872	Progressista radical	Joan Lluís Oliver	Cs
El Iris del Pueblo	D	I-1868/XII-1873	Republicà federal	Miquel Quetgles	Cs
El Obrero	S	4-XI-1869/X-1870	Obrerista	Francesc Tomàs	Cs
El Rayo	S	28-III-1869/24-VII-1870	Republicà federal	Miquel Mas/ Joan Roca/ Josep Valls/ José Díaz	Cs
El Juez de Paz	S	1-XI-1868/25-I-1872	Alfonsí	Miquel Bibiloni/ Pedro Marquina	Cs
El Cruzado	S/BS	8-XII-1869/30-VII-1870	Carlista	Damià Isern	Cs
La Unidad Católica	S	7-III-1869/23-II-1873	Catòlic	Josep Maria Quadrado	Cs
El Fomento	Ds/S	31-V-1869/1872	Cultural	Miquel Ignasi Oliver	Cs

Periodicitat: D.- Diari; BS.- Bisetmanal; S.- Setmanal; Ds.- Desenal.
Llengua: C.- Català i Cs.- Castellà.

sius i la brevetat dels periòdics foren una mostra de les dificultats d'adaptació de la premsa d'aleshores. En gran mesura, aquesta es va veure afectada per la inestabilitat política del període, que es traduí perfectament en el món del periodisme.

c) A més de la motivació política, també l'aparició de nombroses capçaleres fou una conseqüència de la infraestructura que es necessitava per publicar un periòdic. El sistema d'edició permetia que crear una publicació no fos una inversió important, tant en despeses d'impressió, com en paper, en personal i en serveis d'informació.

La redacció i l'edició d'un periòdic era el producte del treball d'un nombre reduït de persones, que en alguns casos es podia limitar a una o a dues.

d) Pel que fa a la periodicitat, destaquen sis diaris (*Diario de Palma*, *El Isleño*, *El Correo de Mallorca*, *La Conciliación Liberal*, *El Progreso* i *El Iris del Pueblo*), un bisetmanari (*El Cruzado*) i cinc setmanaris (*El Obrero*, *El Rayo*, *El Juez de Paz*, *La Unidad Católica*, *El Fomento*).

També s'editaven els butlletins *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca* (de periodicitat quinzenal), *Boletín Oficial de la Provincia de la Baleares* (editat tres vegades a la set-

mana) i *Boletín del Magisterio de Primera Enseñanza de la Provincia de las Baleares* (quinzenal).

3.3. El predomini de la premsa política

Els periòdics, majoritàriament, es convertiren en òrgans directes

El 1870 *El Isleño* era el diari de més difusió de les Balears. Tot i que tenia un ampli caràcter informatiu, políticament se'l considerava pròxim al progressisme moderat. Fundat el 1856, inicialment se subtitulà *Periódico Científico, Industrial, Comercial y Literario* i, a partir de 1870, *Periódico de intereses materiales*.

d'intervenció política dels partits i dels grups existents. L'oferta política plural quedava reflectida en la diversitat de la premsa, ja que els mitjans escrits eren clars manifest dels interessos i de les estratègies dels partits i dels sectors més rellevants.

*La premsa carlista*⁹, en nombre de capçaleres, fou la més dinàmica del període del Sexenni Democràtic. El 1869, s'organitzà un partit carlí a Palma i es va descobrir una conjuració carlina al quarter del Carne.

Entre 1869 i 1870, l'òrgan del carlisme a Mallorca fou el diari *La Almudaina* (gener-març de 1869), dirigit per Joan O'Neill. Com a òrgan carlista, va ser substituït, per l'inicialment setmanari i després bisetmanari *El Cruzado* (desembre de 1869-juny de 1870), dirigit per Damià Isern. Aquest periòdic va atacar el liberalisme i el republicanisme i, el 1870, va mantenir una dura polèmica amb el setmanari *El Obrero*¹⁰. L'arxiduc Lluís Salvador en diu que: *Aunque por regla general se ocupa sólo de cuestiones que, en opinión de sus editores, conciernen exclusivamente a la fe católica, debe atribuírsele no obstante cierto carácter político, habida cuenta de que ocasionalmente alza su voz en favor de los postulados del partido carlista.*

Els republicans tenien com a

òrgan el diari *El Iris del Pueblo*, que se titulà *Periódico Republicano Federal*. S'edità entre el gener de 1869 i el desembre de 1873. Va ser dirigit per Miquel Quetgles i segons la referència de l'arxiduc *es abiertamente republicano y no cesa de publicar constantemente artículos a favor de la república federalista y en contra de la monarquía y hasta en contra de la religión católica*.

El 28 de març de 1869 es començà a publicar el setmanari *El Rayo*, que fou de tendència republicana federal. Se titulà *Semanario político, satírico y libre-pensador*. L'arxiduc el defineix com *Publicación satírica, republicana, su objeto no sólo es conseguir una república federal sino luchar contra el catolicismo y cualquier otra religión por vía del sarcasmo más desaforado*. En foren directors Miquel Mas Obrador, Joan Roca Pascual, Josep Valls Fuster i José Díaz del Valle. Alguns dels seus redactors -entre els quals hi havia Fèlix Mateu, Joaquim Quetgles i Guillem Forteza- foren denunciats i condemnats. El juliol de 1870, fou suspès i el substituï *El Trueno*.

Respecte a la premsa obrera, destaca l'aparició del setmanari *El Obrero*, que sortia els dijous i que va ser la primera publicació obrera de les illes Balears. S'edità a la imprem-

ta de Colomar des del 4 de novembre de 1869 fins a l'octubre de 1870. Fou l'òrgan del Centre Federal de Societats Obreres de Palma i en va ser promotor Francesc Tomàs. El motiu de la desaparició, segons Pere Gabriel¹¹, fou l'extensió de la pesta groga a Palma. El 8 de gener de 1871, sortí la nova publicació *La Revolución Social*¹², que va ser continuadora de la tasca d'*El Obrero*.

Quant a la premsa progressista, radical i constitucional, fou representada per:

El diari *El Progreso*, que substituï *El Previsor* i es començà a editar a partir del 15 de març de 1869. Se titulà *Periódico monárquico democrático* i fou dirigit per Joan Lluís Oliver. Segons l'arxiduc *su orientación es más progresista que la de (La) Conciliación Liberal*. Actualment *debe considerarse del todo radical y autentico representante del antiguo partido de los Progresistas*¹³. El març de 1872, va ser substituït pel diari *El Eco de Mallorca*.

El diari d'ideologia progressista moderada *La Conciliación Liberal*¹⁴. S'edità entre el 15 de juny de 1869 i el 30 de setembre de 1870. Se titulà *Periódico Monárquico Popular* i era l'òrgan del *Casino de la Conciliación Liberal* (aquesta entitat s'havia format el desembre de 1868,

amb antics militants d'Unió Liberal i del progressisme). Va ser dirigit per Joan Tomàs i donà suport a la monarquia progressista; defensava l'abolició de les quintes i la llibertat religiosa. Alhora, era partidària de la Constitució de 1869 i polemitzà amb l'òrgan dels progressistes radicals, el diari *El Progreso*.

Pel que fa a la premsa alfoncina, cal destacar que els desafectes a la revolució i els partidaris de la dinastia enderrocada conspiraven a favor del retorn de la dinastia borbònica en la persona d'Alfons -posteriorment Alfons XII i fill d'Isabel II.

El seu òrgan fou el setmanari *El Juez de Paz*, que s'edità entre l'1 de novembre de 1868 i el 25 de gener de 1872. Se titulà, inicialment, *Periódico liberal de oposición*. *Reconocemos el Gobierno Provisional*. *Censuraremos sus actos en lo que merezcan censura*, i entre els números 50-52 el canvià per *Revista Literaria y Científica*. A partir del número 53 fins el final, portà el subtítol de *Periódico político satírico*. Fou dirigit per Miquel Bibiloni Corró i per Pedro Marquina. Segons l'arxiduc *aunque se autodefine apartidista es fácil apreciar que sus anónimos redactores son oponentes del cambio de gobierno de 1868, representan las ideas del partido liberal conservador y no ocultan sus simpatías por la reinstauración de los Borbones en la persona de don Alfonso*. (...). *Las actuaciones del gobierno nacional, de las autoridades provinciales y, sobre todo, las del Alcalde y del Ayuntamiento de Palma son fuertemente criticadas, ocasionalmente en forma que no cabría considerar en modo alguno delicada*.

Quant a la premsa catòlica, va tenir com a instrument de difusió el setmanari *La Unidad Católica*. S'edità entre el 7 de març de 1869 i el 23 de febrer de 1873 i fou l'òrgan de les Associacions de Catòlics de les Balears. Fundat i dirigit per Josep Maria Quadrado, va dur a terme

L'Arxiduc cita la premsa que s'editava a Palma el juny de 1870: *Tratándose de tema harto cambiante, como referencia de nuestra descripción tomaremos la correspondiente a la situación del mes de junio de 1870*. Així, doncs, les publicacions regionalistes en català que va propiciar la Renaixença i que ell va conèixer, no s'esmenten en el *Die Balearen*. (En aquesta il·lustració, la capçalera del núm. 8 de *La Veu de Mallorca*, març de 1900.)

PUBLICACIÓ	Impremta	Pàg	Dim/cm	Col	Preu reials
Diario de Palma	de Felip Guasp	4	54,4 x 38,7	5	10m
El Isleño	de Pere Josep Gelabert	4	48 x 32	4	8m
El Correo de Mallorca	de Vilallonga	4	38,4 x 27	4	6m
La Conciliación Liberal	de Felip Guasp	4	48 x 33,5	4	8m
El Progreso	de Vilallonga	4	44 x 32	4	-
El Iris del Pueblo	de Colomar	4	44 x 32	4	8m
El Obrero	de Colomar	4	-	-	4t
El Rayo	Joan Ignasi Salom / de Colomar	4	31 x 22	2	4q
El Juez de Paz	de Felip Guasp	8	32 x 23	2	4m
El Cruzado	de Vilallonga	4	44 x 32	-	4m
La Unidad Católica	de Felip Guasp	8	32 x 22	2	2m
El Fomento	de Gelabert / de Colomar	8	32 x 22	2	5t

Preu: m, mensual; t, trimestral; q, quadrimestral.

una campanya a favor de la unitat catòlica. D'aquesta publicació, l'arxiduc anotà que *cuenta con la colaboración de don Tomás Aguiló, excelente poeta, por lo cual no es de extrañar que supere a las demás publicaciones de Palma en lo que a seriedad y acierto se refiere.*

3.4. Els diaris d'informació *El Isleño* i *Diario de Palma*¹⁵

L'1 de gener de 1852, aparegué a Palma el primer número d'un dels diaris de més llarga durada de la premsa mallorquina. Es titulà *Diario de Palma* i fou continuador del *Diario Balear*. Entre 1865 i 1867 se subtitulà de *Intereses Materiales de las Baleares* i, entre 1867 i 1884, *Periódico de Intereses Locales*. Entre 1856 i 1861, va canviar el seu nom per *El Mallorquín*.

El seu ideari, en una primera etapa (1851-56), fou de tendència liberal moderada, però a partir de 1861, va ser de caràcter conservador, tot i que evolucionà cap a una ampliació del seu caràcter informatiu¹⁶.

Tenia quatre pàgines i canvià unes quantes vegades de format, encara que, entre 1864 i 1906, el mantengué de 54,4 x 38,7 cm. S'editava a la Impremta de Felip Guasp i es redactava en castellà. En algunes èpoques, se'n feien dues edicions diàries. El 1870, era un dels diaris de més difusió de les Balears i, en nombre de subscriptors, solament era superat per *El Isleño*.

El 20 d'agost de 1857, va sortir

en substitució d'*El Genio de la Libertad*, el diari *El Isleño*. Se subtitulà, inicialment *Periódico Científico, Industrial, Comercial y Literario* i, a partir de 1870, *Periódico de intereses materiales*.

El Isleño, havia estat dirigit primerament (1857-66) per Pere Josep Gelabert Llabrés i, després, (1866-84) per Pere Josep Gelabert Pol. Era propietat dels seus directors i s'editava a la Impremta de Pere Josep Gelabert.

Tot i que tenia un ampli caràcter informatiu, políticament se'l considerava pròxim al progressisme moderat. Respecte al contingut, publicava editorials pròpies sobre temes de Mallorca i de Balears. Alhora, feia àmplies ressenyes dels debats de les corts i transcrivía articles diversos d'altres publicacions, tant de l'Estat espanyol com estrangeres.

La premsa mallorquina
fou dominada pels
periòdics de caràcter polític
i, moltes vegades, foren
els mateixos dirigents
locals els que redactaren
les publicacions.

Tenia quatre pàgines d'un format de 48 x 32 cm i es redactava en castellà. El 1870, era el diari de més difusió de les Balears i el que tenia major nombre de subscriptors.

Tot i que el juny de 1870, ja no s'editava, l'arxiduc Lluís Salvador féu referència al diari *El Correo de Mallorca*, que havia desaparegut el març de 1869¹⁷.

El 2 de desembre de 1858¹⁸, es començà a editar a la impremta de la Vídua de Vilallonga el diari *El Correo de Mallorca*¹⁹. Inicialment, se subtitulà *Boletín de noticias y avisos* i, després, va tenir successivament com a subtítols *Diario de noticias y avisos*, *Diario de intereses materiales de las Islas Baleares*, i, finalment, *Periódico liberal, político y de intereses materiales. Moralidad, Instrucción. Adelanto*. Tenia generalment quatre pàgines i varià de format en una sèrie d'ocasions. Temàticament va ésser un diari d'informació general i ideològicament fou de caràcter liberal moderat²⁰. A la seva darrera època va ésser dirigit per Joan Lluís Oliver. Es redactava en castellà i les seccions més habituals eren *Sección de noticias* -dividida en nacional i estrangera-, *Cortes*, *El Correo*, *Sección comercial*, *Sección Religiosa*, *Sección Oficial* i *Sección de Anuncios*. □

NOTES

1.- Editat a la impremta de la Vídua de Vilallonga, de Palma, el 1862. El tiratge era molt limitat i l'edició fou pagada pel mateix autor. El 1991, l'editor Miquel Font en féu una edició facsímil amb una presentació de Jaume Bover.

2.- Joaquim Maria Bover de Rosselló (Sevilla 1810 -

Palma 1865) va destacar com a historiador, poeta, antiquari, bibliòfil, col·leccionista i numismàtic. Va publicar diverses obres de caràcter històric i bibliogràfic, de les quals destaca *Imprentas de las islas Baleares* (1862) i l'obra *Biblioteca de escritores baleares* (1868), editada pòstumament.

3.- S'ha utilitzat l'edició de "Sa Nostra" Caixa de Balears. 1982.

4.- Tot i que no ens hi endinsarem, també al·ludeix al tema de la premsa menorquina, que tractà breument en els dos toms referents a Menorca (*Die Insel Menorca*). Hi aporta una interessant taula de cinc publicacions de Maó i dues de Ciutadella de 1888. Quant a les variables que inclou a la taula són les següents: capçalera, periodicitat, impressor, orientació (sobretot, de caràcter polític), director, any de fundació, subscriptors locals i forans i preu de la subscripció mensual (en pessetes).

5.- Sobre el bisetmanari de tendència carlista *El Cruzado* afegeix que *no se sabe a quién pertenece este periódico*.

6.- Comenta que *En 1869, representaba a un hombre en huida de unos rayos que le iban en pos; en 1870, en cambio, consistía en un simple rayo blanco sobre una superficie ovalada de color negro, orlada de la palabra Rayo*.

7.- Aquest decret fou declarat llei el 20 d'octubre de 1869.

8.- La Constitució de 1869 va ser promulgada el primer de juny de 1869.

9.- Sobre el carlisme a Mallorca, vegeu la veu *Carlisme*, de la Gran Enciclopèdia de Mallorca i sobre la premsa carlina, vegeu CARRIÓ TRUJILLANO, Bartomeu: *Elements per a una història del carlisme a Mallorca*, a *Elements*, núm. 4. Palma, 1985. pàg. 26.

10.- Altres publicacions de tendència carlina foren el diari *La Constancia* (abril-agost de 1871), el bisetmanari *La Honda Carlista* (octubre de 1872-gener de 1873) i el diari *El Tradicional* (febrer-setembre de 1873).

11.- Pere Gabriel: *El moviment obrer a Mallorca*. Ed. Curial. Barcelona, 1973. pàg. 13.

12.- Segons Pere Gabriel: *op. cit.* pàg. 14, solament en sortiren tres números que foren denunciats pel governador i per aquest motiu els seus exemplars

varen ser recollits.

13.- Abans de les eleccions generals de gener de 1869, es crearen dos casinos, que foren el Casino de la *Conciliación Liberal* -integrat en part per progressistes i per unionistes- i el Casino *El Progreso* -en el qual s'uniren part dels progressistes i la majoria dels unionistes-. Cada un donà lloc a un diari amb el mateix nom.

14.- Aquesta capçalera, l'arxiduc l'esmenta sense l'article.

15.- En aquest article, solament feim referència a la història de la publicació des de la seva fundació fins el 1870. Per tenir una major evolució d'aquests dos diaris, consultau *Catàleg de 100 anys de premsa diària a les Balears*. Palma, 1993.

16.- L'arxiduc declarà que encara que s'autodefinia com a periòdic d'interessos locals, li era adscrit un caràcter polític de caire conservador. No publicava editorials propis sobre qüestions polítiques, sinó que generalment els transcriví de diaris de Madrid i de Barcelona.

17.- Aquest mateix mes, varen desaparèixer, a Mallorca, altres periòdics com el diari carlista *La Almudaina* i *El Previsor* -reemplaçat, aquest darrer, per *El Progreso*-.

18.- El desembre de 1858, moment de l'aparició d'*El Correo de Mallorca*, a Mallorca s'editaven els diaris *El Mallorquín* i *El Isleño*. Però entre el final (1856) del bienni progressista i el 1858, n'havien aparegut d'altres, com *El Propagador Balear* (1856-1857), *El Palmesano* (1856-1857), *El Mallorquín* (1856-1866) -que havia substituït el *Diario de Palma*-, *El Isleño* (1857-1898) i *El País* (1858). D'aquests únicament es consolidaren *El Mallorquín* i *El Isleño*.

19.- Per a una major informació sobre aquesta capçalera, vegeu COMPANY, Arnau: *La capçalera El Correo de Mallorca en la història de la premsa de Mallorca*, al suplement *Correo de Mallorca*, núm. 2., de la revista *Gala*, núm. 7. Palma, 1994. pàg. 8.

20.- L'arxiduc Lluís Salvador esmenta, que, tot i que no tenia un caràcter estrictament polític, se'l considerava de tendència liberal moderada. Alhora, també destaca que tractava de temes d'interès particular per l'illa i evitava les qüestions polítiques. Tenia menor difusió que *El Isleño* i gaudia d'un nombre reduït de subscriptors.

07002 Palma (Mallorca)
Carrer den Rubí, 5
Tel. 71 38 21

EL MIRALL

AMB EL SUPORT DE

Fundació per a la cultura catalana

El referent bibliogràfic de l'Arxiduc

ANTONI GINARD BUJOSA

Per a les persones que usam bibliografia, l'obra de l'Arxiduc (sobretot el *Die Balearen*) s'ha convertit, sense dubte, en una referència per ella mateixa. Com el DCVB d'Alcover-Moll, el Cançoner del Pare Ginard, la Flora del Pare Bonafé, l'Eiclopèdia Catalana, el Diccionari d'en Fabra o l'Espasa.

Fa un parell de mesos, a la revista EL MIRALL-66, Mateu Grimalt i Sureda, a l'article «Arxiducers i altra gent de mostrador», manifestava: "Vejam quan podem llegir una obra d'etnografia mallorquina òrfena de la copiadeta de paraules i imatges del «Die Balearen»?"

L'autor d'aquesta afirmació no deixava de tenir més raó que un sant, però convé fer algunes consideracions sobre l'obra de l'Arxiduc (deixant de banda el mite del personatge), i més si es pensa que el fet de disposar de la traducció completa al castellà del *Die Balearen* encara pot afegir més al banyat. Podria semblar que enton un *mea culpa*, però no hi ha dubte que cal reconèixer que l'obra de l'Arxiduc és, si més no, una de les millors enciclopèdies que

s'han fet sobre les Illes Balears (referida a una determinada època). En aquest sentit, s'ha de considerar que és una de les referències inevitables. És el que tenim, i benhaja que la tenim.

Altra cosa és que existeixi el perill de fer-ne una reproducció simple, però no pel fet d'usar-la com a font d'informació. Com a font d'informació la seva referència és gairebé obligada. Certament, és una obra que presenta mancances i que té errors, problemes d'escala i, fins i tot, d'informadors. Per aquesta raó cal usar-la amb coneixement de causa, interpretar-la i ampliar-la amb recerques de primera mà. I això ja depèn de la capacitat imaginativa i creativa dels investigadors, dels erudits i dels lectors.

Si l'obra de l'Arxiduc és una referència recurrent també haurem de creure que ho és perquè s'ho mereix; la qual cosa no justifica el fet d'oblidar altres obres d'altres autors que també s'han de conèixer i consultar, però poques assoliran l'entitat de l'obra de l'Arxiduc.

Els noms de lloc al *Die Balearen*. El cas de Valldemossa

ANTÒNIA M. CALAFAT RIVAS / NICOLAU S. CAÑELLAS SERRANO

Presentació

Die Balearen (Las Baleares descritas por la palabra y el grabado), l'obra enciclopèdica que sobre les Illes Balears va escriure l'Arxiduc Lluís Salvador, és una font d'informació gairebé inesgotable per a tot el que fa recerca etnogràfica en aquestes illes, ja que en aquesta obra, l'autor va abraçar tots els camps del saber i de l'activitat humans.

La curiositat intel·lectual de Lluís Salvador no va anar cap dret a la toponímia: al *Die Balearen* no trobam cap apartat on aquesta sigui objecte d'un estudi específic. Els topònims s'hi tracten no com un

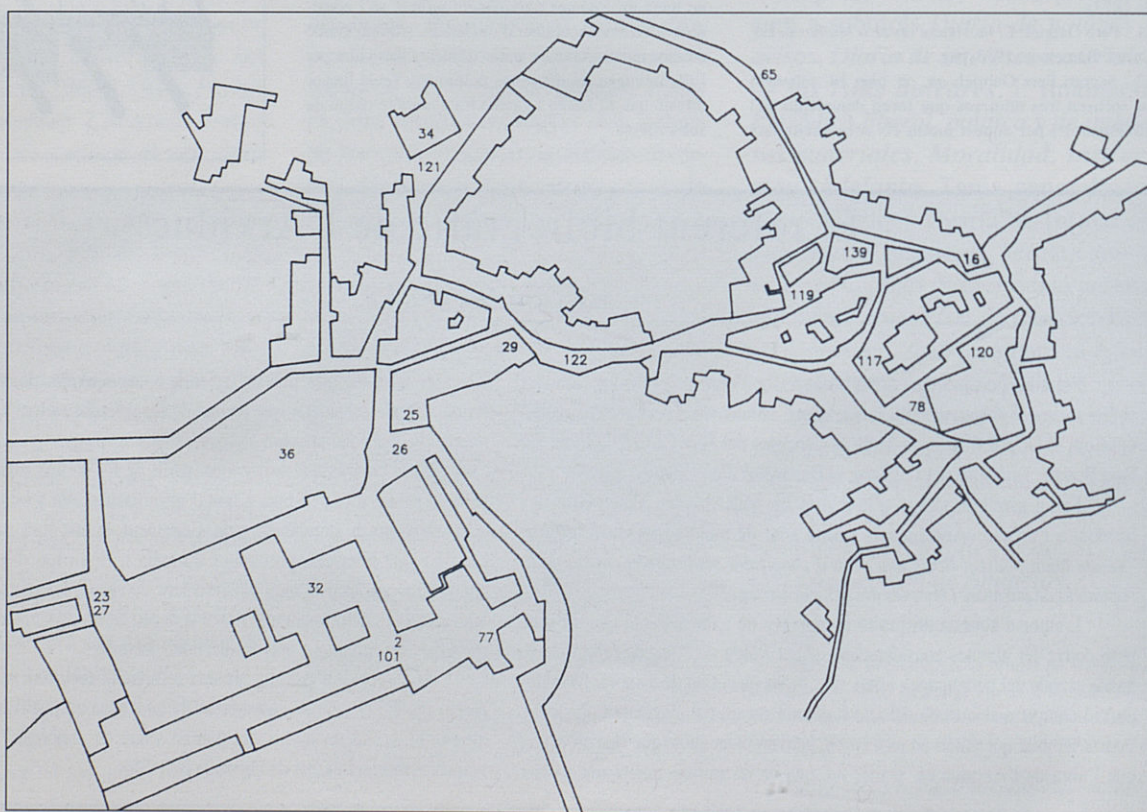
objecte d'atenció científica per si mateixos, sinó com un mitjà necessari per fer una descripció vàlida del territori.

Per elaborar aquesta obra l'Arxiduc va rebre l'ajut de molts de col·laboradors de capacitat diversa. Això es reflecteix en el contingut del text, que presenta una qualitat molt desigual: la serra de Tramuntana està més ben treballada que l'interior de l'illa o que la costa de Santanyí.¹ Una de les zones que l'Arxiduc va descriure de primera mà va ser la de Valldemossa, que ell coneixia prou bé, ja que era propietari d'una sèrie de possessions del terme. Cal supo-

sar, doncs, que la toponímia de Valldemossa ha de ser una de les més ben establertes al *Die Balearen* i pot considerar-se com el cas en què els topònims han estat tractats amb major rigor i coneixement.

Els topònims. El text

Cal destacar que, malgrat l'abundància d'il·lustracions, al *Die Balearen* hi ha un nombre molt reduït de mapes, que contenen molt pocs noms de lloc.² En conseqüència, la toponímia del *Die Balearen* és al text, principalment a la part especial, on es descriu detalladament tota l'illa.

Els topònims de la vila i els voltants. La numeració es correspon amb la de l'annex 1

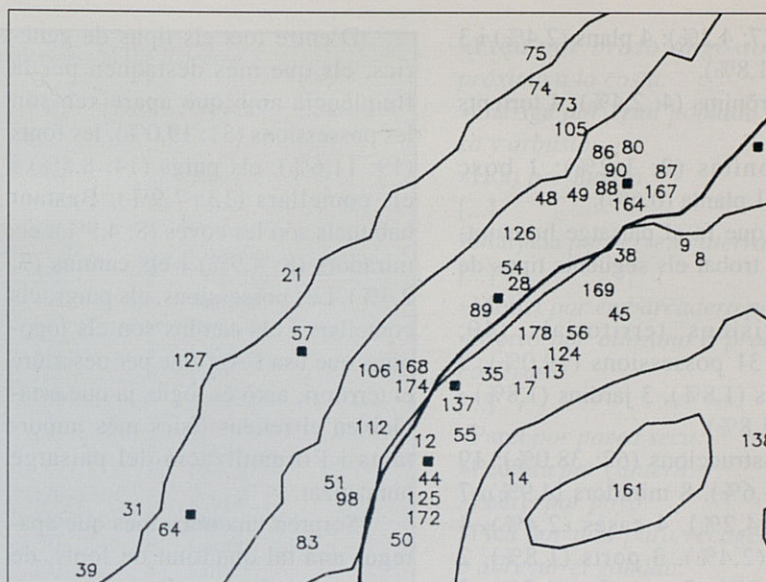

Per fer aquesta aproximació hem recollit els topònims del terme de Valldemossa continguts a la part especial del *Die Balearen*. Concretament, els dels toms VIII (pàg. 75-128, descripció del terme de Valldemossa, i pàg. 330-335, descripció de l'accés a Valldemossa) i IX (pàg. 683-684, descripció de la costa de Valldemossa) de l'edició completa realitzada per la Caixa de Balears, «Sa Nostra», traduïts de l'alemany a l'espanyol per Carlos i Bárbara Sánchez-Rodrigo. Aquesta versió ha corregit els topònims que recollia l'Arxiduc i serà la d'ús més corrent, per tant, excepte en casos concrets, ens cenyirem a les formes que hi apareixen. Per a alguns aspectes del text alemany, hem consultat una edició original de 1897, corresponent a la versió reduïda, de dos volums.

La nostra recerca s'ha limitat al terme de Valldemossa, per això no hem tengut en compte topònims tan significatius com Son Marroig, la Foradada, el Teix o Son Gallard, perquè tots pertanyen ja a Deià, municipi segregat de Valldemossa al segle XVI. No hem considerat noms com «carretera de Valldemossa a Palma», perquè tenen un caràcter descriptiu, no s'usen com a topònims, ni tampoc simples genèrics com «hort».

Mitjançant el buidatge del text que hem comentat més amunt, hem aconseguit una relació de 180 noms de lloc, que apareixen llistats per ordre alfabètic a l'annex 1. La toponímia usada per l'Arxiduc s'ha situat damunt els plànols gràcies a la recollida toponímica que férem per a l'elaboració dels mapes 1:5.000 de la Conselleria d'Obres Públiques el 1992 (devers 700 topònims).

Aquests 180 topònims, en una primera mirada poden destriar-se en dos grups: els urbans i els no urbans. En la distribució dels no urbans es nota una important diferència entre les terres de l'Arxiduc, el seu Miramar (que llavors comprenia la major part de les possessions de la costa des de Son Galceran a Son Marroig,

Els topònims de la zona de Miramar. La numeració es correspon amb la de l'annex 1

i Son Moragues), on la densitat i varietat dels topònims és major, i la resta del terme. El terme de Valldemossa té una extensió de 44,51 km², això ens dóna una densitat de quatre topònims per km², mentre que la densitat a la zona de Miramar és de quasi vuit.

També és important constatar que, pel que fa als terrenys del Miramar arxiducal, apareix una toponímia creada per l'Arxiduc: el mirador Nou (popularment, mirador Blanc), el mirador des Tudons, el mirador del Creuer...

Els genèrics

Hem agrupat els topònims segons els genèrics que esmenta l'Arxiduc -en català o traduïts al castellà- o, si el topònim no va acompanyat de cap genèric, en funció dels que nosaltres hem considerat més adients, segons el nostre coneixement del terreny (vegeu annex 2).

Del 180 topònims, 17 (9,4%) pertanyen a la toponímia de la vila -Valldemossa com a nucli de població estricta. Aquests topònims urbans inclouen: cinc carrers (29,4%), cinc places (29,4%), tres cases vilatanes (17,6%), tres torres (17,6%) i un convent (5,8%).

La toponímia no urbana del terme inclou 163 noms (90,5%). Per treballar aquest material, ens hem basat en línies generals en la classificació dels topònims usada per Ordines,³ atenent el tipus de realitat física a la qual fan referència. Segons això, hem destriat dos tipus bàsics de noms: els que delimiten el paisatge natural i els que assenyalen fites del paisatge humanitzat. Quant als primers, hi ha accidents del terreny (orònims) positius, negatius o neutres, topònims que fan referència a l'aigua (hidrònims) i a comunitats vegetals (fitònims). Pel que fa als segons, trobam divisions del territori, o elements producte de la mà de l'home. Els percentatges que donarem a partir d'ara estan calculats sobre el nombre total de topònims no urbans (163).

Quant al paisatge natural (61: 37,4%), n'hi ha dels tipus següents:

Accidents del terreny, de tres classes:

Positius (22: 13,5%): 14 puigs (8,5%), 4 penyals (2,4%), 2 puntes (1,2%), 1 coster (0,6%) i 1 salt (0,6%).

Negatius (26: 15,9%): 13 comellars (7,9%), 8 coves (4,9%), 3 passos (1,8%), 1 bufador (0,6%) i 1 coll (0,6%).

Neutres (7: 4,2%): 4 plans (2,4%) i 3 platges (1,8%).

Hidrònims (4: 2,4%): 4 torrents (2,4%).

Fitònims (2: 1,2%): 1 bosc (0,6%) i 1 planta (0,6%).

Pel que fa al paisatge humanitzat, hem trobat els següents tipus de genèrics:

Divisions territorials (40: 24,5%): 31 possessions (19,0%), 3 sementers (1,8%), 3 jardins (1,8%) i 3 horts (1,8%).

Construccions (62: 38,0%): 19 fonts (11,6%), 8 miradors (4,9%), 7 camins (4,2%), 4 cases (2,4%), 4 ermites (2,4%), 3 ports (1,8%), 2 runes (1,2%), 2 murades (1,2%), 2 talaies (1,2%), 2 hostals (1,2%), 2 capelles (1,2%), 1 carretera (0,6%), 1 llogaret (0,6%), 1 poble (0,6%), 1 safareig (0,6%), 1 bassa (0,6%), 1 molí de vent (0,6%), 1 casa de neu (0,6%).

D'entre tots els tipus de genèrics, els que més destaquen per la freqüència amb què apareixen són les possessions (31: 19,0%), les fonts (19: 11,6%), els puigs (14: 8,5%) i els comellars (13: 7,9%). Bastant habituals són les coves (8: 4,9%), els miradors (8: 4,9%) i els camins (7: 2,4%). Les possessions, els puigs, els comellars i els camins són els topònims que usa l'Arxiduc per descriure el territori, això és lògic, ja que estableixen el relleu físic més importants i l'organització del paisatge humanitzat.

Sorpren una mica més que aparegui una tal quantitat de fonts, de coves i de miradors. Però en aquest cas cal distingir entre els que situa dins el seu Miramar i els altres. Per exemple, de les 19 fonts, sols 4 estan dins Miramar. En canvi, 7 de les 8 coves anomenades i tots els miradors són a Miramar. Això fa pensar que

les fonts eren un altre dels trets del paisatge natural que l'Arxiduc considerava important destacar, mentre que les coves i, molt més clarament, els miradors sols eren importants per a ell en funció de la localització dins el territori de Miramar.

Pel que fa al caire més estrictament lingüístic de la qüestió, observem que alguns genèrics esta en català i altres en castellà. L'Arxiduc mateix, al pròleg del tom VIII de l'edició en castellà del *Die Balearen* que hem consultat,⁴ explica que ha transcrit, tant com ha pogut, els noms mallorquins -això, ho podem aplicar pel que fa als topònims pròpiament dits- i fins i tot per a algunes coses ha fet servir la «llengua vernacle». Ens en dóna una llarga llista, d'aquestes «coses», la majoria de les quals són els genèrics que acompanyen els topònims, que detallam tot seguit.

«Arenal por terreno arenoso a orillas del mar.

»Aljub por depósito cerrado de agua.

»Avenç por sima o grieta profunda en las rocas.

»Bassa por charca de agua para abreviar al ganado.

»Barrera por verja de madera para cerrar una propiedad.

[...]

»Cala, caló por pequeña ensenada en la costa.

[...]

»Carregador por lugar de carga y descarga.

»Cingle por risco escarpado en la montaña.

»Claper por montón de piedras recogidas del campo.

»Clastra por patio.

»Coll por cumbre, cima u otero.

»Comellar por valle.

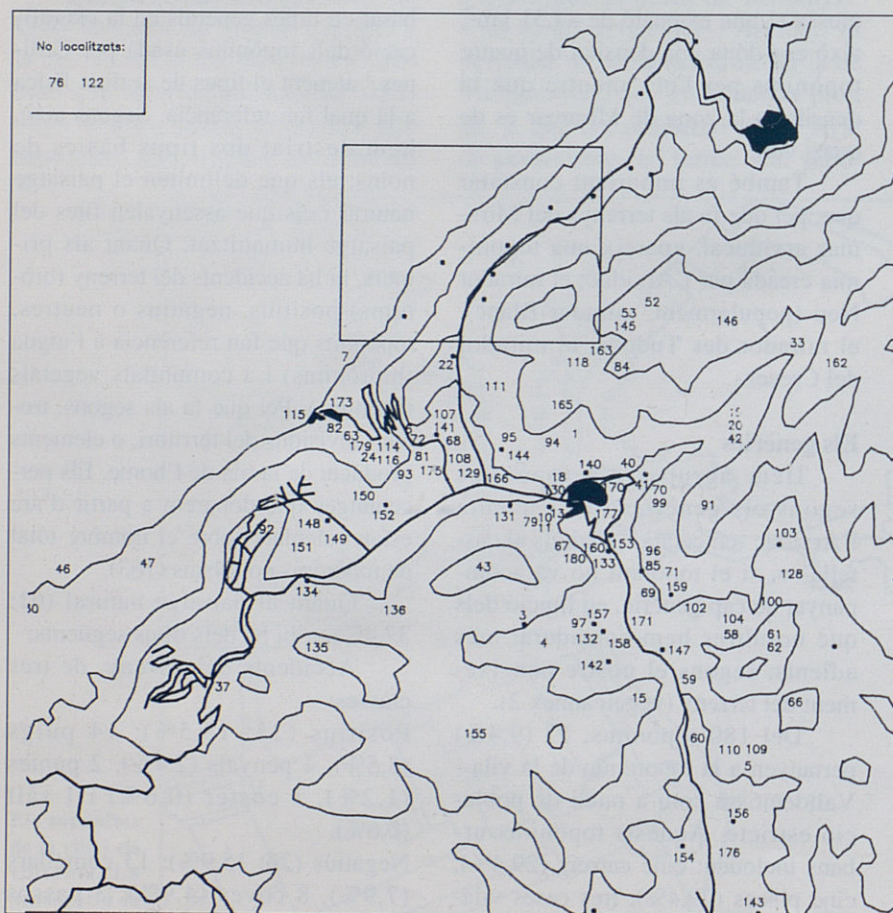
»Cova por cueva.

[...]

»Escar por lugar pavimentado o preparado de modo que permita la varada de embarcaciones en la costa.

»Escull por escollo.

»Figueral por higueral.

Els topònims del terme de Valldemossa (excepte la zona de Miramar). La numeració es correspon amb la de l'annex 1

Annex 1. Els topònims de Valldemossa al *Die Balearen*

Núm.	Topònim	Pàg.	Tom	Genèric	Sinònims (1)
1	Abeurada, s'	98	8	Font	
* 2	Armas, <i>torre de las</i>	84	8	Torre	101
3	Baduia, sa	93	8	Possessió	
4	Baduia, <i>valle de Sa</i>	97	8	Comellar	
5	Barrera de ses Planes, comellar de sa	335	8	Comellar	
6	Barrera des Port	102	8	Murada	
7	Basses, <i>punta de ses</i>	683	9	Punta	
8	Beat Ramon, cova del	121	8	Cova	
9	Beat Ramon, <i>fuelle del</i>	121	8	Font	
10	Beata, <i>capilla de la</i>	89	8	Capella	
11	Beata, molí de la	89	8	Molí de vent	
12	Beata, murta de la	125	8	Planta	
13	Beata, roca de la	89	8	Penyal	
14	Blanc, penyal	126	8	Penyal	
15	Bombarda, morro de sa	335	8	Puig	
* 16	Búger, carrer de na	91	8	Carrer	
17	Busquera, cova	122	8	Cova	
18	Ca del Moro	81	8	Possessió	130
19	Cairats, <i>bosque de es</i>	98	8	Bosc	
20	Cairats, <i>valle de es</i>	91	8	Comellar	42
21	Caló, el	684	9	Port	
22	Can Costa	102	8	Possessió	
23	Can Lloveta	89	8	Possessió	27
24	Can Lluc, font de	103	8	Font	
* 25	Can Madó	102	8	Casa vilatana	
* 26	Can Madó, plaça de	89	8	Plaça	
27	Can Mossenya (2)	105	8	Possessió	23
28	Can Saló (3)	107	8	Casa	
* 29	Can Salvà	82	8	Casa vilatana	
30	Canonge, Port des	75	8	Port	
31	Canyaret	684	9	Font	
* 32	Cartoixa, <i>monasterio de la</i>	83	8	Convent	
33	Casa de Neu	98	8	Casa de neu	
* 34	Casa Mas	82	8	Casa vilatana	
35	Cel-la Vella	126	8	Runes	
36	Cenré, es	89	8	Hort	
37	Claret, coll d'En	78	8	Coll	
38	Coberta, font	107	8	Font	
39	Coloms, cova des	684	9	Cova	
40	Coma, font de sa	91	8	Font	
41	Coma, sa (4)	90	8	Possessió	
42	Coma, <i>valle de la</i>	91	8	Comellar	20
43	Comuna, la	79	8	Puig	
44	Concepció de Maria Santíssima, ermita de	123	8	Ermita	125,172
45	Contrabàndol, cova des	121	8	Cova	
46	Corb Marí, platja des	683	9	Platja	
47	Cova, hort de Sa	76	8	Hort	
48	Creuer, mirador des	118	8	Mirador	
49	Cristià, jardí des	118	8	Jardí	
50	Ermita, camí de s'	127	8	Camí	94
51	Ermità, cova de s'	119	8	Cova	
52	Ermita, puig de s'	127	8	Puig	
53	Ermita de Son Moragues, cova de s'	126	8	Cova	
54	Ermitanet, font de s'	118	8	Font	
55	Ermitans, bufador dels	122	8	Bufador	
56	Ermitans, mirador dels	121	8	Mirador	
57	Estaca, la (5)	101	8	Possessió	
58	Estelles, ses (6)	94	8	Sementer	
59	Estret, s' (7)	98	8	Pas	
60	Estret, torrent de s'	96	8	Torrent	
61	Fàtima, puig de Na	93	8	Puig	62
62	Fatma	94	8	Puig	61
63	Ferrer, font d'En	103	8	Font	
64	Figuera, font	104	8	Font	
* 65	Filoses, carrer de	90	8	Carrer	
66	Frare, es	335	8	Penyal	
67	Frases, bosc des	89	8	Coster	

»Freu por brazo angosto de mar próximo a la costa.

»Garriga por erial poblado de maleza y arbustos.

»Hort por huerta.

[...]

»Marjada por terreno aterrazado.

[...]

»Mollet por embarcadero pequeño.

»Morro por altozano o prominencia costera.

[...]

»Paret por pared seca.

»Pedrera por cantera.

»Pedrís por poyo.

»Pica por pila para recoger el agua o abreviar el ganado.

»Platja, platjola, platjeta [sic] por playa y playuela.

»Porxada por pórtico o soportal.

»Retxes por escalones practicados en las sendas de montaña.

»Rota por pejugal o porción de terreno magro o alegado cedido a otro para su cultivo a cambio de una menguada contraprestación.

[...]

»Safareig por estanque o depósito de agua abierto.

»Sestador por establo de verano para las ovejas.

»Tafona por molino de aceite.

»Terrat por terrado o mirador doméstico.

»Teulera por lugar donde se fabrican tejas, ladrillos y adobes.

[...]

»Ullal por manantial.»

Un aspecte molt important d'aquest text és que en algun cas arriba a donar una definició d'alguns dels genèrics; és interessant constatar que el 1884 l'Arxiduc ja ens dóna aquestes definicions. Els primers treballs científics sobre onomàstica els podem datar a finals del segle XIX, per tant, possiblement aquesta relació que ens dóna l'Arxiduc, encara que minsa, és una de les primeres que podem trobar en aquest aspecte a Mallorca i a les terres de parla catalana en general.⁵

La llista de genèrics que ens dóna al pròleg degué quedar petita a mesura que anava redactant el *Die*

68	Garrovera, sa	102	8	Font	
69	Gruta, comellar de sa	93	8	Comellar	
70	Gruta, font de sa	91	8	Font	
71	Gruta de Son Verí	93	8	Font	
72	Guarda, <i>casita de Sa</i>	103	8	Casa	
73	Guix, <i>camino des</i>	122	8	Camí	
74	Guix, <i>casa del</i>	684	9	Casa	
75	Guix, platja des (8)	118	8	Platja	
76	Horts, camí dels	103	8	Camí	
* 77	Huéspedes, <i>torre de los</i>	84	8	Torre	
* 78	<i>Iglesia Parroquial</i> , plaça de la	82	8	Plaça	
79	Llambies, Na	89	8	Font	
80	Llevant, coves de	117	8	Cova	
81	Lli, torrent des (9)	103	8	Torrent	
82	Madò Francina des pla del Rei, font de	103	8	Font	
83	Marina, camí de sa	119	8	Camí	
84	Miquel, pas d'En	127	8	Pas	
85	Mirabò	92	8	Possessió	
86	Miradors, mirador des	117	8	Mirador	
87	Miramar	106	8	Possessió	167
88	Miramar, <i>cueva de</i>	116	8	Cova	
89	Miramar, <i>hospedería de</i>	107	8	Hostal	
90	Miramar, mirador de	115	8	Mirador	
91	Moleta, la	91	8	Puig	
92	Moneda, puig de la	79	8	Puig	
93	Moro, pas des	102	8	Murada	
94	Muntanya, camí de sa	127	8	Camí	50
95	Muntanyeta, sa	105	8	Jardí	
96	Noguer, comellar del	92	8	Comellar	
97	Nou, hort	97	8	Hort	
98	Nou, mirador	119	8	Mirador	
99	Nova, font	92	8	Font	
100	Noves de Na Fàtima, cases	94	8	Casa	
* 101	Obediència, <i>torre de la</i>	84	8	Torre	2
102	Pastera, font de sa	93	8	Font	
103	Pastoritx	94	8	Possessió	
104	Pastoritx, <i>camino de</i>	93	8	Camí	
105	Pi Sec, mirador del	118	8	Mirador	
106	Pites, mirador de ses	118	8	Mirador	
107	Pla del Rei	102	8	Llogaret	
108	Pla del Rei	79	8	Pla	
109	Planes, font de ses	335	8	Font	
110	Planes, ses	335	8	Sementer	
111	Poll, comellar des	102	8	Comellar	
112	Poll, font des	119	8	Font	
113	Porcs, bassa des	122	8	Bassa	
114	Port, barranc des	127	8	Comellar	
115	Port de Valldemossa, platja del	684	9	Platja	
116	Port de Valldemossa, <i>valle del</i>	79	8	Comellar	
* 117	Porxo, plaça del	82	8	Plaça	
118	Pouet, pla des	127	8	Pla	
* 119	Pública, plaça	82	8	Plaça	
* 120	Rectoria, carrer de la	83	8	Carrer	
* 121	Reial, carrer	90	8	Carrer	
122	Romaguera, pla de la	128	8	Pla	
* 123	Rosa, carrer de la	82	8	Carrer	
124	Sant Joan, ermita de	121	8	Runes	
125	Sant Pau i Sant Antoni, ermita de	122	8	Ermita	44,172
126	<i>Santo Ramón</i> , <i>capilla del</i> (10)	116	8	Capella	
127	Seca, sa	684	9	Punta	
128	Serral des Pi, puig des	95	8	Puig	
129	Sínia, sa	80	8	Sementer	
130	Son Batista	81	8	Possessió	
131	Son Bauçà	80	8	Possessió	18
132	Son Brondo	92	8	Possessió	
133	Son Calafat	331	8	Possessió	
134	Son Ferrandell	78	8	Possessió	
135	Son Ferrandell, puig de	75	8	Puig	
136	Son Ferrandell, <i>valle de</i>	79	8	Comellar	
137	Son Galceran	107	8	Possessió	
138	Son Gallard, estret de	128	8	Pas	
* 139	Son Gallard, <i>placeta de</i>	82	8	Plaça	

Balearen, al text de Valldemossa en trobam molts d'altres: puig, port, pla, muntanya, moletó, torrent... Alhora, a la versió traduïda es troben genèrics en castellà (com *capilla o camino*), que a l'original trobam en alemany (com *Thal*, vall) i també en castellà (com *sierra*).

Els topònims

Els noms de lloc a l'edició que hem consultat estan adaptats a la normativa actual, perquè a l'edició original alemanya estan, lògicament, en català pre-normatiu: «Son Sauvat» (per Son Salvat), «Plá de ses Aritjes» (per pla de ses Aritges) i alguns en castellà: «comellar *del Nogal*» (per comellar des Noguer).

Pel que fa als nom de lloc pròpiament dits, i en l'àmbit concret del terme de Valldemossa, són prou correctes. Hi ha alguns errors evidents, com el sementer anomenat ses Esteles, que a la versió alemanya s'esmenta com *der Stelle*, i a la traducció consultada, com ses Estelles. Però la major part es corresponen amb els que vàrem recollir de fonts orals el 1992, amb algunes excepcions poc significatives: Can Mossenya o Can Lloveta (al nostre recull només Can o Son Mossènyer), el comellar de sa Teulada (el corral des Bous) o punta de ses Basses (na Vermella).

A més, la toponímia utilitzada en algunes ocasions no és la pròpia, ja que trobam bastants de casos en què el topònim es crea, simplement, a partir d'un genèric i un nom de possessió: puig de Son Ferrandell, *montaña de Son Moragues* o *valle de Son Salvat*, que fan pensar més en una toponímia improvisada que en una toponímia real.

La toponímia que hem estudiat no està gaire ben fixada, fins i tot a la traducció consultada hi ha diferents formes per al mateix nom de lloc. Podem trobar alguns exemples d'aquest fet: s'Estret/Estret de Valldemossa, *capilla del Beat Ramon* /*capilla del Santo Ramon*.

Hi ha algunes excepcions a l'afirmació que l'Arxiduc no tracta

140	Son Gual	79	8	Possessió	
141	Son Mas	94	8	Possessió	
142	Son Matge	93	8	Possessió	
143	Son Maxella	334	8	Possessió	
144	Son Moragues	79	8	Possessió	
145	Son Moragues, ermita de	126	8	Ermita	
146	Son Moragues, muntanya de	91	8	Puig	
147	Son Morro	93	8	Possessió	
148	Son Olesa (11)	76	8	Possessió	
149	Son Olesa, pla de	79	8	Pla	
150	Son Olesa, salt de	103	8	Salt	
151	Son Olesa Gran (11)	79	8	Possessió	
152	Son Olesa Petit (11)	79	8	Possessió	
153	Son Omar	92	8	Possessió	
154	Son Pacs	94	8	Possessió	
155	Son Pacs, mola de	79	8	Puig	
156	Son Puig	94	8	Possessió	
157	Son Salvat	92	8	Possessió	
158	Son Salvat, valle de	94	8	Comellar	
159	Son Verí	91	8	Possessió	
160	Son Viscos (12)	97	8	Hostal	
161	Talaia Vella	79	8	Puig	
162	Teix, serra del	91	8	Puig	
163	Teulada, comellar de sa	127	8	Comellar	
164	Torre del Moro	115	8	Jardí	
165	Torta, camí de Na	127	8	Camí	
166	Tres Cantons, safareig des	80	8	Safareig	
167	Trinidad	112	8	Possessió	87
168	Trinitat, talaia de la	119	8	Talaia	174
169	Tudons, mirador des	121	8	Mirador	
170	Valldemossa	79	8	Poble	
171	Valldemossa, carretera de	94	8	Carretera	
172	Valldemossa, ermita de	123	8	Ermita	44,125
173	Valldemossa, port de (13)	75	8	Port	
174	Valldemossa, talaia de	106	8	Talaia	168
175	Valldemossa, torrent de (9)	103	8	Torrent	
176	Valldemossa, torrent de	332	8	Torrent	
177	Valldemossa, valle de	91	8	Comellar	
178	Verger, puig del	121	8	Puig	
179	Viva, font	103	8	Font	
180	Xapellí, Penyal d'En	331	8	Penyal	

*. Topònims urbans

1. Topònims que segons l'Arxiduc designen un mateix lloc
2. També Can Mossena (pàg. 89. Tom VIII)
3. Probablement la grafia correcta és Can Caló
4. També Coma, la (pàg. 79. Tom VIII)
5. També Estaca, l' (pàg. 119. Tom VIII)
6. Probablement la grafia correcta es Esteles, ses
7. També Estret, el (pàg. 81. Tom VIII); Estret de Valldemossa (Pàg. 331. Tom VIII)
8. També Guix, es (pàg. 120. Tom VIII)
9. Segons l'Arxiduc, el torrent del Lli és una part del torrent de Valldemossa (pàg. 103. Tom VIII)
10. També Beat Ramon, capilla del (pàg. 118. Tom VIII)
11. Segons l'Arxiduc Son Olesa esta dividit en Son Olesa Gran i Son Olesa Petit (pàg. 79. Tom VIII)
12. També Son Biscos, hostal de (pàg. 331. Tom VIII)
13. També Port, el (pàg. 103. Tom VIII)

els topònims com a objecte sinó com a mitjà d'estudi. Ens explica, efectivament, en alguna de les seves obres sobre Miramar l'origen d'alguns topònims: als fragments del *Die Balearen* que tracten sobre el terme de Valldemossa hem trobat aquestes: «*Can Mossena* (por mossèn, en ibicenco religioso [sic]);⁶ «*la llanada*

de sa Sínia así llamada por la presencia de una noria.»⁷ «(...) en razón de que estos clérigos hubieran obtenido el oratorio y sus dependencias bajo la advocación de la Santísima *Trinidad*, este nombre empezó a relegar de uso habitual el de *Miramar*».⁸ En un altre cas ens dóna la data a la qual es pot remuntar l'ori-

gen d'un topònim: «*Hacia finales del año 1276 fundó Jaume II en el lugar ya conocido con el nombre de Miramar [...]*».⁹

Conclusions

La toponímia és usada per l'Arxiduc com un mitjà per descriure el territori. Aquesta descripció la fa, en el cas de Valldemossa, partint dels noms dels puigs, dels comellars, de les possessions i de les fonts. A més, ens dóna la toponímia urbana i costanera bàsica.

La idea de la toponímia com a eina es fa palesa en el fet que hi ha una serie de topònims formats a partir d'un genèric i un nom de propietat i també que, en alguns casos, la toponímia que hem estudiat no està gaire ben fixada.

Així i tot, l'Arxiduc fa algunes aportacions interessants: ens ofereix una llista de genèrics en català, alguns dels quals acompanya d'una definició, i ens explica l'origen de tres topònims del terme de Valldemossa.

La toponímia del *Die Balearen* pot usar-se per complementar i documentar el recull toponímic d'una zona concreta, però el seu valor és reduït, especialment a causa de la falta de mapes, per la qual cosa queda englobada dintre del que s'ha definit, en una dita molt afortunada, com a «nímia».

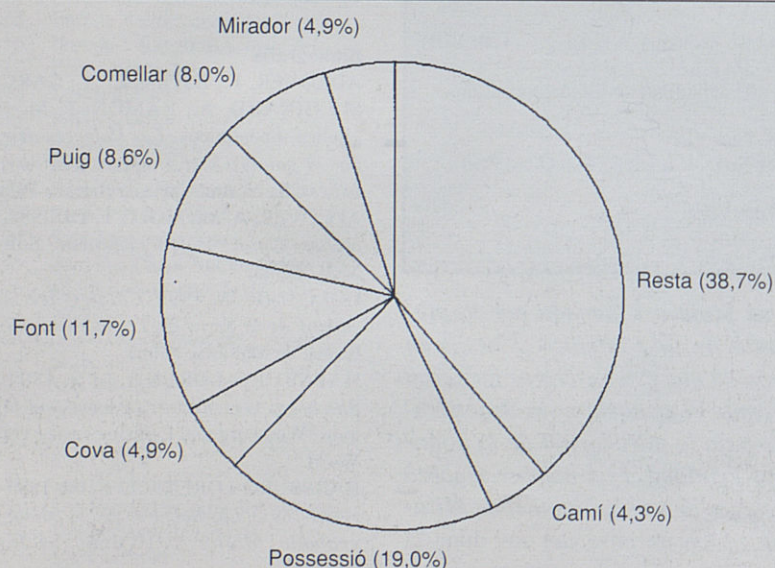
Bibliografia

- ADROVER, F.; ESTÉVEZ, A.; GARCÍAS, M.; GINARD, A.; RAMON, F. M. 1994. «Índice toponímico». *Las Baleares descritas por la palabra y el grabado. Bibliografía e índices*. Sa Nostra. Caixa de Balears. Palma.
- ALCOVER, A. M.; MOLL, F. Ed. 1988. *Diccionario Català-Valencià-Balear*. Editorial Moll. Palma.
- COLOMAR, A. 1993. *Catàleg dels antics camins de la Serra de Tramuntana*. Consell Insular de Mallorca. Palma.
- HABSBURG-LORENA, L. S. 1897. *Die Balearen. Geschildert in wort und bild*. 2 toms. Würzburg und Leipzig. Verlag von Leo Woerl.
- HABSBURG-LORENA, L. S. Ed. 1980-1994 (1869-1891). *Las Baleares por la palabra y el grabado. Mallorca*. 10 toms. Sa Nostra. Palma.

Annex 2. Els topònims de Valldemossa al *Die Balearen*. Genèrics

Bassa (1): 113
 Bosc (1): 19
 Bufador (1): 55
 Camí (7): 50, 73, 76, 83, 94, 104, 165
 Capella (2): 10, 126
 Carrer (5): 16, 65, 120, 121, 123
 Carretera (1): 171
 Casa (4): 28, 72, 74, 100
 Casa de neu (1): 33
 Casa vilatana (3): 25, 29, 34
 Coll (1): 37
 Comellar (13): 4, 5, 20, 42, 69, 96, 111, 114, 116, 136, 158, 163, 177
 Convent (1): 32
 Coster (1): 67
 Cova (8): 8, 17, 39, 45, 51, 53, 80, 88
 Ermita (4): 44, 125, 145, 172
 Font (19): 1, 9, 24, 31, 38, 40, 54, 63, 64, 68, 70, 71, 79, 82, 99, 102, 109, 112, 179
 Hort (3): 36, 47, 97
 Hostal (2): 89, 160
 Jardí (3): 49, 95, 164
 Llogaret (1): 107
 Mirador (8): 48, 56, 86, 90, 98, 105, 106, 169
 Molí de vent (1): 11
 Murada (2): 6, 93
 Pas (3): 59, 84, 138
 Penyal (4): 13, 14, 66, 180
 Pla (4): 108, 118, 122, 149
 Plaça (5): 26, 78, 117, 119, 139
 Planta (1): 12
 Platja (3): 46, 75, 115
 Poble (1): 170
 Port (3): 21, 30, 173
 Possessió (31): 3, 18, 22, 23, 27, 41, 57, 85, 87, 103, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 159, 167
 Puig (14): 15, 43, 52, 61, 62, 91, 92, 128, 135, 146, 155, 161, 162, 178
 Punta (2): 7, 127
 Runes (2): 35, 124
 Safareig (1): 166
 Salt (1): 150
 Sementer (3): 58, 110, 129
 Talaia (2): 168, 174
 Torre (3): 2, 77, 101
 Torrent (4): 60, 81, 175, 176

MOREU-REY, E. 1982. *Els nostres noms de lloc*. «Els Treballs i els Dies», 22. Editorial Moll. Palma.

ORDINES, A. 1989. *Els noms de lloc del terme de Selva*. Ajuntament de Selva i Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear. Inca.

ORDINES, A. 1992. «Oronímia, hidronímia i fitonímia. Una aproximació a la terminologia geogràfica del paisatge natural menorquí». *Treballs de Geografia*, 44. Pàg. 145-152. UIB. Palma.

NOTES

1. Adrover. 1994. Pàg. 247

2. Als volums corresponents a Mallorca i Cabrera podem esmentar: *Mapa geològic de Mallorca* (escala 1:710.000) (Habsburg. Vol. 4. Pàg. 32); [sense títol: mapa de les explotacions mineres de la zona de Santa Maria-Inca] (escala 1:70.000) (Habsburg. Vol. 6. Pàg. 640); [sense títol: mapa de Mallorca] (escala 1:500.000) (Habsburg. Vol. 6. Pàg. 752); *Plano del colegio de Ntra. Sra. de Lluc* (escala 1:2.600) (Habsburg. Vol. 8. Pàg. 204); *Plano de la albufera antes de su desecación* (escala 1:50.000) (Habsburg. Vol. 8. Pàg. 420); *Plano de la albufera en el año 1867* (escala 1:25.000) (Habsburg. Vol. 8. Pàg. 603); *Plano del salobrar de Campos* (escala 1:25.000) (Habsburg. Vol. 9. Pàg. 603); *Alturas mas importantes de Cabrera* (escala hor. 1:20.000, escala vert. 1:2.000) (Habsburg. Vol. 9. Pàg. 782); *Cabrera y su puerto* (escala 1:45.000) (Habsburg. Vol. 9. Pàg. 787). En conjunt, tots aquests mapes contenen molts pocs noms de lloc.

3. Ordines. 1989. Pàg. 21-45.

4. Habsburg. Vol. 8. Pàg. IV-VI.

5. D'aquesta relació volem destacar el mot «retxes», definit per l'Arxiduc com a graons en un camí de muntanya, ja que ni al *Diccionari Català-Valencià-Balear*, ni al *Catàleg dels antics camins de la Serra de Tramuntana*, ni a altres obres sobre el tema no hi apareix. El que sí que apareix al *Diccionari Català-Valencià-Balear* és el terme «ratlleta» (dial. raieta), amb la definició «Graó de l'escalonada d'un carrer», recollit a Fornalutx. La paraula «ratlleta» apareix també al *Catàleg dels antics camins de la Serra de Tramuntana*, on es defineix com a «fileres de pedres allargades que, col·locades en trams regulars i un poc més elevades que la resta del paviment, tenen la funció de desviar cap a les voreres l'aigua de pluja» (Colomar. 1993. Pàg. 41).

6. Habsburg. Vol. 8. Pàg. 89.

7. Habsburg. Vol. 8. Pàg. 80.

8. Habsburg. Vol. 8. Pàg. 109.

9. Habsburg. Vol. 8. Pàg. 107.

Freqüència d'aparició dels tipus de genèric. Topònims no urbans.

Les Balears en imatges

(Índex de làmines de l'obra de l'arxiduc.

Edició: Caixa de Balears "Sa Nostra", 10 toms, 1982-1993)

ANTONI GINARD BUJOSA / FRANCESCA VIVES AMER

Al llarg de deu anys la Caixa de Balears "Sa Nostra" ha duit a terme l'edició de la traducció al castellà del "Die Balearen" de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, formada per nou toms de text (1982-1992) i completa-da amb un desè tom de bibliografia i índexs (1993).

Com a complement del tom de bibliografia i índexs, s'ha realitzat un índex de les làmines incloses als toms de l'edició de la traducció ínte-gra al castellà. El llistat que es pre-senta s'ha estructurat amb els se-güents apartats:

a) el peu de cada una de les làmines. Atès que es tracta d'una obra en castellà i que no ha seguit una absoluta unitat de criteris quant

a la toponímia, s'han respectat les grafies que apareixen al peu de la làmina. Per altra part, algunes làmi-nes no tenen peu; en aquest cas hom l'indica entre claudàtors ([ ]).

b) el tom corresponent.

c) les pàgines entre les quals es troba cada làmina, atès que les làmi-nes no estan paginades.

A més de les làmines en color, també s'hi han afegit els vuit perfils de costa, dibuixos originals de l'arxiduc fins ara inèdits i propietat de la Caixa de Balears, que figuren al tom X.

Finalment, s'ha elaborat un índex toponímic (de les làmines que tenen topònims), amb el topònim i el número de la làmina. Aquest índex

toponímic segueix els criteris de l'índex toponímic del tom X.

L'única intenció d'aquest índex és ajudar a conèixer i a localitzar les làmines, que aporten una imatge grà-fica de les Illes Balears de la segona meitat del segle XIX. Tot i que sigui una visió parcial, algunes làmines ofereixen una imatge interessant i en alguns casos sorprenent, sobretot si es compara amb l'actualitat.

Segurament les persones que puguin usar aquest índex hi trobaran a faltar la relació de la totalitat de les il·lustracions de l'obra (fins i tot d'aquelles incloses dins de les pàgi-nes del text), però aquesta és una tasca que ultrapassa la capacitat d'una revista com EL MIRALL.

El port d'Andratx des de Son Orlandis. Làmina en color, al *Die Balearen*, tom 8, pàg. 38/39.

Làmina	Tom	Pàgines	Làmina	Tom	Pàgines
1.- Cala Alcaufar	1	16-17	59.- Vista hacia Ses Salines desde la Serra de sa Font de sa Pega	3	188-189
2.- Vista de Mallorca desde s'Enclusa	1	24-25	60.- El valle de Sant Antoni desde la Serra de sa Font de sa Pega	3	192-193
3.- Torre de Rambla	1	32-33	61.- Font d'en Joan Armat	3	196-197
4.- Cala de s'Almonia (sic) ¿Cala de Son Ametl-ler?	1	40-41	62.- Port de Sant Miquel de Balansat	3	200-201
5.- El Toro	1	168-169	63.- Sant Mateu d'Aubarca	3	204-205
6.- San Juan de Carbonell	1	184-185	64.- Sant Joan de Labritja	3	208-209
7.- Noria en Algendar	1	320-321	65.- El valle de Labritja	3	208-209
8.- Fornells	1	464-465	66.- Sant Llorenç de Balafia	3	212-213
9.- Puerto de Mahon	1	488-489	67.- Cerro al oeste del camino de Sta. Eularia d'es Riu	3	216-217
10.- Una pausa al mediodia	1	568-569	68.- Rio de Sta. Eularia	3	220-221
11.- Plano del Lazareto	1	584-585	69.- Sant Carles de Peralta	3	224-225
12.- El Lazareto	1	592-593	70.- Sant Vicent de sa Cala	3	228-229
13.- [Escuts de Menorca]	2	0	71.- Los islotes d'es Vedra desde el lado noroeste	3	232-233
14.- Plano de Mahon	2	8-9	72.- La Illa d'es Bosc	3	236-237
15.- Mahon	2	24-25	73.- Cap d'Aubarca	3	240-241
16.- Entrada del puerto de Mahon	2	56-57	74.- Punta Grossa	3	248-249
17.- Villa Carlos	2	80-81	75.- Costa sureste de Eivissa	3	256-257
18.- Barranco de Santa Galdana	2	192-193	76.- Sta. Eularia d'es Riu	3	264-265
19.- Plano de Ciudadela	2	208-209	77.- Las colinas de Ses Salines y Formentera desde el Puig d'es Molins	3	272-273
20.- Puerto de Ciudadela	2	240-241	78.- Rectoria de Sant Francesc Xavier	3	280-281
21.- En lo alto del Puig de Santa Agueda	2	296-297	79.- Los estanys de Sant Francesc de Formentera	3	288-289
22.- Plano de las ruinas del castillo de Santa Agueda	2	304-305	80.- [Escuts dels municipis de Mallorca]	4	0
23.- Cuestas de Benimurada (sic) ¿Bellamirada?	2	312-313	81.- [Escut de Palma]	4	0
24.- Entrante de Cala Moli	2	352-353	82.- El valle de Sóller, no lejos de l'Ofra	4	16-17
25.- Cala Morell	2	408-409	83.- Cerca de Banyalbufar	4	16-17
26.- Aguas interiores de Cala Moli	2	440-441	84.- Mapa geológico de Mallorca	4	32-33
27.- [Escut d'Eivissa]	3	3	85.- El Puig Major desde sa Pobra	4	64-65
28.- Costa norte de Eivissa	3	4-5	86.- Ntra. Sra. de Gràcia	4	416-417
29.- Cap de Campanitx	3	12-13	87.- María, una muchacha de Llucmajor	4	432-433
30.- Grupo de palmeras en las cercanías de Eivissa	3	20-21	88.- Trajes típicos de Mallorca	4	448-449
31.- Traje típico masculino	3	28-29	89.- Vista parcial de Valldemossa	4	464-465
32.- Traje típico femenino	3	36-37	90.- Un fogón en una alquería de Calvià	4	480-481
33.- Alqueria de Sta. Gertrudis de Fruitera	3	40-41	91.- Sineu	4	480-481
34.- Pieza principal de una alquería de Sant Josep de sa Talaia	3	44-45	92.- Pieza principal de una casa de Vilafranca	4	496-497
35.- Noria junto a Eivissa	3	52-53	93.- La vuelta del trabajo	5	26-27
36.- Molino de sangre de Eivissa	3	60-61	94.- Soller	5	218-219
37.- Fuente de Eivissa	3	68-69	95.- En el jardín del convento de monjas de Inca	5	234-235
38.- Eivissa desde el mar	3	76-77	96.- Banyalbufar	5	266-267
39.- Útiles de pesca ibicencos. I	3	82-83	97.- En el valle de Lluch	5	378-379
40.- Útiles de pesca ibicencos. II	3	82-83	98.- Cerca del Rafal Pudent	5	490-491
41.- Grupo de casas en la calle de sa Penya	3	88-89	99.- Artes de pesca mallorquinas I	6	542-543
42.- Junto al portal d'es Soto	3	96-97	100.- Artes de pesca mallorquinas II	6	542-543
43.- El castillo desde la torre de Sta. Maria	3	104-105	101.- [Mapa geològic de part de la Serra de Tramuntana]	6	640-641
44.- Portal nou	3	112-113	102.- [Mapa de Mallorca]	6	752-753
45.- Calle de sa Sequia	3	120-121	103.- [Escena de la pagesia]	6	800-801
46.- Al pie de la muralla de fortificacion	3	128-129	104.- [Plànol de Palma d'Antoni Garau, 1644]	7	0
47.- Entrada del puerto de Eivissa	3	128-129	105.- Palma desde el Molinar de Llevant	7	6-7
48.- Vista de Eivissa desde el puerto	3	132-133	106.- Porta de Jesús	7	10-11
49.- Calle del Mar	3	136-137	107.- Carrer de la Galera	7	22-23
50.- Eivissa desde el Puig d'es Molins	3	144-145	108.- Baños árabes de Palma	7	86-87
51.- Eivissa	3	152-153	109.- Grupo de casas junto al Oratori de Sant Antoni	7	106-107
52.- Estany Roig y Sant Francesc de ses Salines	3	156-157	110.- Carrer de l'Olivera	7	130-131
53.- Torre d'en Pere Ric	3	160-161	111.- La Catedral vista desde el bastión	7	134-135
54.- La ermita d'es Cubells	3	168-169	112.- Planta de la Catedral de Palma	7	138-139
55.- Sant Josep de sa Talaia	3	172-173	113.- Plano de la Ciudad de Palma	7	250-251
56.- Sant Agusti d'es Vedra	3	176-177			
57.- Sant Antoni de Portmany	3	180-181			
58.- Vista hacia Ses Salines desde la Serra de Can Xumeu	3	184-185			

Làmina	Tom	Pàgines	Làmina	Tom	Pàgines
114.- El puerto de Palma	7	262-263	168.- Puig de Galatzó	8	360-361
115.- Un callejón de Palma	7	266-267	169.- Sa Campaneta	8	366-367
116.- Porto Pi	7	294-295	170.- El Cap de Formentor desde la Porta de Xara	8	400-401
117.- Castell de Bellver	7	306-307	171.- Murallas fortificadas de Alcúdia		
118.- La Taulera	7	310-311	desde la Porta de Palma	8	404-405
119.- Port del Molinar de Llevant	7	322-323	172.- Porta de Xara	8	406-407
120.- La bahía de Palma desde na Burguesa	8	8-9	173.- Plano de la Albufera antes de su desecación	8	420-421
121.- El Puig de Galatzó y la Mola de s'Esclop	8	12-13	174.- Plano de la Albufera en el año 1867	8	422-423
122.- Capilla de Portals	8	14-15	175.- Alcúdia desde Ntra. Sra. de la Victòria	8	426-427
123.- Calvià	8	18-19	176.- La Pedra Roja	8	430-431
124.- Vista desde la iglesia de Calvià	8	20-21	177.- Cap de Formentor	8	432-433
125.- Andratx	8	30-31	178.- Artà	9	448-449
126.- Alrededores de Andratx	8	32-33	179.- Entrada en la cova de l'Ermita	9	458-459
127.- El Puig de Galatzó desde la Mola de s'Esclop	8	34-35	180.- Port Vell	9	464-465
128.- Ruínas de la casa de Aragó en la Mola de s'Esclop	8	36-37	181.- Talaia Morella	9	474-475
129.- El puerto de Andratx desde Son Orlandis	8	38-39	182.- Manacor	9	492-493
130.- Port d'Andratx	8	42-43	183.- Plano de sa Cova des Drac	9	496-497
131.- El Pantaleu desde Sant Telm	8	46-47	184.- Montuiri	9	540-541
132.- Vista desde la Coma del Corralis Fals	8	54-55	185.- Plano del Salobrar de Campos	9	602-603
133.- Torre del Verger	8	68-69	186.- Vista hacia el norte desde el Puig de Randa	9	610-611
134.- Playa de Banyalbufar	8	72-73	187.- La Porrassa	9	654-655
135.- El valle de Pastorix	8	94-95	188.- Santa Ponça y Cap de Cala Figuera	9	660-661
136.- Ses cases del Rei en Jaume	8	100-101	189.- Puerto de Andraitx. Puerto de Sollers. Puerto Colom	9	664-665
137.- L'Estaca	8	120-121	190.- Sant Telm	9	666-667
138.- Vista desde la Talaia Vella	8	128-129	191.- Vista del freu de la Dragonera desde el faro	9	670-671
139.- Deià	8	134-135	192.- Platja del Port de Valldemossa	9	684-685
140.- Cadena montañosa oriental del valle de Sóller	8	146-147	193.- Miramar desde la Foradada	9	686-687
141.- Port de Sóller	8	164-165	194.- Cala de Deià	9	688-689
142.- Cap Gros	8	170-171	195.- Alrededores de Cala Deià	9	690-691
143.- Vista del Puig Major de Sóller			196.- Port de Sollers	9	694-695
desde la Mola de Tuent	8	186-187	197.- Vista desde s'Illeta	9	698-699
144.- Puerto de Tuent	8	188-189	198.- Sant Vicenç	9	714-715
145.- El Cavall	8	192-193	199.- Port d'Alcúdia	9	728-729
146.- Vista desde el Puig de l'Ofre	8	194-195	200.- Puerto de Palma. Puerto de Alcúdia	9	732-733
147.- Valle de Almallutx	8	196-197	201.- Capdepera visto desde s'Agulla	9	740-741
148.- Puig del Gorg Blau	8	198-199	202.- El Port Vell y parte de la costa sur	9	748-749
149.- El Gorg Blau	8	200-201	203.- Portocolom	9	756-757
150.- Plano del Colegio de Ntra. Sra. de Lluc	8	204-205	204.- Portopetro	9	762-763
151.- Vista desde el Castell del Rei	8	236-237	205.- Alturas más importantes de Cabrera	9	782-783
152.- Castell del Rei	8	238-239	206.- El Puerto de Cabrera desde na Picamosques	9	784-785
153.- Formentor desde la atalaya de Albercutx	8	244-245	207.- Cabrera y su puerto	9	786-787
154.- El Fumat y Cala Figuera	8	248-249	208.- El castell de Cabrera	9	788-789
155.- Promontorio del Cap del Pinar	8	250-251	209.- La Illa Imperial	9	796-797
156.- Campanet	8	264-265	210.- Vista de es Codolar desde el faro	9	800-801
157.- Caimari	8	266-267	211.- Vista panorámica desde la cima		
158.- Un rincón de Caimari	8	268-269	del Puig Major	9	Làmina volant
159.- La cueva de San Antonio	8	290-291			
160.- Bunyola	8	306-307	212.- Faro de Ciutadella (Menorca)	10	16-17
161.- Vall d'Honor	8	312-313	213.- Es Vedrà (Eivissa)	10	20-21
162.- Vista parcial de Orient	8	314-315	214.- Es Cubells (Eivissa)	10	48-49
163.- La bahía de Palma desde el Coll de Sóller	8	326-327	215.- Cap de Cavalleria	10	64-65
164.- El Puig Major de Sóller	8	328-329	216.- Es Vedrà (Eivissa)	10	76-77
165.- Son Calafat	8	332-333	217.- Costa de Menorca	10	140-141
166.- La Granja	8	344-345	218.- Sant Antoni (Menorca)	10	242-243
167.- Puigpunyent	8	356-357	219.- Costa de Menorca	10	534-535

Índex toponímic (Topònim; número de làmina)

- Agulla, l' (Mallorca): 201
 Albarca (Eivissa): 73
 Albercutx; Pollença (Mallorca): 153
 Albufera, l' (Mallorca): 173, 174
 Alcúdia (Mallorca): 170, 171, 172, 175
 Algendar (Menorca): 7
 Almallutx (Mallorca): 147
 Andratx (Mallorca): 125, 126
 Artà (Mallorca): 178
 Banyalbufar (Mallorca): 83, 96, 134
 Banys àrabs; Palma (Mallorca): 108
 Barranc de Santa Galdana (Menorca): 18
 Bella Mirada (Menorca): 23
 Benimurada (Menorca): 23
 Bunyola (Mallorca): 160
 Burguesa, na (Mallorca): 120
 Cabrera: 205, 206, 207, 208
 Caimari (Mallorca): 157, 158
 Cala Alcalfar (Menorca): 1
 Cala de Deià (Mallorca): 194, 195
 Cala de l'Almonia (Menorca): 4
 Cala de Son Ametler (Menorca): 4
 Cala Figuera; Pollença (Mallorca): 154
 Cala Molí (Menorca): 24, 26
 Cala Morell (Menorca): 25
 Calvià (Mallorca): 90, 123, 124
 Campanet (Mallorca): 156
 Campaneta, la (Mallorca): 169
 Cap d'Albarca (Eivissa): 73
 Cap de Cala Figuera (Mallorca): 188
 Cap de Campanitx (Eivissa): 29
 Cap de Formentor (Mallorca): 170, 177
 Cap de la Cavalleria (Menorca): 215
 Cap del Pinar (Mallorca): 155
 Cap Gros; Sóller (Mallorca): 142
 Capdepera (Mallorca): 201
 Carrer de l'Olivera; Palma (Mallorca): 110
 Carrer de la Galera; Palma (Mallorca): 107
 Carrer de la Mar (Eivissa): 49
 Carrer de la Penya (Eivissa): 41
 Carrer de la Síquia (Eivissa): 45
 Cases del Rei En Jaume (Mallorca): 136
 Caseta de n'Aragó (Mallorca): 128
 Castell de Bellver (Mallorca): 117
 Castell de Santa Àgueda (Menorca): 22
 Castell del Rei (Mallorca): 151, 152
 Castell, el (Menorca): 17
 Catedral de Mallorca (Mallorca): 111, 112
 Cavall [Bernat], el (Mallorca): 145
 Ciutadella de Menorca (Menorca): 19, 20, 212
 Codolar [de la Imperial] (Cabrera): 210
 Coll de Sóller (Mallorca): 163
 Coma del Corral Fals (Mallorca): 132
 Cova de l'Ermiteja (Mallorca): 179
 Cova de Sant Antoni (Mallorca): 159
 Cova del Drac (Mallorca): 183
 Cubells, els (Eivissa): 54, 214
 Deià (Mallorca): 139
 Dragonera, la: 191
 Eivissa: 27, 28, 30, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 61, 75
 Enclusa, l' (Menorca): 2
 Estaca, l' (Mallorca): 137
 Estany Roig (Eivissa): 52
 Font d'en Joan Armat (Eivissa): 61
 Foradada, la; Deià (Mallorca): 193
 Formentera: 77, 79
 Formentor (Mallorca): 153
 Fornells (Menorca): 8
 Fumat, el (Mallorca): 154
 Galatzó (Mallorca): 121, 127, 168
 Gorg Blau, el (Mallorca): 148, 149
 Gràcia (Mallorca): 86
 Granja, la (Mallorca): 166
 Honor (Mallorca): 161
 Illa del Bosc (Eivissa): 72
 Illeta, la; Sóller (Mallorca): 197
 Imperial, la (Cabrera): 209
 Inca (Mallorca): 95
 Labritja (Eivissa): 64, 65
 Lazareto, el (Menorca): 11, 12
 Lluc (Mallorca): 97, 150
 Llucmajor (Mallorca): 87
 Mallorca: 2, 80, 84, 88, 102
 Manacor (Mallorca): 182
 Maó (Menorca): 9, 14, 15, 16
 Menorca: 13, 217, 219
 Miramar (Mallorca): 193
 Mola de l'Esclop (Mallorca): 121, 127, 128
 Mola de Tuent (Mallorca): 143
 Molinar, el; Palma (Mallorca): 105, 119
 Montuiri (Mallorca): 184
 Ofre, l' (Mallorca): 82, 146
 Oratori de Sant Antoni; Palma (Mallorca): 109
 Orient (Mallorca): 162
 Palma (Mallorca): 81, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 120, 163, 200
 Pantaleu, el (Mallorca): 131
 Pastoritx (Mallorca): 135
 Pedra Roja, la (Mallorca): 176
 Picamosques, na (Cabrera): 206
 Pobra, la (Mallorca): 85
 Porrassa, la (Mallorca): 187
 Port d'Alcúdia (Mallorca): 199, 200
 Port d'Andratx (Mallorca): 129, 130, 189
 Port de Sant Miquel (Eivissa): 62
 Port de Sóller (Mallorca): 141, 189, 196
 Port de Tuent (Mallorca): 144
 Port de Valldemossa (Mallorca): 192
 Port Vell (Mallorca): 180, 202
 Porta de Jesús; Palma (Mallorca): 106
 Porta de Palma; Alcúdia (Mallorca): 171
 Porta de Xara; Alcúdia (Mallorca): 170, 172
 Portal del Soto (Eivissa): 42
 Portal Nou (Eivissa): 44
 Portals (Mallorca): 122
 Portocolom (Mallorca): 189, 203
 Portopetro (Mallorca): 204
 Portopí (Mallorca): 116
 Puig de Galatzó (Mallorca): 121, 127, 168
 Puig de l'Ofre (Mallorca): 146
 Puig de Randa (Mallorca): 186
 Puig de Santa Àgueda (Menorca): 21
 Puig del Gorg Blau (Mallorca): 148
 Puig dels Molins (Eivissa): 50, 77
 Puig Fumat (Mallorca): 154
 Puig Major (Mallorca): 85, 143, 164, 211
 Puigpunyent (Mallorca): 167
 Punta Grossa (Eivissa): 74
 Rafal Pudent, el (Mallorca): 98
 Salines, les (Eivissa): 58, 59, 77
 Salobrar, el; Campos (Mallorca): 185
 Sant Agustí del Vedrà (Eivissa): 56
 Sant Antoni (Menorca): 218
 Sant Antoni de Portmany (Eivissa): 57, 60
 Sant Carles de Peralta (Eivissa): 69
 Sant Elm (Mallorca): 131, 190
 Sant Francesc de les Salines (Eivissa): 52
 Sant Francesc Xavier (Formentera): 78, 79
 Sant Joan de Carbonell (Menorca): 6
 Sant Joan de Labritja (Eivissa): 64, 65
 Sant Josep de la Talaia (Eivissa): 34, 55
 Sant Llorenç de Balàfia (Eivissa): 66
 Sant Mateu d'Albarca (Eivissa): 63
 Sant Miquel de Balansat (Eivissa): 62
 Sant Vicenç (Mallorca): 198
 Sant Vicent de la Cala (Eivissa): 70
 Santa Àgueda (Menorca): 21, 22
 Santa Eulària del Riu (Eivissa): 67, 68, 76
 Santa Galdana (Menorca): 18
 Santa Gertudis de Fruitera (Eivissa): 33
 Santa Ponça (Mallorca): 188
 Serra de Can Xomeu (Eivissa): 58
 Serra de la Font de la Pega (Eivissa): 59, 60
 Serra de na Burguesa (Mallorca): 120
 Serra de Tramuntana (Mallorca): 101
 Sineu (Mallorca): 91
 Sóller (Mallorca): 82, 94, 140, 143, 164
 Son Ametler (Menorca): 4
 Son Calafat (Mallorca): 165
 Son Orlandis (Mallorca): 129
 Talaia d'Albercutx (Mallorca): 153
 Talaia Morella (Mallorca): 181
 Talaia Vella (Mallorca): 138
 Teulera, la (Mallorca): 118
 Toro, el (Menorca): 5
 Torre d'en Pere Ric (Eivissa): 53
 Torre de Rambla (Menorca): 3
 Torre de Santa Maria (Eivissa): 43
 Torre del Verger (Mallorca): 133
 Tuent (Mallorca): 143, 144
 Valldemossa (Mallorca): 89
 Vedrà, el (Eivissa): 71, 213, 216
 Victòria, la (Mallorca): 175
 Vilafranca de Bonany (Mallorca): 92
 Villacarlos (Menorca): Vid. Castell, el (Menorca)

La Bibliografia de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria i l'indexació del *Die Balearen*

JAUME BOVER PUJOL

La publicació del volum 10 de *Las Baleares por la palabra y el grabado*, de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, per la Caixa de Balears, posa fi a una acció editorial de gran dimensió que començà el 1980 i que suara s'ha tancat.(1)

Dit volum conté la bibliografia de i sobre l'Arxiduc i uns extensos índexs que són la clau d'accés a la magna obra. A partir d'ara el mític *Die Balearen* és a l'abast en una llengua per a nosaltres assequible, en versió íntegra i amb uns índexs de matèries, onomàstic i toponímic que fan que l'obra densa i magmàtica sigui accessible. Els editors responsables, amb una fidelitat màxima i discutible a l'edició original alemanya han ofert els nou volums tal com foren editats o sia sense cap via d'accés, esquema, sumari o índexs, la qual cosa ha dificultat molt la seva consulta, tant de l'original com d'aquesta traducció, inconvenient que ara ha estat esmenat.

El volum esmentat segueix les mateixes característiques tipogràfiques i de relligat que els precedents.

Aquest volum de
Bibliografia e índices
és el complement
indispensable de l'obra
completa i l'eina
imprescindible per
accedir-hi.

Com a il·lustracions s'ha aprofitat l'avinentesa per publicar uns dibuixos a la ploma, inèdits, de l'Arxiduc, avui propietat de la Caixa de Balears. Es tracta de vuit perfils de la costa de Menorca i d'Eivissa.

En conjunt, aquest volum de *Bibliografia e índices*, que representa una multitud d'hores de feina, és el complement indispensable de l'obra completa i l'eina imprescindible per accedir-hi.

La bibliografia

La compilació de la bibliografia de l'Arxiduc ha presentat des de sempre dos problemes de difícil solució: l'exhaustivitat i la posada al dia, a causa de la gran activitat de l'autor i de la dispersió del lloc de publicació, coses que fan molt difícil la localització actual dels documents.

Fausto Roldán divideix assenyadament la seva aportació en tres parts: obra original (ordenada de forma cronològica, és a dir la publicada en vida de l'Arxiduc), les reedicions i la bibliografia sobre l'autor.

Leo Woerl en féu una recopilació el 1899, la qual no tengué continuació fins el 1973 quan Fiorello de Farolfi realitzà una tasca admirable: la bibliografia de Lluís Salvador, identificant les seves obres, que com és sabut moltes no porten la menció de l'autor i indicant la seva localització. Aquest treball tengué repercussions insospitades.

Els llibreters antiquaris d'Europa central que venien a preu molt baix per exemple un *Die Stadt Palma*, actualitzaren ràpidament els

Un dels dibuixos inèdits de l'Arxiduc Lluís Salvador: perfil de la costa menorquina, el far de Ciutadella.

preus en conèixer l'autor. L'obra de Farolfi seria anys més tard descaradament plagiada.

Joan March Cencillo i Helga Schwendinger aconseguirien més tard localitzar altres obres. Manuel Antoni Ripoll i Billón aclarí el 1983 l'embull de l'edició original del *Die Balearen* i els seus subproductes.

Roldán havia de posar al dia, per tant, tot el conegut, augmentar-ho si era possible, descriure els exemplars de forma fidel i indicar la seva localització, i tot això sense plagiar Farolfi. Val a dir que ho ha aconseguit plenament i brillant.

La segona part inclou les nombroses reedicions d'obres completes o de fragments, traduccions i facsímils. La tercera part conté les obres sobre l'Arxiduc. Aquestes dues parts conformen una bibliografia viva. El mite arxiducal continuarà produint per molt de temps un flux de publicacions sense fi.

Roldán ha realitzat una obra ben feta de recerca i de descripció que comportarà la consulta obligada per a tot investigador.

L'índex de matèries

L'usuari trobarà en aquest índex una relació de paraules controlades o epígrafs, a més d'una indicació geogràfica o cronològica, que remet al volum i a les pàgines on es troba el text en qüestió.

L'estructura dels epígrafs de matèria segueix el sistema del *Subject heading* de la Library of Congress de Washington que és molt emprat per la seva senzillesa i eficàcia, i, sobretot, per la seva universalitat.

En no presentar l'autor a tot el llarg de l'obra ni el més mínim sumari, l'índex s'ha establert a base d'atentes lectures del text, cosa que representa, com queda palès, un treball de síntesi ingent.

L'índex onomàstic

Aquest índex conté una relació exhaustiva de tots els noms propis de persona i de divinitats que figuren a

ARCHIDUQUE LUIS SALVADOR DE AUSTRIA

LAS BALEARES por la palabra y el grabado

BIBLIOGRAFÍA E ÍNDICES

"SA NOSTRA"
CAIXA DE BALEARS

PALMA DE MALLORCA
1993

Portada de l'obra editada per la «Caixa de Balears».

l'obra, fins i tot aquells que apareixen en forma de sigles, abreviatures, etc. i també els títols nobiliaris i de dignitat. Aquests noms es presenten en la forma ortogràfica normalitzada, excepte els del segle XX, completada amb els llinatges íntegres i tenint sempre en compte que la llengua de l'obra indexada és la castellana.

La dificultat que ha comportat establir aquesta relació s'ha degut a la diversitat de formes amb què es presenten en el text, i sobretot per les inexactituds, errors, imprecisions, etc. L'autor emprà formes ortogràfiques pròpies del segle XIX; sovint un mateix personatge apareix amb grafies diferents al llarg de l'obra; castellanitza de forma abusiva arribant a situacions grotesques i a aberracions quasi indesxifrables, a més d'errors llastimosos. On es fa més evident la seva deixadesa és en la transcripció de les inscripcions. Resulta difícil de comprendre que a tot el llarg de l'obra empri una metodologia inflexible i que alhora sigui tan descarat en l'ús dels noms personals. Evidentment, en aquest punt, la precisió no era el fort de l'autor i, a

més, els seus col·laboradors no dominaven gaire la ciència de la transcripció.

Em dol posar en entredit el mite arxiducal, però crec honestament que comença ser hora de fer revisions crítiques de les fonts històriques del segle XIX. Malgrat tot, davant aquesta immensa obra, el lector intel·ligent sabrà avaluar degudament les tares i perdonar les deficiències.

L'índex onomàstic està pensat com una via d'accés a la colossal obra i vol ser un intent de correcció i fixació de tanta disparitat.(2)

L'índex toponímic

La relació de topònims ocupa més de la meitat del volum, les pàgines 242-534, i ha estat preparat per un equip d'experts compost per geògrafs i filòlegs: Francesca Adrover i Moll, Angeles Estévez González, Macià Garcias i Salvà, Antoni Ginard i Bujosa i Fernanda Maria Ramon i Tous. L'índex va precedit s'una introducció metodològica.

Cal recordar que *Die Balearen* és una voluminosa i detallada descripció d'un territori, cosa que es reflecteix en la cita constant de topònims, arribant fàcilment a la microtoponímia.

Els autors segueixen dos eixos d'actuació. El primer consisteix a normalitzar els topònims segons els criteris ortogràfics. Per als topònims balears han pres com a document de base el *Decret sobre toponímia de les Illes Balears*, BOCAIB 51 (28 abril 1988). Els autors no fan estudi dels topònims emprats per l'Arxiduc a l'obra original alemanya, car no utilitzen aquesta edició ni seria el lloc oportú de fer-ho, sinó que compilen una relació per a l'usuari d'avui. A més, cal considerar que al llarg de la publicació de la present obra han existit diversos criteris a l'hora de presentar els topònims. Convenia, per tant, presentar una relació cohesionada, seriosa i científica.

Tenguem present també que els criteris que tenia l'Arxiduc per

escriure els topònims balears eren caòtics, més ben dit, no tenia cap criteri coherent; respectar-los en aquesta traducció no hauria ajudat en res l'usuari d'avui i hauria obligat a fer un caramull d'entrades i referències i inflat desmesuradament l'índex. Era obligat, per tant, suplir els errors, les deficiències, les confusions i les disparitats.

El segon eix consisteix en l'ordenació dels topònims seguint un tractament novell a les Balears basat en criteris moderns i científics. I com tota novetat que romp procediments tradicionals, cal preveure que serà discutida.

En resum, s'ha establert un índex que és a la vegada científic i manejable per tothom, i no s'ha pretès fer cap tesi o assaig de toponímia balear.

L'edició de la «Caixa de Balears»

L'acció editorial de les entitats ha estat força criticada en els darrers anys en els congressos d'editors. Aquests professionals i empresaris consideren que les entitats haurien d'editar exclusivament les seves pròpies publicacions i deixar de fer la competència amb l'edició d'obres comercials.

És un punt de vista digne a considerar, però bastant radical. Al meu entendre, crec que les entitats poden dedicar els seus esforços editorials precisament a camps que l'empresa

privada difícilment pot contemplar. La «Caixa de Balears» en embarcar-se en una aventura editorial sense precedents en les institucions balears, ha complert una funció que els editors de les Illes difícilment podrien afrontar avui. Crec que és un magnífic precedent digne de ser continuat i imitat. Els nostres arxius i biblioteques conserven una multitud d'obres inèdites o mereixedores de ser reeditades que esperen des de fa anys, a vegades segles, que una entitat amb mitjans, il·lusió i sobretot esperit de servei al país, hi esmerci un poc d'atenció, les tregui de la foscor i les posi a l'abast de tothom. □

Notes:

(1) Lluís Salvador d'Àustria, Arxiduc. *Balears por la palabra y el grabado: Bibliografía e índices*. Palma de Mallorca: Caixa de Balears, 1993.

Inclou: Bibliografía del Archiduque Luis Salvador, compilada por Fausto Roldán; Índice de materias, por Jaume Bover; Índice Onomástico, por Jaume Bover; Índice toponímico, por Francesca Adrover, Angeles Estévez, Macià Garcias, Antoni Ginard y Fernanda Maria Ramon.

(2) Extret de la presentació de l'índex onomàstic.

“El pi de Formentor”, il·lustració a *Die Balearen*. Va ser aquest extraordinari exemplar el que va inspirar Costa i Llobera?

SA TALAIA

L'Arxiduc vist per un muntanyenc

BENIGNE PALOS

Des de molt jove he sentit una plaent atracció per Valldemossa, contrada de suau i encisador paisatge on la mar i la muntanya harmonitzen amb amorosa abraçada.

En aquesta contrada vaig tenir els primers contactes amb la muntanya i també per primera vegada vaig tenir notícia d'aquest personatge genial que fou “s'Arxiduc”.

Des llavors ençà i a mesura que he anat coneixent la seva obra, la meua admiració i simpatia han anat en augment. Crec que la seva singularitat no admet cap comparació amb la dels qui, molt després d'ell i des d'altres latituds, han vingut a romandre temporalment a la nostra illa i que la primera cosa que han fet ha estat aïllar-se per mitjà de rètols tan suggerents com: *Prohibido el paso, Camino particular, Propiedad privada, Perros sueltos*, etc.

L'Arxiduc, en canvi, es va integrar plenament, va aprendre la nostra llengua i va acceptar i fomentar els nostres costums i tradicions amb el mateix respecte que si aquesta fora estat la seva terra. Terra que va estimar amb exquisita amorosa.

Sovint m'he demanat si qualcú, avui, seria capaç de fer el mateix que l'Arxiduc, començant per l'important despesa altruista que el va dur a fer camins i miradors sense rètols prohibitius.

Els muntanyencs tenim un deure de gratitud amb l'Arxiduc, agraïment que restà palès amb la placa col·locada en honor seu al capdamunt del puig Caragolí (Valldemossa) el 23 de desembre del 1990.

Ara, aprofitant “L'any de l'Arxiduc”, vull retre aquí, amb aquesta nota, el meu particular homenatge a la irreplicable personalitat de “S'Arxiduc”.

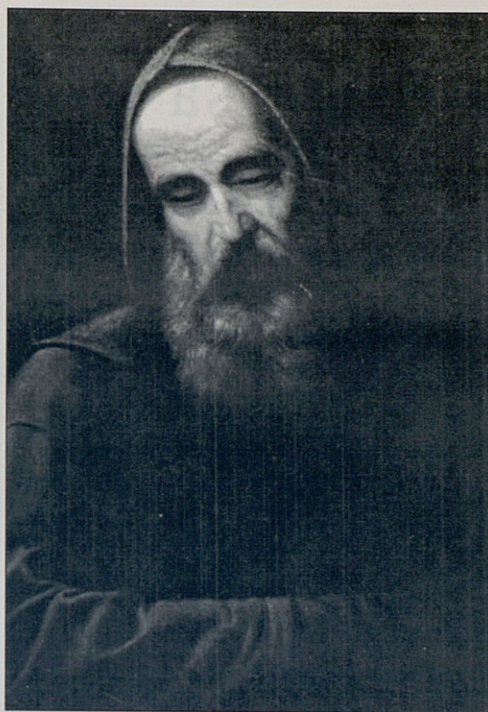
de l'església de Miramar. Quan es va fer la restauració, amb gran veneració -mostra patent de la seva devoció vers els ermitans-, Lluís Salvador féu arreplegar les despulles que es trobaven entre les runes de l'antiga església i els va dipositar en un marge, devora la capella, sota una creu. Entre aquestes restes hi ha les del fundador, el venerable Joan Mir. A dintre la capella, en una vitrina, hi ha un trosset d'os del pare Castanyeda, ermità i conseller de santa Catalina Tomàs. Actualment encara és un lloc de peregrinació per als ermitans, els quals acudeixen regularment a venerar les despulles del seu fundador, amb el vist-i-plau dels actuals propietaris. És sabut que l'Arxiduc va fer copiar el retrat del venerable Mir d'un que n'hi havia al castell d'Alaró i l'instal·là a Miramar. Aquest quadre es troba actualment a Son Moragues. (vegeu fotografia)

Com a dada curiosa direm que l'ermità Samuel -que professà l'any 1904 i morí a Valldemossa el 1965- acudia a Miramar per tal de servir la missa que celebrava mossèn Joan Torres, de Valldemossa.

Lluís Salvador anava regularment a l'ermita: «Amb freqüència acudesc al cant de les dues hores de l'horabaixa, quan els bons monjos l'acompanyen dels acords d'un harmònim. Rams de romaní sec confereixen al lloc un peculiar aroma semblant a l'encens».

Com a bon veïnat va assistir el dia 20 de març de 1898 a la benedicció del nou cementiri de l'ermita i a l'enterrament, el mateix dia, de l'ermità Bernat Santandreu, de Santa Eugènia.

Al llibre *Catalina Homar* hi un capítol preciós dedicat als ermitans: s'hi parla, entre d'altres coses, de l'ermità Josep: «Els ermitans eren simples llegs, però recentment un jove intel·ligent de Manacor, que abans era picapedrer, estudià tan aplicadament que arribà a ordenar-se de presbíter; amb tota seguratat es

El venerable ermità Joan Mir. Oli de la col·lecció de la família Cilimíngas (Son Moragues). Treta de la coberta del llibre *Ermitaños de Mallorca*, Juan Mir y su obra, de Mn. Antoni Gili.

L'Arxiduc trobà
l'església de Miramar en
greu estat de deterioració i
deixadesa. Acuradament
féu restaurar el que pogué:
sols una capella del
primitiu temple edificat
en 1276

tracta d'un naufrag sentimental que ha trobat la pau i el consol en el treball i l'oració.» Aquest ermità, que aleshores era el superior, assistí i extremuncià Catalina Homar, la madona de s'Estaca, en els seus últims moments -era l'any 1905. Al mateix llibre l'Arxiduc conta, també,

com els ermitans ajudaren a apagar un foc que hi hagué a s'Estaca.

Tenim constància d'alguns ajuts que va fer a l'ermita, com ara: la volta d'arribada a l'ermita fou ampliada gràcies a la cessió de Lluís Salvador del terreny necessari per fer-la més dolça, i d'aquesta manera facilitar l'accés dels carretons, o l'almoïna que va fer als ermitans en sufragi de l'ànima del seu secretari, Wenceslau Vyborni. L'Arxiduc també volia llegar una renda vitalícia a l'ermita de la Trinitat però el superior no la va acceptar, tot dient que els ermitans havien de fer feina.

Actualment l'Arxiduc és recordat -per transmissió oral- pels ermitans com un bon veïnat, protector, visitant assidu de l'ermita de la Trinitat i devot de Ramon Llull, del pare Castanyeda i del venerable Joan de la Concepció Mir, fundador de la Congregació d'Ermitans de Sant Pau i Sant Antoni. □

* Segons Antoni Gili, els ermitans que hi havia el 1889 ja havien augmentat i eren nou: Pau Vidal, 63 anys; Bernat Santandreu, 68 anys; Antoni Villalonga, 58 anys; Simeó Amengual, 66; Onofre Mas, 52 anys; Josep Fons, 32 anys; Lluís Ballester, 36 anys; Joan Adrover, 28 anys; i Ramon Vidal, 30 anys.

Bibliografia:

- FERRÀ JUAN, B. 1948. *El archiduque de Austria. Luis Salvador de Austria*. Montaner y Simón. Barcelona. Pàg. 156.
GILI FERRER, A. 1975. *Historia de la ermita de Betlem*. Impremta Politécnica. Palma. Pàg. 21.
GILI FERRER, A. 1988. *Ermitaños de Mallorca. Juan Mir y su obra*. Gràfiques Miramar. Palma. Pàg. 199, 200, 260, 261.
HABSBURG-LORENA, L. S. 1993 (1905). *Catalina Homar*. Luis Ripoll. Palma. Pàg. 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 92.
HABSBURG-LORENA, L. S. 1991 (1884). *Las Baleares descritas por la palabra i el grabado*. Sa Nostra. Palma. Pàg. 122, 123, 124.
HABSBURG-LORENA, L. S. 1951. *Obras Completas, Lo que sé de Miramar*. Biblioteca Selecta-88. Barcelona. Pàg. 42, 56, 89.
MARCH CENCILLO, J. 1983. *S'Arxiduc*. José J. de Olañeta. Palma. Pàg. 127, 343.
UN ERMITAÑO. 1965. *Mallorca eremítica*. Impremta Sagrados Corazones. Palma. Pàg. 33, 126.

Fonts orals:
Ermità Biel.

L'estudi de sa Porrassa des d'una perspectiva ambientalista

ROSER AMAT I ORTEGA / CARMÉ MARTORELL I GELABERT

L'arxiduc Lluís Salvador és referència obligada per a qualsevol estudi retrospectiu de les nostres illes i, en el nostre cas, a més de ser-ne referència, és el punt de partida. La zona de Calvià -concretament la de Magalluf, que en els darrers decennis ha sofert una gran mutació, tant demogràfica com paisatgística- és en l'actualitat una barreja de persones de diferents cultures, totalment desarrelades del medi en el qual viuen. La nostra tasca com a educadores ens inquietà fins al punt de voler contextualitzar allò que havíem d'ensenyar. La troballa de restes de vegetació pròpia d'una zona humida ens portà a una recerca, llarga i difícil, que començà amb les imatges, les descripcions i les experiències que l'arxiduc, home singular, havia tingut d'aquests indrets. Els interrogants ben aviat trobaren resposta amb aquest tan bon punt de referència.

Recorregut per la zona de sa Porrassa-Magalluf. Al darrera en direcció a la mar, els hotels. Notau que el nivell on ens trobam, el de la mar, és més baix que el de les edificacions i els carrers. A aquest lloc, com a d'altres, encara s'hi pot trobar vegetació pròpia d'un salobrar ja que ha estat parcialment drenat.

La introducció de l'Educació Ambiental (EA) a les escoles és un dels nous reptes que, ara per ara, es presenta al professorat de tots els nivells educatius.

Pot ser que aquest sigui (EA), de tots els temes que al nou currículum s'anomenen transversals, el que costarà més de dur a la pràctica educativa. D'una banda, pel gran desconcert que existeix ja que amb el nom d'EA s'han presentat activitats, (com tenir cossiols o peixeres a les aules), s'han elaborat materials curriculars (purament descriptius que només inclouen continguts conceptuals)... que poc o res tenen a veure amb la vertadera filosofia ambientalista que reclama actituds a favor del medi, actuacions de respecte, de solidaritat cap al medi que ens sustenta; actituds que no es podran donar sense un estudi alhora interpretatiu i crític. El professorat haurà de conduir els seus alumnes cap a la presa de consciència i a la vegada haurà de vetllar pels canvis actitudinals pertinents. A aquesta gran tasca encomanada al professorat, s'hi ha d'afegir la necessitat "d'un coneixement rigorós de funcionament del medi ambient, incloent l'element humà i social" per part dels docents i també la necessitat d'incloure distintes disciplines per a un estudi interpretatiu del medi amb tot el que això suposa de treball coordinat dels equips de professors... Aquests són, entre d'altres, aspectes que en gran mesura dificulten la introducció de l'EA a les escoles.

En ocasions, i aquest ha estat el nostre cas, la manca de treballs sobre la zona objecte d'estudi i la dificultat de consultar fonts orals, suposen per al professorat una tasca de recerca, d'investigació documental que no sempre pot dur a terme, però també és cert que difícilment es pot fer una educació a favor del medi, a les portes del 2000, sense conèixer i analitzar els grans canvis que les darreres dècades i a causa del "boom" turístic ha sofert la nostra illa, sobretot a les zones costaneres.

La nostra escola està ubicada a Magalluf (Calvià), un municipi amb un fort creixement turístic (1). La dedicació exclusiva al turisme ha suposat, d'una banda, un creixement urbanístic incontrolat (forta pressió urbanística sobre el medi) i, de l'altra, una forta immigració (tant d'altres indrets de l'illa com de fora d'aquesta), és a dir, el poc o nul arrelament dels alumnes al lloc on viuen. La creació de nuclis urbans recents (fa vint o trenta anys) fan de l'assentament humà en el medi el primer factor de degradació paisatgística, però també de degradació històrica i cultural. La història, la cultura pròpia de la zona esdevé molt llunyana, desconeixuda, no existeix cap vincle, cap referència familiar de la zona: no hi ha padrins que ens puguin contar com era tot això abans dels hotels, dels blocs d'edificis, de les carreteres i de les zones verdes. I, el professorat de la zona, i en general de tot el municipi de Calvià, a causa del gran creixement abans esmentat, hi està tan desvinculat com els seus alumnes.

Fa uns anys ens vàrem adonar, fent un estudi de la vegetació de la zona, de la presència de salicòrnies, de canyet... vegetació pròpia de les zones humides, que els alumnes varen reconèixer perquè havíem visitat s'Albufera d'Alcúdia. Des d'aquests moments la recerca d'una hipotètica zona humida a Calvià ens conduí a biblioteques, arxius... fins que ara, després d'un cert temps, la informació recollida ens permet de

Al mapa (1979) apareix la urbanització de Magalluf. Sa Porrassa apareix com entitat de població, però no com a estany o albufera. FONT: *Atles de les Illes Balears*, Diàfora, Barcelona

planificar amb certa seriositat l'estudi de la zona. Volem, pels motius abans esmentats, posar a l'abast de tots els professors gran part d'aquesta informació que, agrupada en distints blocs de continguts, esperam que sigui útil a tots aquells que, per motius diversos, estan interessats en aquesta zona. Deixam la proposta didàctica, el disseny del treball amb els alumnes (*) per a un article posterior.

1. Magalluf versus sa Porrassa

Magalluf com a topònim que designa un nucli urbà és relativament jove. La delimitació actual d'aquesta zona "terrenys de la costa de Calvià (...) situats a la badia de Palma, entre la punta de sa Porrassa i Cala Vinyes" (GEM, VIII, 170) no es troba a referències bibliogràfiques anteriors. Al mapes consultats que van des del Cardenal Despuig (1784) fins al de Mascaró Passarius (1958), així com al DCVB, el topònim Magalluf apareix sempre referit a la platja: platja de Magalluf o bé platja d'es Magalluf. Hem de pensar, per tant, que la primera urbanització de la zona, iniciada el 1959, adoptà el topònim de

la platja que tenia just al davant. Actualment Magalluf "ocupa una superfície urbana aproximada de 25 ha. i té uns 2.634 habitants de dret" (GEM, VIII, 171). Sobre l'origen del topònim, hem de dir que el nom Magalluf apareix com a nom propi d'home documentat per primera vegada el gener de 1344, "... deuen 20 lliures a Magalluf i Jusef Feznati, germans jueus. (LC4, f.270 v)" (Rosselló, R; 1987:43).

El topònim sa Porrassa del qual ja es troben referències al *Libre dels feits* de Jaume I (1313) (Port de la Porrassa, mars de la Porrassa...) fou una extensió de terreny, com veurem més envant, d'una importància molt considerable tant pel que fa a l'economia de la zona com pel seu valor ecològic.

L'Arxiduc Lluís Salvador parla en dues ocasions (2) de la platja de Sa Porrassa, que no és la de Magalluf,

"La ribera que sigue a "Son Caliu" se llama "Vol de ses teules" y la playa, cercada de peñascos y pinares, "Platja de Sa Porrassa".

(...) En la playa de "Magalluf", que encontramos después (...) hay un "carregador" unido por un camino

El 1581, es va fer el primer cadastre amb tots els terratinents i, malgrat que hem dit abans que Antoni Vivot era propietari de sa Porrassa, es troben més de set persones que també eren propietaris de terres a sa Porrassa o Santa Ponça (Rosselló, R; 1987:103).

Sembla que sa Porrassa (juntament amb Santa Ponça) passà d'Antoni Vivot als Dameto, comtes de Perelada, almanco així consta els anys 1842-1886. D'aquests anys sabem que l'extensió de les dues possessions (sa Porrassa i Santa Ponça) era de 6.139 quarterades, és a dir, 4.361 ha. (Seguí,J;1886:V,4), això suposa, aproximadament, una tercera part de tot el terme de Calvià (5).

Pel que fa al nombre de treballadors *"para las faenas ordinarias de Santa Ponça"* eren necessaris *"diariamente unos 130 braceros, y 6, en la Porrassa, siendo mucho mayor en las épocas extraordinarias"* (Seguí, J; 1886: V,4).

Les cases de la possessió són descrites com *"el rústico y antiguo caserio de la Porrassa tiene adosado un vetusto torreón, que servia contra las incursiones de los arjelinos (sic)"*

(Seguí,J;1886:V,6).

Al DCVB sa Porrassa apareix com "nom d'una gran alqueria".

De fet, com diu la cançó, sa Porrassa era considerada una de les quatre possessions més grans de l'illa, Sa Porrassa i Santa Ponsa i s'Avall de Santanyí, Son Sales de Marratxí són ses més grans de Mallorca. (Popular)

Actualment, la possessió de sa Porrassa(6) fa partió amb Son Ferrer, Santa Ponça, sa Banca March, es Pinaret de Ca s'Andritxol i Cas Sastre. Abans totes elles, exceptuant Santa Ponça, pertanyien a sa Porrassa. Tant la seva producció agrícola (ametles, garroves i gra) com la ramadera (un ramat d'ovelles) està en recés, com a la majoria de les possessions del camp mallorquí.

b) La zona humida

Definicions al·lusives a la zona humida

Les referències que es fan a sa Porrassa i que no la consideren com a possessió no ens donen massa informació de com era la zona. La primera data del desembarcament de

Jaume I a l'Illa de Mallorca a Santa Ponça i la Porrassa l'any 1229, i no fa cap al·lusió paisatgística. Referències posteriors (s. XIV) parlen de la marina de Calvià (Rosselló, R; 1987:3 8 i 64) que, malgrat que no delimita la zona anomenada marina, suposam que es refereix, entre d'altres, a la zona de sa Porrassa.

És documentada també l'existència d'un estany, l'any 1282, encara que sense un topònim concret: *"aquell estany que és en el terme de la Porrassa, parròquia de Calvià"* (Rosselló, R; 1987:19).

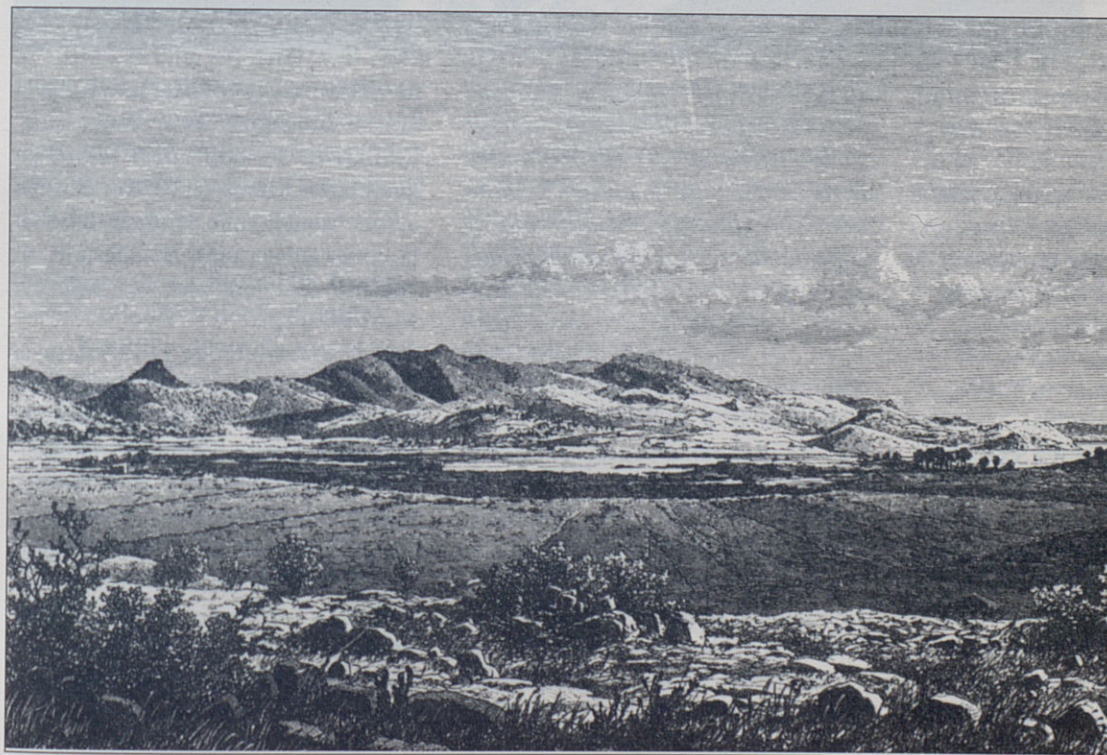
Ja el segle XIX, es troben referències que creiem, sense cap ànim d'exactitud, que definixen sa Porrassa com:

MARINA: *"A la izquierda se dilatan las monótonas marinas de la Porrassa hasta la junta occidental de la gran bahía (...)"* (Piferrer, P; Quadrado, JM; 1842: 440)

SALOBRAR: *"... la ensenada de la Porrassa y el pequeño Salobrar de la Porrassa ..."*

"... la depresión del Salobrar..."

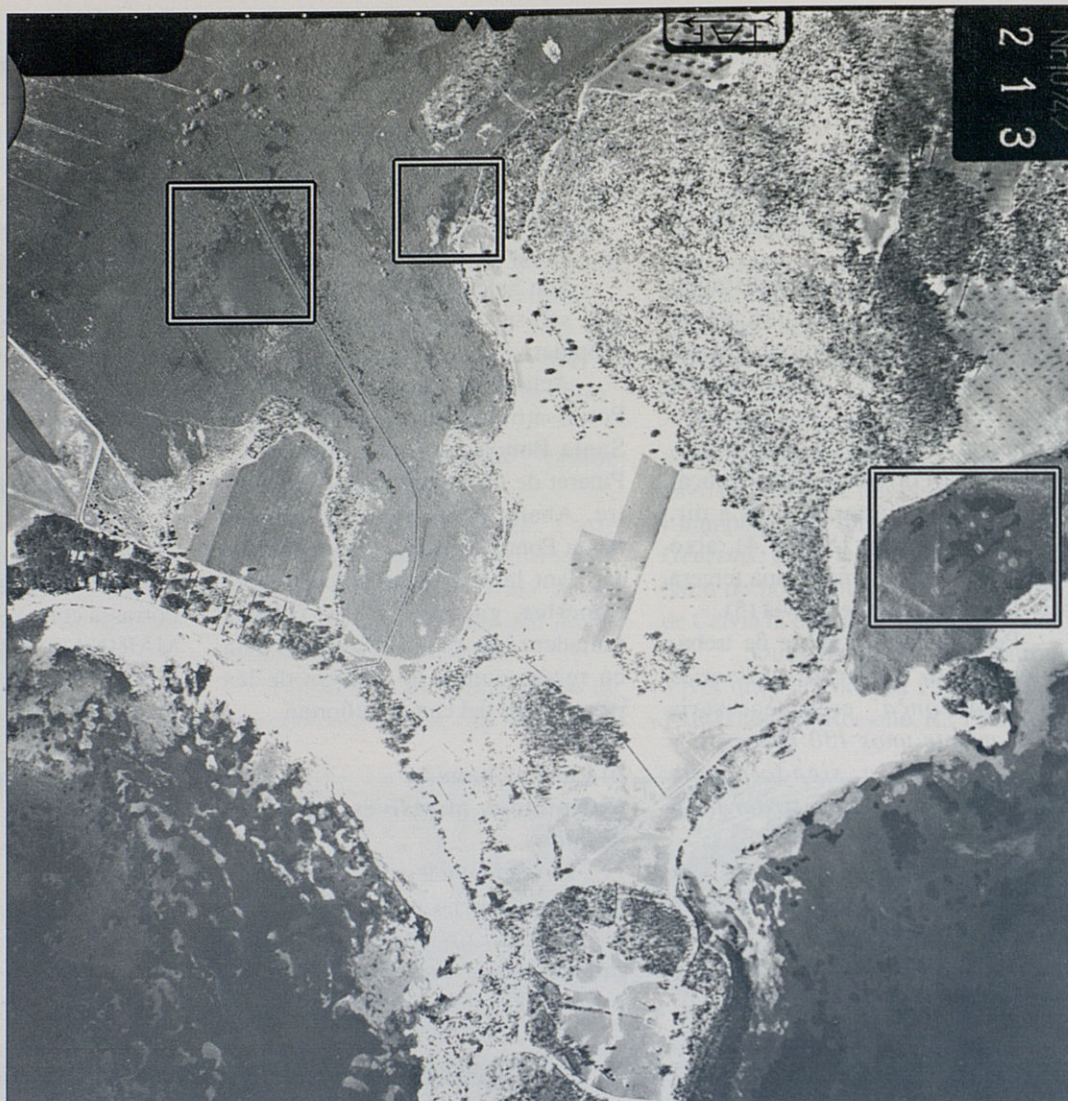
"... la ribera donde se encuentra una proliferación de charcas pantanosas, el Salobrar de la

" (...) se encuentra una proliferación de charcas pantanosas, el salobrar de la Porrassa, que contienen agua en parte dulce y en parte del mar. A sus orillas crecen los mayores tamarindos que haya visto yo en la isla". Gravat i descripció de sa Porrassa feta per l' Arxiduc. FONT: Austria, Ll. Salvador, d' (1884): *Die Balearen* III. J. Sureda 1957 (Impremta Mossèn Alcover, pàg. 198-199).

Fotografia aèria de la zona de sa Porrassa realitzada l'any 1955, abans de la urbanització massiva. Les zones planes, sense vegetació i més fosques representen sòls humits en els quals s'hi destria aigua embassada. La més gran, que arriba quasi bé fins a la platja de Magalluf, és el que s'anomenava salobrar de sa Porrassa, avui desaparegut quasi totalment. L'altra zona, a la part dreta, segurament és la descrita al segle passat com estany.

Porrassa, que contienen agua en parte dulce y en parte del mar." (Arxiduc; 1897: 198)

Com a salobrar apareix també la zona de sa Porrassa a una carta realitzada el 1916 (la topografia és de 1895) per R. de Buen y Lozano. PANTÀ "... el llano pantanoso de 'Sa Porrassa'" (Arxiduc; 1867-91: 15)

"... el pantano de la Porrassa." (Seguí, J; 1887: V,10)

ESTANY A LA PORRASSA: "*Pasado el pino de los Moncades parte un camino que baja hacia la Porrassa, bordea una pequeña charca denominada S'Estany de na Blanca (...)*" (Arxiduc; 1897:198)

Estany que podria esser el mateix a que ens hem referit anteriorment i que avui deu haver desaparegut.

LLACUNA: "*Próximas al mar, del cual las separan únicamente los cordones literales (sic) se extienden lagunas de cierta importancia, tales como la Albufera y Albufereta de Alcudia, desecadas hoy día la primera en gran parte; el Prat de sant Jordi, también desecado en gran parte; el Salobrar de Campos; la Porrassa de Santa Ponsa (...)*" (Barceló Combis, F; 1879-81: XI)

Ja al nostre segle, trobam la zona definida com:

SALINES DES SALOBRAR: Davant l'illa de la Porrassa, l'interior "és ocupat per les salines des Salobrar gairebé desecades." (GEM; VII: 170-171). Com salines des Salobrar apareix també al mapa de J.Mascaró Pasarius (1958). (7)

MARISMA LITORAL, com a tal la tipifica Amengual (1991: 79)

SALOBRAR, com a tal també el qualifica J. Mascaró (1958) i d'altres autors "aquell antic salobrar del qual ja no en queda quasi res després de construir-hi l'Aquapark! ..." (Morey, M; 1987: 14).

"El Salobrar de la Porrassa ja no existeix" (Noguerol, J; 1987: 72)

"El Salobrar Gran, dessecat fa relativament poc temps, és una mostra de l'existència de dues amples badies, que actualment constitueixen les platges de Magalluf i Santa Ponsa." (GEM; II: 398-399)

PANTA, "*Margalef (1953) la describe como una zona formada por charcos poco profundos, divididos e invadidos por vegetación.*" (Amen-

Nom vulgar	Científic	Referència a Barceló (1880)	Altra	Actualment (1994)
1- COMUNITAT DE PLATJA (<i>Agropyretum mediterraneum</i>)				
Esporobolus	<i>Sporobolus arenarius</i>	1		
Rave de mar	<i>Cakile maritima</i>	2		
2- COMUNITAT DE DUNA (<i>Ammophiletum arundinaceae</i>)				
Borró	<i>Ammophila arenaria</i>	1		
Card mari	<i>Eryngium maritimum</i>	1		
Lliri blanc	<i>Pancratium maritimum</i>	1		
Alfaç mari	<i>Medicago marina</i>	1		
3- COMUNITAT DE RERADUNA (<i>Crucianelletum maritimae</i>)				
Crucianel·la	<i>Crucianella maritima</i>	2		
Sempreviva	<i>Helichrysum stoechas</i>	1		
H.de Sant Ponç	<i>Teucrium polium</i>	1		
4- SAVINAR LITORAL (<i>Juniperetum lyciae</i>)				
Pi	<i>Pinus halepensis</i>	1		
Savina	<i>Juniperus phoeniceae</i>	2		
Mata	<i>Pistacia lentiscus</i>	1		
Romaní	<i>Rosmarinus officinalis</i>	1		
Aladern f. e.	<i>Phillyrea angustifolia</i>	1		

gual, J.F.; 1991: 79).

ALBUFERA, "a les zones planes s'hi formaven albuferes com a Santa Ponça i Magalluf (Seguí, M; 1989: 52)

Leonard Llorens (cap de Departament de botànica de la UIB) la recorda com una zona d'aigües salobreses poc profunda on l'aigua era predominantment d'origen marítim.

En els darrers anys, dècada dels 70 i 80, les referències a la zona s'han fet sobretot per assenyalar-ne la destrucció, per parlar d'ecosistemes en perill o que es consideren definitivament perduts a causa del turisme.

Extensió de sa Porrassa. Comparació amb altres zones humides

Totes les al·lusions a Sa Porrassa ens duen a la convicció que aquesta constituïa, almanco fins al principi del segle, una de les zones humides de Mallorca. La seva importància no pot igualar-se a la de l'Albufera d'Alcúdia, però sens dubte era una zona que calia conservar i protegir.

La primera referència a l'extensió del que seria pròpiament la zona humida data de 1886: "El pantano de la Porrassa abraza en invierno de

70 a 80 cuarteradas y el de Santa Ponsa de 10 a 12." (Seguí, J.; 1886: 36,4), això és unes 50 ha. o 55 ha., una extensió relativament petita si la comparem amb la de l'Albufera amb una extensió de 2.584 ha. (GEM; 1: 74) o la del Salobrar de Campos, 1.492, 5 ha. (Llabrés, A. i al.; 1989: 8); però considerable si la comparem amb la de l'Albufereta, 150 hes. (GEM; 1:75), i amb d'altres zones, considerades com humides (SBEA; 1987: 1,171 i Rayó, M.; 1986: 80), amb una extensió no massa considerable, però que avui s'intenten conservar, com s'Estany de ses Gambes i s'Estany dels Tamarells, entre d'altres. Segons Amengual, J.F. (1991), l'extensió original de sa Porrassa era de 5 hes. (!)

A la referència de Seguí (1886), que només inclou el "pantà", hi hauríem d'afegir, segons descripcions fetes per ell mateix, altres pantans, és a dir, sa Porrassa podria haver estat una zona més extensa que inclouria s'Estany de na Blanca (Arxiduc), el pantà de Santa Ponça, etc.

Vegeu el mapa de la pàgina 8 en el que s'assenyala aproximadament l'extensió original i l'actual de les zones humides de les Illes.

La vegetació primitiva en contrast amb l'actual (8)

La flora és un dels factors (juntament amb els animals, l'aigua, el sòl...) que defineixen un ecosistema i és un dels factors més fàcilment identificables a simple vista i del qual, en el cas de sa Porrassa n'existeix referència escrita.

Un dels primers estudis botànics de Mallorca fou el realitzat per J. Cambessedes (1827) *Enumeratio plantarum Balearicum*, que, malgrat la seva valuosíssima aportació, no fa referència a indrets concrets on es localitzen les plantes citades. Per aquest motiu és una obra que no s'ha pogut tenir en compte a l'hora d'establir comparacions amb la vegetació actual.

L'obra de F. Barceló Combis (1879-1881), en un estudi més minuciós que l'anterior, parla de plantes que es troben a sa Porrassa i, hem comprovat, que aquestes corresponen a la vegetació pròpia d'una zona humida d'aigües salobreses. El guió de les comunitats vegetals característiques d'aquestes zones i que hem fet servir per a la recerca i classificació de les plantes de sa Porrassa, és l'aportada per l'SBEA (1987, 1).

En els quadres adjunts presentem un llistat de la flora que, de forma general, constitueix cada una d'aquestes comunitats, acompanyat de la referència que en fa Barceló Combis a la seva obra.

Incloem també referències que d'altres autors fan sobre la vegetació de la zona: Arxiduc, Leonard Llorens...

La vegetació actual, que és pròpia de zones humides, ve assenyallada amb aquest símbol (*). Roman present a solars que no han estat edificats ni omplerts per materials d'escombraires. Cal dir que el grau de drenatge és extrem i alarmant.

De les comunitats 1, 2, 3 i 4 en l'actualitat no es conserva cap indicador. El lloc on suposadament estarien abans de la urbanització, avui, hi ha el passeig devora la platja, els hotels, bars, etc. El canyar [5] i el salicorniar [6] queda reduït a petites

Nom vulgar	Científic	Referència a Barceló (1880)	Altra	Actualment (1994)
5- CANYAR (<i>Phragmites eurosibericus</i>)				
Canya borda	<i>Phragmites communis</i>	2		*
Jonc	<i>Juncus acutus</i>	2		*
Jonc marí	<i>Juncus bufonius</i>	2		
Jonc boval	<i>Scirpus holoschoenus</i>	2		
Coltell groc	<i>Iris pseudacorus</i>	2 i	La Porrassa	
Canyet	<i>Phragmites australis</i>			*
6- SALICORNIA SUBARBUSTIU (<i>Arthrocnemum fruticosum</i>)				
Salicòrnia	<i>Arthrocnemum fruticosum</i>	2		*
	<i>Arthrocnemum glaucum</i>	2		*
Salsona	<i>Inula crithmoides</i>	2		*
	<i>Salsola vermiculata</i> L.	2 i	La Porrassa	
Barrella	<i>Salsola kali</i>	2		
Donzell marí	<i>Artemisa gallica</i>	2		
Sosa	<i>Salsola soda</i>	2		*
7- BOSC DE TAMARELLS (<i>Tamaricetum gallicae</i>)				
Tamarell	<i>Tamarix</i> sp.	2 i	La Porrassa Arxiduc (#)	*
Salsona	<i>Inula crithoides</i>	2		*
Jonc boval	<i>Scirpus holoschoenus</i>	2		
Olivarda	<i>Inula viscosa</i>	1		*
8- HERBASSAR SUBAQUÀTIC DE POTAMOGETONS (<i>Ruppia</i>)				
	<i>Ruppia maritima</i>			
	<i>Ruppia brachypus</i>	2 i	La Porrassa	
9- COMUNITAT DE LLENTIES D'AIGUA (<i>Lemno-Azolletum</i>)				
	Llentia d'aigua <i>Lemna</i> sp.	1		
10- BOSC DE RIBERA (<i>Populetum albae</i>)				
Om	<i>Ulmus minor</i>	1		
Cirerer de pastor	<i>Crataegus monogyna</i>	1		
Abatzer	<i>Rubus ulmifolius</i>	1		
Proenga	<i>Vinca difformis</i>	1		
Rapa	<i>Arum italicum</i>	1		
Heura	<i>Hedera helix</i>	1		
D'ALTRES				
Saladina	<i>Eleocharis palustris</i> R. BR.	2 i	La Porrassa	
	<i>Limonium magallufianum</i>		A La Porrassa (Margalef, 1953)* Leonard Llorens	*

(#) "A sus orillas crecen los mayores tamarindos que haya visto en la isla" (ARXIDUC:1897,198)

1- Quan la presència és molt comuna

2- Presència a la Badia de Palma o Badia de Palma i Alcúdia, arenals, llocs humits del litoral, terrenys pantanosos...

zones de solars sense edificar. El bosc de tamarells [7] com és de suposar no existeix, el que encara es pot trobar és qualche tamarell ençà i enllà en els mateixos solars que apareixen les

salicòrnies, el jonc i el canyet. Les comunitats 7 i 8 no existeixen. La zona està assecada. Quant al bosc de ribera [10], no en queda presència.

c) Aprofitament humà de la zona

A més de l'aprofitament per conreu, al qual ens hem referit en parlar de sa Porrassa com a Possessió, l'acció de l'home, com ésser viu, sobre sa Porrassa, abans d'arribar a la seva dessecació i urbanització, es basà principalment en l'extracció dels productes que li oferia.

Al S. XIII l'estany de sa Porrassa se cedeix en arrendament a cens (1 bisanci d'argent). (Rosselló, R; 1987: 19)

Als segles XIV-XV apareixen documentades unes pedreres de guix en un rafal de sa Porrassa, "*padre-rias guixii*" (1363) (Rosselló, R; 1987: 56), així mateix consta una queixa del Senyor de la Porrassa (1413) "dient que alguns picapedrers de ciutat li produeixen danys (...) i també li fan pedreres en perjudici seu i de la jurisdicció del Bisbe de Barcelona" (Rosselló, R; 1987: 75). Un any més tard es ven a l'abans esmentat senyor de sa Porrassa una possessió, exceptuant "tres pedreres de guix" (1414). (Rosselló, R; 1987: 75). De fet, segons el "Mapa hidrogeológico de España" (IGME, 1983) part de la zona és formada per "*arcillas, margas, yesos y algún banco intercalado de corniola* -i és definit com- *impermeable*." Seguí (1885: 1,2) assenyala unes pedreres de guix (que "*se divisan* -des de cas Català- *unas canteras de espejuelo o yeso blanco, muy abundantes por aquellas estribaciones*") sense localitzar-les clarament.

Malgrat que no hem trobat referències escrites, l'extracció de la sosa (salicòrnia) fou possiblement un dels aprofitaments tradicionals de la zona (per fer vidre o sabó), encara que només consta que se n'extreia l'any 1410 a l'illa de sa Porrassa.

"La Procuració Reial de Mallorca estableix per cinc anys a Nicolau Coloma, vidrier, la sosa que podrà collir a una illa dita Major, que és en les mars de la Porrassa, amb condició que farà cens anual de 8 sous." (Rosselló, R; 1987: 74). Aquest vidrier havia aconseguit

l'any 1398 el monopoli de la fabricació del vidre a la nostra illa i, pel que sembla, l'aprofità fins al 1417 (Llabrés, J; Vallespir, J; 1984: 349-350).

"Majoritàriament l'ús que se'n feia -de les salicòrnies- era per obtenir sabó" (Llabrés, A. et al.1989: 112) i de fet, el nom de la possessió Cas Saboners (que abans formava part dels terrenys de sa Porrassa), podria lligar-se a aquesta activitat que hauria estat, com esmentàvem abans, bàsicament per consum familiar. (9)

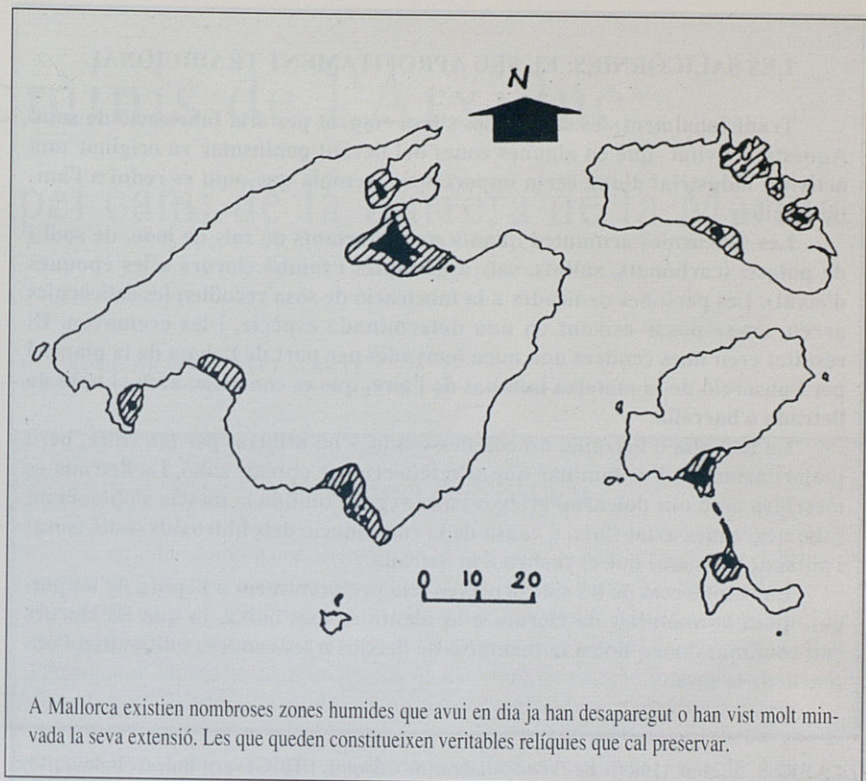
Al final del segle passat, "*Unas cien familias del pueblo de Jénova (sic) se sostienen de lo que obtienen de los productos silvestres que recojen (sic) en (la Porrassa i Santa Ponça) y que vendian en la ciudad.*" (Seguí: 1886, V, 4)

Cal assenyalar també la caça, la pesca i el cultiu com altres formes d'aprofitament de sa Porrassa. Qualsevol aprofitament humà del medi d'una manera o altra el transforma, però, és sobretot a partir de la dècada dels seixanta que l'acció de l'home sobre la zona és patent a tots els indrets. Hem d'assenyalar la urbanització de la zona com el principal impacte, però, s'hi ha d'afegir, tal com asenyala Amengual (1991: 81), la sobreexplotació de l'aqüífer, el drenatge, la construcció de carreteres, la presència de residus líquids urbans i de residus sòlids, l'eutrofització, la pressió recreativa,...

Febrer 1994

NOTES

- (1) C. PICORNELL (1983:52) assenyala, "Un sólo municipio de la Isla de Mallorca - Calvià- posee más plazas turísticas que Túnez, el 50 % de Rumanía, el 35 % de Grecia, etc". Vegeu també per a una anàlisi dels impactes del turisme el dossier de *El Mirall* juliol-agost 1989, núm 30 pp 21-61.
- (2) Ho fa a *Die Balearen* tom II p. 198 i també a *La costa de Mallorca* p. 15.
- (3) TESTIMONI ORAL d'Antònia Bennàsar Barceló (Vilafranca de Bonany, 1931), que viu a Magalluf des de l'any 1957. Hem d'afegir que ja existia un Hostal a sa Porrassa a finals del segle passat, segons referències de l'Arxiduc.
- (4) Vegeu el llibre de ROSSELLÓ, R; (1987): *Notes històriques*.
- (5) Xifrat pel mateix J. Seguí en "18.926 fanegas", o sigui 12.225 ha. Actualment l'extensió

FONT: LLABRÉS, A. et al. (1989): *Es Trenc-Salobrar de Campos*, UIB-Govern Balear, Palma p.89. Es pot observar la zona de sa Porrassa a la part oest de la badia de Palma.

del terme és de 14.275 ha.(GEM, III).

(6) Segons testimoni oral d'Antònia Bennàsar Barceló.

(7) A un altre mapa (del mateix any i sector, núm. 32) apareix només com Salobrar.

(8) La identificació de la vegetació actual ha estat realitzada per Mª Magdalena Colom i Bibiloni.

(9) D. Lluís Alemany (1912-1983), propietari de Son Massot o Cas Notari (al SW de Magalluf), finca que inclou el navetiforme Alemany, era propietari d'una fàbrica de sabó a Andratx. Segons informacions dels seus familiars, a la zona de Sa Porrassa-Magalluf no n'existia cap. De les informacions orals recollides no en podem extreure cap conclusió clara. Algunes associen el nom Cas Saboners a la producció de sabó (en un cas s'especifica: flux). Segons un altre informador, el nom es refereix a l'activitat del propietari que posseïa una fàbrica de sabó al Port d'Andratx. Aleshores al Port d'Andratx hi havia set fàbriques de sabó (GEM I, 174).

(*) El Projecte d'Innovació Educativa, SA PORRASSA:DEGRADACIÓ D'UNA ZONA HUMIDA A CAUSA DEL TURISME, del C.P. Cas Saboners de Magalluf presentat per R. Amat, Mª M. Colom i C. Martorell ha estat seleccionat pel MEC (Direcció General de Renovació Pedagògica) i comptarà amb el seu suport econòmic. (BOE 7 de març de 1994)

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Mn. A.M^a: MOLL F de B (1926-1962): *Diccionari Català, Valencià, Balear*. (DCVB) Moll, Palma, 1983.

AMENGUAL, J.F. (1991):*Inventario de las zonas húmedas de Baleares*. SEFOBASA, Govern Balear, Palma.

ATLES DE LES ILLES BALEARS (1979) Diàfora, Barcelona.

ÀUSTRIA, ARXIDUC LLUÍS SALVADOR D' (1897): *Las Baleares descritas por la palabra y el dibujo*. (Die Balearen) tom II, Ed. JJ Olañeta, Palma, 1984.

(1867-1891):*La Costa de Mallorca*. Trad. J. Blanes, Imprenta Mossèn Alcover, Palma, 1957.

BARCELÓ COMBIS, F. (1879-81):*Flora de las Islas Baleares*. Imprenta J.P. Gelabert, Palma.

BUEN Y LOZANO, R. de (1916):*Estudio Batitológico de la Bahía de Palma*, artes Gráficas Mateu, Madrid.

CAMBESEDES, J. (1827): *Enumeratio plantarum Balearicum*. Manuscrit, trad. Weyler, Palma, 1846 CATALÁN, A. i altres

(1987):*Didáctica de la Natur a les Balears. Toms 1 i 2* SBEA, Prens Universitaria, Palma

EL MIRALL, "Els impactes del turisme" juliol-agost 1989, núm.30 pp 21-61, OCB, Palma

GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA (GEM). Vols 1, 2 i 7

LLABRÉS, A.; RAMON, G.; SALINAS, J.; SUREDA, J. (1989): *Es Trenc-Salobrar de Campos. Guia d'interpretació*, Govern Balear-IUB, Palma.

LLABRÉS, J.; VALLESPIR, J. (1984): *Els nostres arts i oficis d'antany*, tom VIII, Estudis monogràfics M. A. de la Porciúncula núm. 10, Palma.

LES SALICÒRNIES: EL SEU APROFITAMENT TRADICIONAL

Tradicionalment, les salicòrnies s'han emprat per a la fabricació de sosa. Aquesta activitat -que en algunes zones del llevant peninsular va originar una activitat industrial d'una certa importància- sembla que aquí es reduí a l'àmbit familiar.

Les salicòrnies acumulen quantitats importants de sals de iode, de sodi i de potassi (carbonats, sulfats, sals orgàniques i també clorurs a les èpoques d'eixut). Les persones dedicades a la fabricació de sosa recullen les salicòrnies arreu, sense posar esment en una determinada espècie, i les cremaven. El resultat eren unes cendres una mica banyades per part de l'aigua de la planta i per l'absorció de la mateixa humitat de l'aire, que es coneixien amb el nom de lletrada o barrella.

La barrella o lletrada, un cop dessecada, s'ha utilitzat per fer vidre, però majoritàriament l'ús familiar que se'n feia era per obtenir sabó. La lletrada es mesclava amb olis dolents o greixos i una vegada bullida la mescla s'obtenia un sabó negre més aviat fluïx, a causa de la combinació dels hidròxids sòdic (sosa) i potàssic (potassa) que es troben a la lletrada.

La recol·lecció de les salicòrnies es feia preferentment a l'època de les pluges, quan la quantitat de clorurs a la planta és més baixa, ja que els clorurs (sal comuna) donen lloc a la formació de lleixius a les cendres i dificulten l'obtenció de la sosa.

en las Islas Baleares" dins " VII Symposium International Geografic Union. Unesco. Palma 1986".

PICORNELL, C.; RIOS, P.; SUREDA, J. (1986): *S'Albufera de Mallorca*.

Fundació Caixa de Pensions, Barcelona.

PIFERRER, P.; QUADRADO, J. M^a (1842): *Islas Baleares*. 1 reedició, Moll, Palma, 1969.

RAYÓ, M. (1986) dins PICORNELL, C. i al. op. cit.

ROSSELLÓ, R. (1987): *Notes històriques de Calvià. Segles XIII-XIV*, Ajuntament de Calvià.

SEGUÍ, J. (1885-1886-1887): *Excursión histórica por Calvià*, de l'I al XII dins Boletín Sociedad Arqueológica Luliana (BSAL), vegeu del núm. 24 fins el 59, Palma.

SEGUÍ, M. (1989): "Impacte del turisme litoral..." a *Entorn* núm. 2 *El Turisme a Calvià*, pp. 51-60.

LLABRÉS, A. et al. (1989): *Es Trenc-Solobrar de Campos*, UIB-Govern Balear, Palma p112

LLORENS, LI. et al. (1992): *Aproximació al catàleg de la flora de les Illes Balears*. UIB, Palma.

MASCARÓ PASARIUS, J. (1958): *Mapa de la Isla de Mallorca*. Sector núm. 32.

MAYOL, J. (1987) "La vida silvestre de Calvià" a *Entorn* núm. 1 *El medi ambient a Calvià*. Aj. de Calvià. p.25-35.

MOREY, M. (1989): "El paisatge" a *Entorn*

núm. 1 *El medi ambient a Calvià*. Aj. de Calvià. pp. 9-16.

MUNTANER, LI. (1980-1981): "Extrangers que viuen a Sa Porrassa 1930-1936" a *Treballs de Geografia* núm. 37 p.7-20.

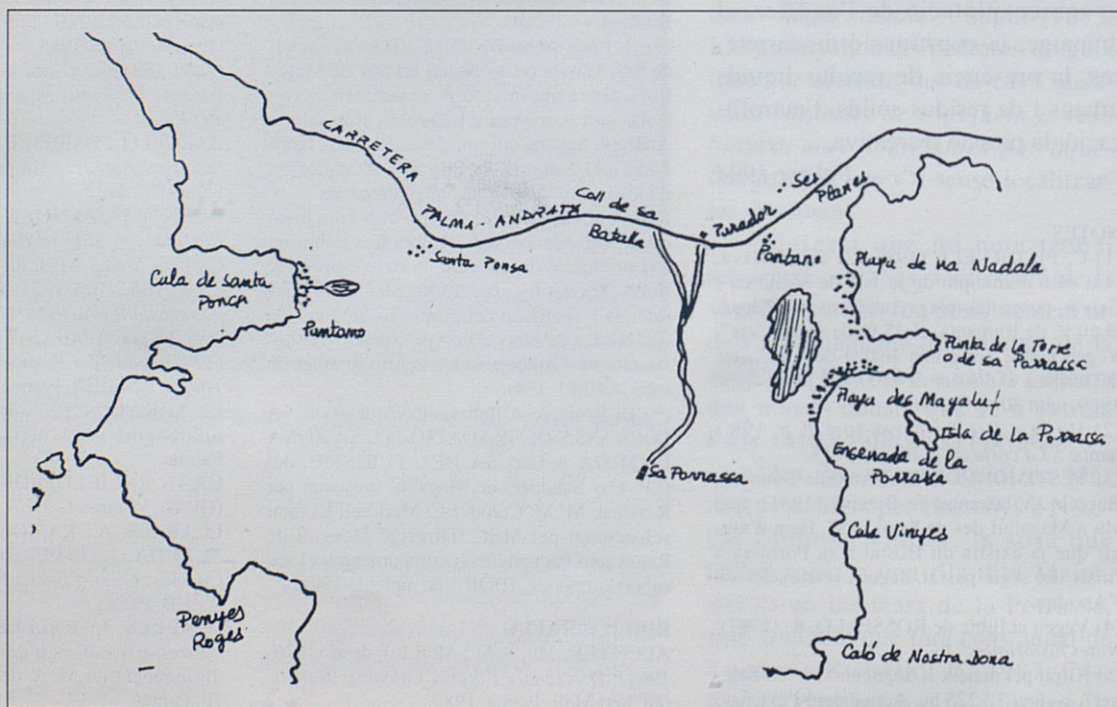
NOGUEROL, J. (1987) "Medi ambient i toponímia" a *Entorn* núm. 1 *El medi ambient a Calvià*. Aj. de Calvià. pp. 77-81.

PICORNELL, C (1983): "Turismo y paisaje

Roser Amat és mestra d'EGB i Llicenciada en Història.

Carme Martorell és mestra d'EGB i Llicenciada en Ciències de l'Educació.

Mapa realitzat per J. Seguí i C. Selva l'any 1885. És un mapa principalment històric, però a la zona de Magalluf hi apareix el pantà de sa Porrassa descrit per J. Seguí a "Excursión histórica por Calvià", BSAL núm 24, i citat al llarg d'aquest article.

Pels dominis de l'Arxiduc:

l'Estaca i el Guix pel camí de la Barrera de la Marina

GASPAR VALERO I MARTÍ

Itinerari

Carretera Valldemossa-Deià (C-710), km 69'350 - Camí de la Barrera de la Marina - Mirador Nou - Mirador de l'Erassa - Carretera de l'Estaca - Caló de l'Estaca - Pedrís dels Penyals (el Guix) - Cases de l'Estaca - Cases de la Font Figuera - Carretera del Port de Valldemossa, km 3'900.

Horari

	Carretera (C-710), km 69'350
10 min.	Mirador Nou
15 min.	Mirador de l'Erassa
15 min.	Carretera de l'Estaca
20 min.	Caló de l'Estaca
25 min.	Pedrís dels Penyals
30 min.	Cases de l'Estaca
15 min.	Cases de la Font Figuera
10 min.	Carretera del Port de Valldemossa, km 3'900

TOTAL: 2h 20 min. (Temps aproximat de marxa, sense les aturades)

Orientacions de camí

El començament del camí de la Barrera de la Marina es troba en la carretera de Valldemossa a Deià (C-710, Pollença-Andratx), a l'altura del km 69'350, entre Can Costa i Son Galceran. El camí surt a l'es-

Les cases de l'Estaca

L'Arxiduc comprà poc abans de 1878 una sèrie de petites propietats situades a ponent de Miramar, que antigament formaven part de la marina de Son Galceran. En aquella data, amb la possessió de l'Estaca ja constituïda, féu bastir unes cases de nova planta, segons un estil inspirat en l'arquitectura siciliana. Segons testimoni de l'Arxiduc, l'edificació "estava situada en el centre de vastes vinyes de moscatell i de malvasia". L'edifici té alçat de dues plantes, amb un cos central de planta rectangular i un cos adossat a la banda sud-est; a més, a la part nord-oest hi ha una porxada amb arcs. Corona l'alçat una cresteria de merlets aràbics. L'interior conté les estances, totes cobertes amb volta de canó; en destaquen la capella i el celler. Catalina Homar hi visqué fins a la seva mort, esdevinguda en 1905; s'hi conserva una làpida de marbre que l'Arxiduc dedicà a la seva memòria.

Des de fa poc temps les cases de l'Estaca han recuperat actualitat, ja que en 1990 foren adquirides per l'actor americà Michael Douglas, qui les ha reformades.

querra de la carretera, si venim des de Valldemossa, i forma una petita esplanada, irregular, de la qual parteix una camí cap a la dreta (nord-est), que va a uns xalets, i el nostre camí, cap a l'esquerra (sud-oest), que és el mateix de les cases de Ca les Ànimes. Una vegada hem identificat l'arrencada del camí, començam a caminar, en davallada. A molts pocs metres de la carretera, arribam a un portell tancat amb barrera de metall. És el portell de Ca les Ànimes, punt on el nostre itinerari volta cap a la dreta, fora del camí de carro particular.

Vora la barrera de Ca les Ànimes comença pròpiament el traçat antic del camí de la Barrera de la Marina, un camí de ferradura que s'endinsa per l'alzinar del coster que davalla rost cap a l'Estaca. Inicialment, la paret de Ca les Ànimes queda a la nostra esquerra, tot i que el camí discorre amb tendència a la

dreta. Les alzines i les arboceres dominen el panorama vegetal. A tres o quatre minuts arribam a una bifurcació del sender. El camí de l'Estaca continua recte, amb tendència a l'esquerra. Proposam, no obstant això, de voltar a la dreta per tal de visitar el mirador Nou. Ben aviat arribam a un rotlle de sitja, amb un forn de calç a l'esquerra (com a curiositat, direm que també hi ha les restes d'un Seat 600). Passat el rotlle, anam pel sender de l'esquerra i en tres minuts escassos arribam al mirador Nou.

Des del mirador Nou tornam pel mateix camí fins al rotlle de sitja, des d'on podem enllaçar amb el camí de la Barrera de la Marina cap a la dreta. Continuem davallant entre alzines, i després d'alguns revoltets deixam a la dreta una drecera que s'enfila cap al mirador Nou, la silueta del qual podem entreveure des de la nostra posició. Arribam aviat a un

des d'on ja podem observar el camí o carretera de l'Estaca. Alguns metres més endavant, el camí de la Barrera de la Marina enllaça amb el camí de carro de forma un tant irregular, ja que el sender acaba tallat, en desnivell sobre el camí ample, que es pot salvar amb un petit bot final.

Una vegada hem arribat a la carretera de l'Estaca, anam cap a la dreta, cap al nord-est, per tal de visitar el Guix i el poblet de pescadors. En aquests metres de camí, si giram la vista cap a ponent, veurem les cases de l'Estaca retallades sobre la mar.

Continuam pel camí de carro i deixam a l'esquerra una esplanada, després de la qual a la dreta podem observar l'inici de l'anomenat camí nou de l'Estaca, que puja cap al mirador del Creuer i arriba a les cases de Miramar. Una ullada cap a les altures ens permet destriar, empetitits, el mirador del Niu del Corb o del Pi, i el de les Pites. Just després d'aquesta bifurcació, el camí de carro deixa de mantenir l'altura i s'apropa a la mar en davallada, en primer lloc amb un revolt a l'esquerra, seguit d'un altre a la dreta; en aquest segon revolt surt un camí que va directe a les cases de l'Estaca, cap a l'esquerra. La nostra ruta continua cap a la dreta, fins que ben aviat arribam a una important bifurcació; cap a la dreta (nord-est) discorre el camí del Guix, mentre que cap a l'esquerra (sud-oest) davalla el camí del caló de l'Estaca.

Si pujam des del caló de l'Estaca, en la bifurcació voltam a l'esquerra, cap al nord-est, amb l'entrada marcada per dos brancals de totxos. El camí és ample i avança planer entre grans pins i alzines, amb la Foradada que ens vigilarà i es deixarà acaronar visualment. A l'esquerra, el camí és marcat per un marge de sosteniment. A uns tres minuts de l'anterior bifurcació, arribam a un altre portell, amb el brançal de la dreta adossat a un marge, i a la banda de l'esquerra amb marjades que davallen cap a la mar. Després de passar el portell, arribam a una caseta, situada a l'esquerra del

El mirador de l'Erassa

Aquest mirador en els escrits de l'Arxiduc surt amb el nom de *s'Arasa* i *s'Arassa*, que interpretam com a *Erassa*. Tot i que no hi ha cap era que s'hi destriï clarament, el planiol irregular que envolta el mirador podria respondre a aquesta denominació. També és possible que el nom adequat sigui mirador de la Rasa, ja que està situat al capdamunt d'un penyal que sobresurt del nivell del sòl i té la part alta plana, ben rasa.

La miranda presenta una plataforma protegida per una pareteta que mostra una planta quadrangular, gairebé romboïdal. S'hi domina una ampla vista sobre la Font Figuera i les cases de l'Estaca, estesa fins a la punta del Cavall cap al sud-oest. Una mirada cap a les penyes de llevant ens permetrà veure el mirador Nou, enlairat, i davall la cova de l'Ermità.

camí, amb entrada per la marjada inferior. Es tracta del Figuerat de l'Estaca, conegut també com a la rota d'en Mosson. Té planta rectangular, amb alçat d'una planta i coberta de teules a un aiguavés. A la dreta de la construcció, l'alt

marge mostra uns graons ben rústics que n'escalen l'alçat. Vora la caseta, encara sobreviuen algunes figueres i alguns ametlers.

Sortim de l'àrea del Figuerat per un altre portell, bastit recentment. El camí del Guix avança pla-

El caló de l'Estaca i les casetes dels pescadors

Com a un parèntesi interessant en el nostre recorregut, proposam davallar, de manera optativa, al caló de l'Estaca, on s'arreglen un conjunt de casetes destinades antigament a servir d'aixopluc a un petit nucli de pescadors.

En la cruïlla del camí del Guix voltam a l'esquerra, per on passam uns brancals referits de ciment amb una cadena que intercepta el pas dels vehicles. El camí, de carro, davalla rost, i conserva restes de sòl de ciment. En el primer revolt del camí a la dreta, cap a la banda esquerra surt una drecera apta per anar a peu, que probablement era el camí vell. Per aquest camí de ferradura passam sota un pi caigut i seguim un revolt a la dreta, en davallada; dos revolts més ens deixen en un tram amb graons rústics, després dels quals enllaçam amb la pista principal, en forma d'esplanada per aparcament de cotxes. Continuam el camí de carro en davallada i en el proper revolt, dirigit cap a l'esquerra, podem contemplar la silueta de la Foradada. A pocs metres s'acaba el camí de cotxes i continua un camí estret amb passamà de fusta. Dos revoltets amb graons ens obren l'entrada al poblet de pescadors. Passam dues cases a l'esquerra i una a la dreta; després arribam a la coneguda com a Binidurí, a l'esquerra; deixam dues cases més i el camí s'enclota entre parets; després d'un revolt a la dreta deixam altres dues cases i voltam a l'esquerra, amb les tres casetes més properes a la mar. A continuació, arribam al caló de l'Estaca, amb amaradors per barques i amb l'illeta que tanca la cala, que, per la seva forma, ha donat nom a l'Estaca.

L'Arxiduc ressenya breument la contrada en *Indicaciones a los que visitan Miramar*: "Davall la casa de l'Estaca es troben com a nius d'oronelles adherits a la penya, a prop del caló del mateix nom, les petites barraques de pescadors i en els punts més abrigats els escars per tal de posar les barques a recer de les onades que en dies de temporal penetren, potents, dins el caló".

Després de visitar aquesta encantadora contrada, pujam novament cap al camí del Guix, cosa que, després de passar les casetes, podem fer pel camí principal, i en poc més de deu minuts tornam a arribar al portell de la bifurcació del camí del Guix.

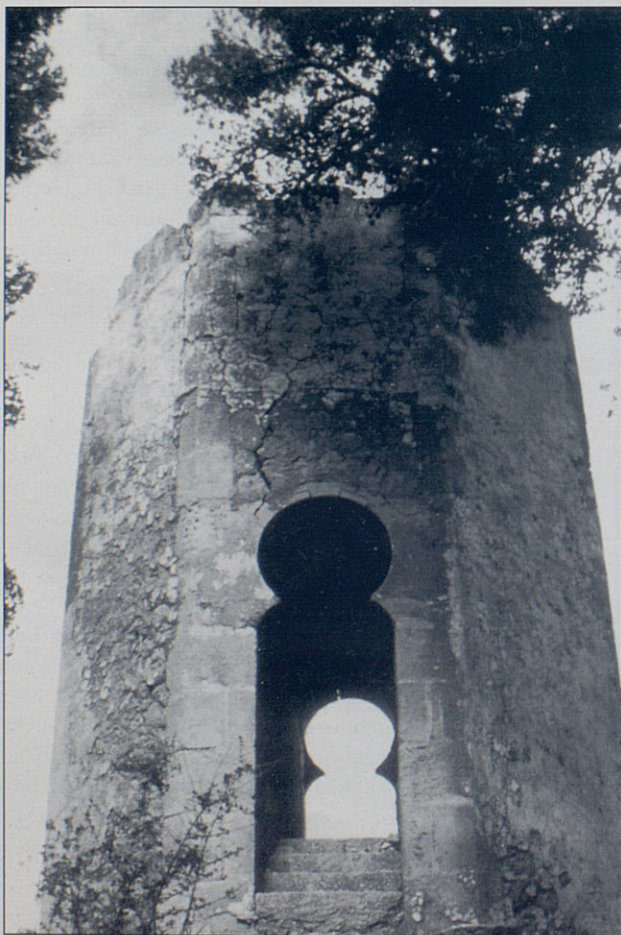
El pedrís dels Penyals i el Guix

El pedrís dels Penyals és un típic berenador fet bastir per l'Arxiduc. Entre unes grans penyes de roca calcària que donen nom a l'indret i que configuren un espai arrecherat, s'hi instal·là un pedrís que recorre el perímetre de l'espai tancat entre roques, i en el centre, es bastí una taula de pedra d'una sola peça; un alt pi arrodoneix el conjunt.

Vora el pedrís dels Penyals es troba la cala del Guix. Aquest indret rep aquest nom perquè hi havia una explotació d'aquest material dedicat a la construcció. El camí de carro que en època de l'Arxiduc comunicava l'Estaca amb la Foradada i amb Son Marroig, denominat generalment camí de les Vinyes, tot i que també hem sentit dir-li camí de la Mar, davalla amb alguns revolts fins situar-se ran de mar. Però, lamentablement, des del pedrís dels Penyals, el camí ha quedat completament destruït, víctima de la fúria dels temporals, de l'erosió dels costers i de la descara humana.

A costat dels pins situats vora el pedrís, acarats a la mar, indret que constitueix una miranda natural excepcional sobre la Foradada, hi ha encara les restes d'una barraca, relacionada amb l'explotació del guix. Té planta rectangular, dividida en dos cossos per una paret central que encara mostra una llinda de fusta.

Durant l'època arxiducal, la cala del Guix es caracteritzava per tenir-hi una caseta de banys, que servia de vestidors per a aquells banyistes decimonònics. La ressenya de l'Arxiduc a *Lo que sé de Miramar* diu així: "Ran de sa platja se veuen ses pedres de guix que un temps s'explotava; allà devora se posà sa caseta de fusta per als banys. Part damunt, entre els penyals, hi ha uns pedrissos i una tauleta de pedra".

El mirador nou, que es pot entreveure envoltat d'alzines.

ner, ben situat entre els costers alts de la dreta, que pugen cap a Miramar, i la marina de l'esquerra, que cau vers la costa, desnivell que el camí sovint corregeix amb un marge de sosteniment. A uns cinc o sis minuts del portell del Figuerol, arribam a un botador de fusta que salva un filferro. Des d'aquest indret la foradada es torna a mostrar encisadora. Una vegada hem passat el botador, el camí canvia la seva fesomia, ja que de l'antic camí decarro gairebé no en queda rastre, envaït per la vegetació i afectat pels esbaldrecs i les esllavissades. Aviat una certa tendència a la dreta ens condueix al centre d'una coma, passat el qual recuperam el sentit cap al nord-est. La vegetació mostra argelagues, xiprell, mates, lletreres, pins i alzines; amunt, cap a la dreta, podem observar les ruïnes de l'oratori de Ramon Llull, i també els costers de Miramar. Després de la coma passem sota un pi corbat sobre el camí, lloc on les lletreres dominen l'estatge vegetal. En aquest punt arribava antigament el camí que davallava de les cases de Miramar, anomenat per l'Arxiduc camí de la Mar; actualment aquesta via es troba molt abandonada, amb el tram final molt perdut. Arribam aviat a un revolt que el camí descriu cap a l'esquerra, vora un rotlle de sitja molt característic, amb la Foradada com a teló de fons. A una cinquantena de metres del revolt de la sitja, ja en la contrada del Guix, arribam al pedrís dels Penyals, a l'esquerra del camí.

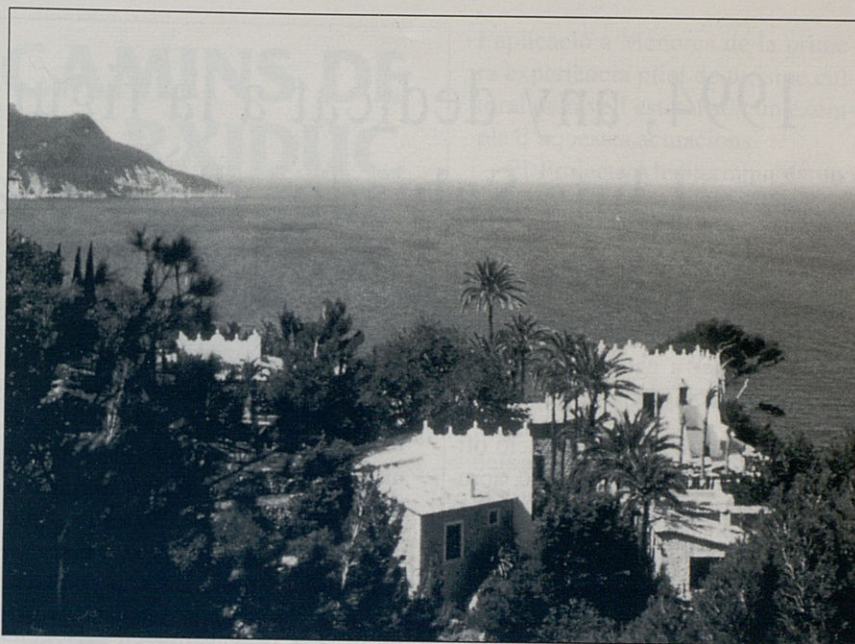
Des del pedrís dels Penyals, tornam enrere, pel mateix camí, cap a les cases de l'Estaca; quan voltam el revolt de la sitja, encara vora el Guix, deim adéu a la perspectiva directa sobre la Foradada, tot i que la podem tornar a trobar girant l'esguard. Més endavant, passem el botador que ens deixa en el camí ample, i arribam a la caseta del Figuerol. Ara, l'horitzó s'estén cap al sud-oest, amb la punta del Cavall, de Banyalbufar, com a rerefons. Després del Figuerol, arribam nova-

ment a l'entreforc del camí del caló de l'Estaca, que ja hem visitat anteriorment. En d'aquesta cruïlla, el camí públic puja en un revolt cap a l'esquerra, deixant de banda un camí privat que continua directe cap a les cases de l'Estaca, que surt a la dreta en el mateix revolt. Després d'un altre revolt a la dreta, deixam a l'esquerra el camí nou de l'Estaca, que, com ja hem esmentat, puja al mirador del Creuer i a Miramar. Després de l'esplanada de la dreta, es veuen una altra vegada les cases de l'Estaca, alhora que arribam al punt d'encreuament amb el camí de la Barrera de la Marina, per on hem davallat anteriorment, tot i que aquest enllaç es troba seccionat pel camí ample.

Després de l'entreforc amb el camí de la Barrera de la Marina, avançam per la carretera de l'Estaca, en direcció a les cases de la Font Figuera i a la carretera del Port de Valldemossa. Deixam a l'esquerra un marge d'un aljub nou, mentre que a la dreta hi ha un safareig tapat; passem un camí antic que, cap a l'esquerra, comunica amb el camí de la Barrera de la Marina, mentre que a la dreta hi ha una barrereta que tanca el camí de les cases de l'Estaca.

Des del camí, de les cases de l'Estaca podem veure el bloc construït pels nous propietaris, amb portal d'arc rodó adovellat, de pedra arenosa, i façana de pedra calcària. A la banda esquerra deixam un transformador elèctric, nou, i, si aixecam la vista, podem veure el mirador de la Rasa, al capdamunt de la roca que li dona nom. A l'esquerra deixam el camí privat de les cases de l'Estaca, i passem un xaragall transversal. Els pins dominen la vegetació pels voltants d'aquest camí que ara discorre completament planer. A uns sis minuts de la vertical de les cases de l'Estaca, arribam a un portell amb barrera metàl·lica que tanca el camí. A la dreta, hi ha un botador amb alguns graons que permet el pas per a viants. Salvat l'entrebanc, passem vora una torrentera i, un poc més endavant,

Les cases de l'Estaca actualment, amb la cresteria de merlets aràbics que les caracteritzen, arquitectura d'inspiració siciliana.

deixam a la dreta una casa nova, de dues plantes d'alçat. Un poc després deixam a la dreta el portell d'aquesta casa, vora una barraca rústica. Alguns metres més endavant passem un portell sense barrera, des d'on podem intentar abastar, amunt, els miradors del camí de l'Escolta, alhora que deixam de banda a la dreta, un camí que es dirigeix cap a les cases de la Font Figuera, les quals apareixen davant la nostra vista poc després.

Deixam les cases de la Font Figuera a l'esquerra del camí i continuam cap a la carretera del Port de Valldemossa; a l'esquerra queda un transformador elèctric i un poc més enllà, a la dreta deixam el portell de les cases, amb brancals coronats per sengles hídries metàl·liques. Alguns minuts més endavant, passem un

portell amb barrera de metall. Encara per camí planer, deixam a la dreta un camí amb sòl de ciment i, immediatament, en el mateix lateral observem dues olles de forn de calç, una petita i una més gran. Tres minuts més endavant arribam al final de l'itinerari, caracteritzat per un primer portell sense barrera, amb brancals de pedra viva, i per un segon portell, vora la carretera asfaltada, amb barreres de metall massís, mentre que a la dreta hi ha un tercer portell, amb barrera de fusta, que comunica amb una altra finca. En aquest punt, la carretera de l'Estaca desemboca en la carretera del Port de Valldemossa (PMV-1131), molt a prop del km 4, la fita del qual es pot veure un poc més avall. □

Les cases de la Font Figuera

Tenen dues plantes d'alçat, amb coberta a dos aiguavessos. La façana mostra un portal forà de llinda, amb una finestra a cada lateral; a la banda dreta destaca una porxada, de factura recent, sostinguda per tres arcs rebaixats. En el primer pis destaca una galeria central amb tres arquets rodons i balustres.

L'Arxiduc en ressenya la font que dona nom a les cases a *Lo que sé de Miramar*: "Molt més avall de ses cases hi ha sa font, una de ses més grosses d'aquesta costa, qui rega unes quantes marjades d'hort fins a sa vorera de la mar".

1994, any dedicat a la figura de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana

C. B.

Amb motiu de la declaració oficial del 1994 Any de l'Arxiduc, aprovada pel Consell de Govern de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, en sessió de dia 30 de desembre de 1993, en reconeixement a la persona de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana, per les seves obres i aportacions en diverses àrees del saber, de la cultura i de la ciència i per la seva tasca pionera en la promoció ecològica i turística de Mallorca, les institucions que formen part de la Comissió Organitzadora elaboraren un programa d'activitats en homenatge a aquest il·lustre personatge.

La publicació i la presentació del 10è exemplar traduït de l'obra de

l'arxiduc *Die Balearen*, sens dubte un dels millors documents dedicats a les nostres illes, és un dels actes més significatius del programa. En aquest llibre, l'arxiduc Lluís Salvador narra la vida, les tradicions i els costums de la gent de les illes en la segona meitat del segle XIX i ens demostra que l'arxiduc, observador minuciós i naturalista expert, va ser un vertader científic, però sobretot, un antropòleg entusiasta del Mediterrani.

La celebració de la Nit Mallorquina a Viena, organitzada per l'Associació Austríaca d'Amics de Mallorca amb la col·laboració de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports, la Conselleria d'Agricultura

i la Conselleria de Turisme del Govern Balear, l'organització d'un cicle de concerts de projecció internacional que tindran com a seus Son Marroig, la Cartoixa de Valldemossa i d'altres indrets de Mallorca són una mostra de les activitats que es duran a terme al llarg de l'any. El programa també inclou l'edició d'una col·lecció de llibres de l'arxiduc traduïts de l'alemany i la realització d'una sèrie d'actes d'homenatge, com són la col·locació d'una placa a la casa on va viure a Palma i l'edició d'un vídeo biogràfic.

L'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena s'enamorà de ben jove de les illes Balears i, més concretament, de la costa nord mallorquina. Prova d'això és que hi adquirí una bona quantitat de finques i hi passà gran part de la seva vida. Les propietats de l'arxiduc situades a la costa de Valldemossa i de Deià reberen el nom genèric de Miramar i, des del mateix moment en què passaren a formar part del seu patrimoni, foren restaurades i embellides, alhora que se'n divulgà l'existència arreu del món.

Mallorca va reconèixer les aportacions valuoses que va fer en diverses àrees del saber, de la cultura i de la ciència i el nomenà fill il·lustre de l'illa. El Foment de Turisme li va concedir la presidència honorària i Sóller el va distingir també com a fill il·lustre.

La biografia de l'arxiduc Lluís Salvador és, evidentment, la d'un personatge fascinant, una figura de

Escolars que han participat en el programa *Camins de l'arxiduc*, organitzat per la conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear amb motiu de l'Any de l'Arxiduc.

gran popularitat que va contribuir de manera eficaç a fer conèixer el nom de les Balears i el caràcter de la seva gent més enllà de les illes. El seu record ha arrelat fort en la memòria del nostre poble i en reconeixença de la seva obra i de les seves aportacions el Govern Balear ha declarat 1994 any dedicat a la figura de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria Toscana.

L'arxiduc Lluís Salvador, pioner del turisme a Mallorca

Molts han vist en l'arxiduc Lluís Salvador el primer precedent del turisme a Mallorca i, encara que sobre això hi ha interpretacions diferents, sembla que ningú no qüestiona que en la seva obra *Lo que alguno quisiera saber* (editada en alemany i en castellà l'any 1909), l'arxiduc esbossa (se cita Trias Mercant) les primeres idees d'unes possibles teoria i pràctica turístiques.

Amb les seves propietats, Lluís Salvador va configurar una vertadera unitat paisatgística, cultural, històrica i econòmica, sempre impregnada de la tradició popular mallorquina. La protecció del medi natural que envoltava Miramar i la creació d'una xarxa de camins de miradors per a gaudir del paisatge, i fins i tot d'un alberg amb estada gratuïta per als visitants, constitueixen una al·ligonadora actuació on es combinen harmoniosament el proteccionisme i la vivència de la natura i un model a imitar per totes les institucions públiques i privades que es dediquen al sector turístic.

La Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear, conscient de la importància de preservar el paisatge i el patrimoni històric de les illes Balears, ha iniciat una sèrie d'actuacions amb l'objectiu principal de fomentar el turisme cultural com a model alternatiu a l'activitat turística convencional i

Camins de l'arxiduc ofereix a les escoles de Mallorca la possibilitat de realitzar una activitat educativa per tal d'apropar la figura de l'arxiduc Lluís Salvador a l'alumnat de Secundària, recórrer un dels itineraris que ell recomanava als visitants de Miramar i visitar Son Marroig.

que presenta avantatges importants per al sector turístic.

El Projecte Mediterrània i

l'aplicació a Menorca de la primera experiència pilot de turisme cultural de nivell estatal són un exemple d'aquestes actuacions.

El Projecte Mediterrània és una iniciativa de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear, amb la finalitat de promoure el turisme cultural a les illes del Mediterrani occidental (les Balears, Còrsega i Sardenya) com a model turístic que contribuirà a la conservació i a la revaloració dels importants recursos naturals, històrics i artístics de les nostres illes. En aquest projecte, conjuntament amb el Govern Balear, hi participen institucions oficials de Còrsega (CRITT, Centre Regional d'Innovació i Transferència de Tecnologies) i de Sardenya (IFOLD, Institut de Formació Orientativa Laboral de la Dona).

D'altra banda, la Conselleria de Cultura i la Conselleria de Turisme del Govern Balear participaran amb el primer projecte pilot a nivell estatal de turisme cultural, que tindrà com a seu l'illa de Menorca. En aquesta experiència, la primera de tot l'Estat espanyol, també hi prenen part el Ministeri de Cultura, el Ministeri de Comerç i Turisme i Iberia.

L'opció de l'illa de Menorca com a seu d'aquest primer projecte pilot de turisme cultural ha estat motivada per la condició de reserva de la biosfera, recentment atorgada per l'UNESCO. □

Reserva de la Biosfera

El reconeixement d'un determinat territori com a Reserva de la Biosfera és una declaració inclosa dins el Programa MAB (Man and Biosphere) de l'UNESCO. La proposta del projecte de Menorca Reserva de la Biosfera fou presentada pel Consell Insular de Menorca a través de l'Institut Menorquí d'Estudis. El projecte fou aprovat per l'UNESCO l'octubre de 1993.

El fet de demanar aquesta declaració suposa la presentació d'un pla d'actuacions encaminat a fer possible un desenvolupament sostenible i respectuós amb la natura. Aprovar-la, si més no, implica un vertader compromís moral que ha d'afectar les estructures de gestió del territori i la correcta coordinació entre les administracions i les diferents entitats amb l'objectiu de preservar i de conservar el ric i extraordinari patrimoni menorquí.

Guillem d'Efak, homenatjat

E.M.

Per al peu d'aquesta fotografia que il·lustra la contraportada del programa, el mateix Guillem d'Efak ha escrit: "La part desagradable de l'acte vital de morir-se és que ens fa por l'extinció. Avui, amb la vostra presència aquí, em demostreu que som viu dins la vostra memòria i aquesta, amics meus tots, és una molt bella definició del cel."

A les persones dotades de sentiments bondadosos deu resultar-los fàcil aconseguir miracles. Això explicaria que Guillem d'Efak hagi vist reunits en una mateixa audició cantants que abans ningú no havia fet pujar alhora a un mateix escenari, tot i els molts anys que duen en el món de la cançó. No era el públic ni el marc extraordinari de l'Auditorium de Palma el que els reunia dia 20 de juny. Calia acudir a la ciutat d'en Guillem -amb permís de la ciutat de Manacor- i actuar en l'homenatge que se li dedicava. Era l'afecte permanent que el temps i les vicissituds no havien fet sinó incrementar allò que els feia compartir protagonisme. Es tractava d'interpretar només una sola obra, una sola peça, però no mancà ningú: els mallorquins Bonet de Sant Pere, els Vallde-

mossa, Jaume Sureda, Joan Bibiloni, M. del Mar Bonet, Raphel Pherrer, Tomeu Matamalles, Tomeu Penya, Toni Obrador; la Coral Universitat de la UIB, dirigida per Joan Company; el grup UC, d'Eivissa; el valencià Ovidi Monllor; de Catalunya: Jaume Sorribes, Joan Manuel Serrat, Josep M. Bardagí, Josep Tero, Lluís Llach, Lucky Guri, Maria Cinta, Maria J. Villarroya, Marina Rossell, Miquel Pujadó, Núria Feliu, Quico Pi de la Serra, Raimon, Toti Soler, Xavier Serrat.

Maria de la Pau Janer va presentar els autors i les obres, juntament amb el coordinador escènic Salvador Escamilla, que en aquesta funció coordinadora va demostrar el seu bon ofici però que, com a presentador, no va tenir allò que se'n diu una nit brillant pel protagonisme

que es va atribuir i les omissions que se li han d'adjudicar.

La resposta del públic, que va omplir totalment l'Auditorium, va ser excel·lent i la de la crítica, també. D'aquesta manera, públic i crítica arrodoniren l'èxit de la vetllada que va dur a terme la comissió organitzadora dirigida per Salvador Escamilla i la coordinació de JSB Management i Trui Espectacles. L'Obra Cultural balear s'hi va abocar com a entitat coorganitzadora.

Destaquem la presència de Joan Fageda, batle de Palma, i Francesc Fiol, tinent de batle i Antoni Sansó, president de la Comissió de Cultura del Consell Insular de Mallorca. Enviaren adhesions, el conseller de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear, Bartomeu Rotger; el president Jordi Pujol i el conseller de Cultura Joan Guitart de la Generalitat de Catalunya.

La darrera biografia de Guillem d'Efak l'ha escrita, recentment, Bartomeu Mestre en el programa de l'acte. Ho ha fet a partir de la coneixença i amistat que es professen mútuament, i l'ha il·lustrada amb la bibliografia i la relació de premis.

Des d'aquestes pàgines volem contribuir a l'homenatge de Guillem d'Efak publicant el pregó que va compondre per a les festes populars de la Trinitat d'enguany. L'Associació de Veïns de Canamunt ens l'ha fet arribar amb aquest propòsit, i com a expressió de la seva amistat, bon veïnatge i reconeixement de la col·laboració que sempre els ha donat.

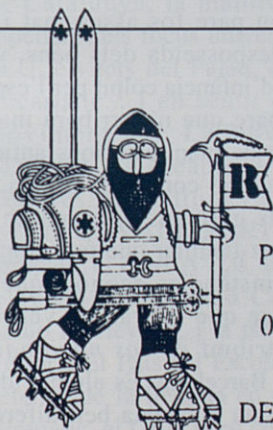

- 4) Tenc molt present quan la vida
omplia carrers i places
i no daves quatre passes
que no sentissis la crida
ben forta i fora mida
dels venedors ambulants
qui voltant sense descans
portaven mercaderies,
eines, feines i alegries
per dar gust als ciutadans.
- 5) Corders, lleters, forns de pa,
un que ven gel, músics, sastres,
homes de bé i sapastres,
mercat de fruita i bestiar,
les dones d'emblanquinar,
brodadores i modistes,
els taverners i els artistes
tots fent feina amb alegria.
Hi havia de tot. Hi havia
dies de bauxa i nits tristes.
- 6) Llavors a cada portal
cosa o altra t'oferien.
Quan les estrelles sortien
ja res no era igual
i a la llum d'un fanal,
si dúieu la setmanada
-encara que un poc passada,
per dir la veritat nua-
podíeu comprar carn crua,
tirosa i molt pintada.
- 7) Tot es feia amb germanor
i amistat de sol a sol.
Tothom te dava consol
en els dies de tristor
i això tenia un valor
que pens que ja s'ha perdut.
Avui, o fots o ets fotut,
tothom se'n va per les seves;

Guillem d'Efak va sortir a remerciar la presència de tant de públic a la sala i de tants d'amics a l'escenari. L'acompanya la seva dona, Mònica Pastor. (Foto P. Muñoz)

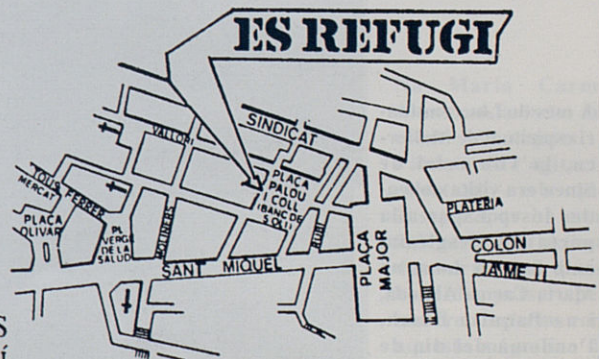
- jo te llev o tu me llesves,
qui gemega ja ha rebut.
- 8) No penseu que tot fos bo,
hi havia fam i talent
però la gran part de gent
era bona i de bon cor.
Tothom se sabia el so,
no hi 'via abans ni després,
'naves tranquil pels carrers
tant si eres petit com gran,
els carrers que esfondraran
per guanyar quatre doblers.
- 9) Au idò, visca el progrés
que uns quants aprofitaran!
Però d'aquí no em treuran
així sense més ni més
i no crec fer cap excés
quan dic, i ho crit ben fort,
que jo tenc dret i ells tort,
que sempre he viscut aquí
i que aquí me vull morir,
que si em treuen serà mort.
- 10) Després d'haver dit aquesta
jo no crec d'haver fet matx,
sols m'he buidat el gavatx
abans d'obrir aquesta festa.
I ara, per dir-vos sols resta
que ho passeu d'allò millor,
amb pau i amb germanor.
Les festes de Canamunt
comencen al mateix punt
d'acabar-se el meu sermó.

ES REFUGI

Pl. Palou i Coll, 10 (Banc de s'Oli)
Telèfon 71 67 31
07002 CIUTAT DE MALLORCA

ESPECIALISTES EN ARTICLES
DE MUNTANYA, CAMPING I ESQUÍ

Josep Espar i Ticó, la generació del «prou!»

J.M.B.

“Mentre la nació només sigui un concepte o una definició, serà poc operant. Una nació és una vida, una consciència que en un moment donat et trobes al cap i al cor. És com una llum que et fa veure les coses des d'una òptica nova, reveladora, veraç... Una nació és un goig, una consciència, un trobar-te encaixat en el món. Aquell grup que és el teu, per més deteriorat, per més insuficient, per més petit que sigui, vol continuar vivint com a grup.

“Una nació t'estira, et requereix, t'inoportuna, et reclama. Una

nació és una crida perillosa perquè no para mai d'exigir. I és un dolor, és un immens dolor quan veus el grup que compon la nació, bastonejat, indefens, submís...”

Així defineix la nació Josep Espar en un passatge del seu llibre de memòries, «Amb C de Catalunya».(*) Dues coses hi destaquen: la perseverància amb què ha mantengut sempre les actituds de servei al país i la bona forma literària de tot el relat.

Sovint he sentit dir que darrere de cada acció de referment català, de presència catalanista, duita a

terme en temps de Franco, hi havia la mà de n'Espar. El llibre no ho aclareix, però no seria difícil de creure-ho... Si qualche vegada, amic lector, necessites un tractat de conviccions, una antologia de fer possible allò que és gairebé impossible, cerca el llibre de n'Espar i potser hi descobriràs com aconseguir-ho. Hi trobaràs també un text ben construït, una agilitat narrativa no gaire habitual en els llibres de memòries i un coneixement notable dels recursos de la llengua.

L'autor és un gran comunicador, personalment i en les pàgines d'aquesta obra. Deia, en la presentació que va fer del llibre, que els homes i les dones que visqueren els esdeveniments de reivindicació catalana sota el règim franquista són la generació del *prou!* No podien restar mans plegades davant l'anorreament de què era víctima Catalunya i esdevingueren, més que grups organitzats de lluita política, escamots idealitzats pel patriotisme de la nació i la convicció de la fe cristiana.

Exiliat a Sant Sebastià després que el seu pare fos assassinat i la família desposseïda dels béns, viu tres anys d'infància colpit per l'espera d'un pare que no arribarà mai i enrevoltat de manifestacions antitalesanes que no comprèn. L'àvia, la mare i els germans aglutinaren la personalitat familiar que farà front a les circumstàncies econòmiques i polítiques que hauran de vèncer. Amb el triomf de *los nacionales* retorna a Barcelona. És alumne dels jesuïtes, una docència ben diferent

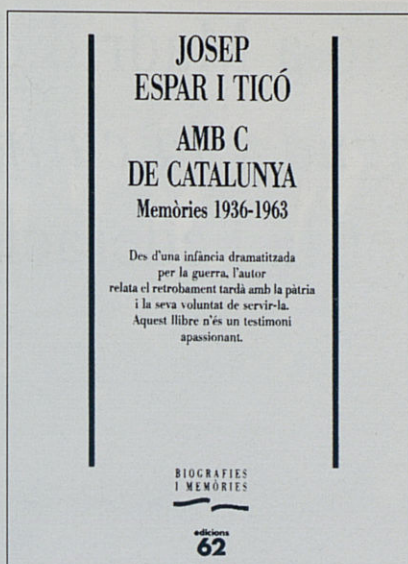
A més de Lluc, santuari espiritual de Mallorca, la vila reial de Sineu era visita obligada. Josep Espar a la porta de l'església, amb la seva dona, na Maria Carme Almeda, i na Paquita Bosch, l'endemà del dia de Sant Joan.

de la que havia rebut a Sant Sebastià. Aquí se sent «a casa». L'ensenyament és en castellà però gairebé tot-hom té per ús normal el català. Dos professors no marginen ni ometen els fets històrics nacionals de Catalunya. N'Espar comença a entendre tot allò i apren, sobretot, a no decaure en l'esforç per a l'estudi i a valorar la importància dels resultats.

Amb la visió àmplia del quadre que proporciona el temps i la distància, des de Mallorca és interessant veure com alumnes fills d'aquesta burgesia catalana tan vituperada per les forces entestades a singularitzar-se amb el sol llinatge de *progressistes*, configuraren cèl·lules de resistència i acció antifranquista. *“Els esquemes generals de les congregacions eren senzillíssims, d'una diafanitat aclaparadora: formació i acció, formació a través de l'acció. La formació sense l'acció no té sentit. L'acció sense formació no té nord: la sopa d'all. No calia ser gaire savi per plantejar-ho: el mèrit era fer-ho”*. Doncs sí, n'Espar i tota una colla de companys d'aquella i aquelles congregacions, ho feren. I d'altres formacions clandestines: nuclis sindicals i polítics d'ideologia molt diversa, organitzacions cristianes (escoltisme, grups parroquials...), associacions muntanyenques, incipients centres locals i comarcals coincidiren a establir una barrera de desobediència civil que deja PROU! a l'exterminació de l'ànima de Catalunya. La vaga de tramvies, la defenestració de Galinsoga, l'Assemblea de Catalunya, la manifestació de capellans, els focus universitaris anti SEU, els fets del Palau, el Congrés Eucarístic... I en sentit positiu, el moviment CC, La Nova Cançó, EDIGSA, la creació de CDC, el Congrés de Cultura Catalana, la revista CAVALL FORT i, ja més apropats, el diari AVUI, la ràdio i la televisió (Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, i la participació a Voltor), El País a l'Escola, actes de defensa de la llengua en tot l'àmbit idiomàtic, el GEN (i en certa manera

el Grup Blanquerna), el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana... I pertot, davant, darrere o enmig, en Josep Espar i Ticó, el propietari d'una botiga de pells.

Ara, a instància de l'Obra Cultural Balear i amb la cooperació d'Edicions 62, ha estat a Palma i ens ha parlat del seu llibre. I d'ell mateix. N'Espar és un amic de la

casa, un col·laborador en infinitat de qüestions que han necessitat el seu suport. Per a nosaltres la seva obra és més que un llibre, és la història viva de la mútua coneixença i de la recíproca identificació a unes mateixes inquietuds que aquests dies ens ha estat fàcil de refermar.

El llibre mena a una consideració final: Tanta feina compartida amb tanta gent de la nostra geografia no eximeix ningú de la que encara hi ha per fer. Els Galinsogas hi són, els anihiladors de consciències existeixen, la pressió immigratòria és extraordinària i el discurs polític distorsionat i ampliat per uns mitjans d'informació beligerants és diari. *Cal* que una altra generació reculli el relleu i que trobi avui un altre PROU! que li permeti duu el testimoni més enllà, a una altra fita, la que sens dubte ja existeix, la que *cal* que conformi l'objectiu actual. □

(*) ESPAR I TICÓ, Josep. *Amb C de Catalunya*. Edicions 62, Col. Biografies i Memòries. Barcelona, 1994. 336 pàgs.

Na Maria Carme Almeda, a la dreta, ha estat el suport i l'ànima de l'agitació constant amb què Josep Espar ha conformat la seva actitud de servei al país, beneïda, potser, per una creu de terme com aquesta magnífica de Sineu.

Presentació a Madrid del llibre *Conocer la lengua y la cultura catalanas,* editat per la Federació Llull

A.M.F.

Just després de les darreres eleccions europees, dilluns dia 27 de juny, la Federació LLULL va presentar a Madrid el llibre "Conocer la lengua y la cultura catalanas"(*), d'Isidor Marí, en un doble acte. Al migdia, quinze periodistes i líders d'opinió dels mitjans informatius més importants assistien a un dinar de presentació de LLULL i del llibre, amb la presència dels presidents de les tres entitats membres (ACPV, OC i OCB), l'autor del llibre i els escriptors Lluís Carandell i Manuel Vicent, ambdós residents a Madrid, on desenvolupen una brillant tasca periodística i literària, i coneixedors alhora de la realitat social de la seva terra d'origen, Catalunya i València respectivament. Al capvespre, al Casino de Madrid, en un acte convocat per la Federació LLULL i la Fun-

Deu mil exemplars
arribaran a les deu mil
persones més influents
de la cultura castellana

dación Encuentro que presideix José M. Martín Patino, es presentava el llibre al públic de Madrid. Entre els assistents, dues figures destacades: Herrero de Miñón i José Luis López Aranguren, un dels setze intel·lectuals castellans signants del manifest fundacional de LLULL, "El catalán, derecho democrático".

La primera edició d'aquest lli-

bre és de 10.000 exemplars, patrocinada pel Ministerio de Cultura, i s'ha tramès a les deu mil persones de cultura castellana més influents de l'Estat del món informatiu, institucional, polític, associatiu i cultural.

La finalitat d'aquesta acció de LLULL és la de difondre al públic interessat d'expressió castellana la realitat de la història, de l'àmbit i del futur de la llengua i la cultura catalanes. Augmentar el coneixement i consolidar la comprensió, facilitant el màxim respecte i la màxima estimació envers una realitat que tot Espanya hauria de considerar com a valuosa i com a patrimoni de la humanitat. Com va esmentar Lluís Carandell, el problema "no és la ignorància, sinó la falta d'ignorància": el problema d'Espanya no és que ignori què és la llengua i la cul-

La presidència de l'acte: Joan Fc. Mira, president d'ACPV; Lluís Carandell, periodista i escriptor; P. José M. Martín Patino, president de la Fundación Encuentro; Isidor Marí, autor del llibre; Antoni Mir, president de la Federació Llull i de l'OCB; Manuel Vicent, periodista i escriptor; i Josep Millàs, president d'OC.

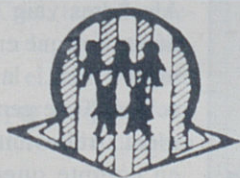
Francesc de P. Burguera, Manuel Vicent, Lluís Carandell, José L. López Aranguren i Antoni Mir al vestibul del Casino de Madrid, entitat on tengué lloc la presentació del llibre *Conocer la lengua y la cultura catalanas* en un acte convocat amb la Fundación Encuentro.

tura catalanes, sinó que hi ha un problema perquè no ho ignora. El problema és polític, és d'identitat nacional, és de voluntat de conviure amb el mutu respecte entre les llengües i les cultures. Davant aquesta constant històrica d'autoritarisme i uniformisme anticatalà i l'actual onada provinent de l'Espanya més profunda, estimulada per la dreta que vol optar al govern de l'Estat, la federació LLULL ha fet una aportació a la difusió de la llengua catalana. Amb una particularitat: es tracta d'una aportació feta des del conjunt de l'idioma, sense les compartimentacions obligades de les comunitats autònomes que, per altra part, han col·laborat en la distribució del llibre

Amb aquest acte es cloïa l'etapa de gestió de LLULL assumida per l'OCB (primer amb J. M. Llompart al front i després amb A. Mir). Des de les Balears s'ha finançat i editat el llibre i s'ha efectuat tota la distribució. A més de convocar l'acte de Madrid. □

DISTRIBUCIÓ DEL LLIBRE "Conocer la lengua y la cultura catalanas"

1. **Mitjans de comunicació:** periòdics, revistes, ràdios, Tvs, líders d'opinió.
2. **Institucions polítiques:** a) Govern, Congrés de Diputats, Senat, Poder Judicial (central i CCAA); Delegacions del Govern, Governos Civils, Diputacions Provincials; Partits Polítics.
  - b) Comunitats Autònomes: Govern, Parlament.
  - c) Institucions locals.
  - d) Representació exterior: Ambaixades d'Espanya, Ambaixades a Espanya, Organismes internacionals, Organismes no governamentals, Eurodiputats espanyols.
3. **Món cultural:** Universitats/Facultats, Centres d'Ensenyament Secundari, Selecció de biblotèques, Lectorats de català al món.
4. **Entitats cíviques:** Organitzacions Sindicals i Empresariales, Cases Regionals, Entitats civils...

FUNDACIÓ «SERVEIS DE CULTURA PER AL POBLE»

Per a la promoció popular de la nostra cultura estam al vostre servei

Demaneu informació a c/ Rubén Darío, 12, 5è-B
07012 PALMA

Ses Puelles
Estudi
de
Perruqueria

Carrer Navarra, nº 3, 1er - 07003 Palma - Tel. 71 80 37

Els calendaris de roca

PERE MOREY I SERVERA

Quan en Xavier m'ho va dir vaig pegar un bot de set pams: aquell fet podia demostrar que els talaiotsers no eren tan sols una colla de bergants que es anaven conills -Illes Gimnèsies vol dir exactament això: Illes de la Gent Nua- disparant macs a dreta i esquerra, ni uns sacs de músculs capaços d'acaramullar pedrotes amb la mateixa facilitat que els nostres ínclits urbanitzadors aixequen xalets adosats tan a prop de la vorera que es pot escopir a la mar des del menjador. (La diferència és que els talaioters solien saber qui era el seu pare.)

En Xavi va seguir estudiant talaiots, mesurant-los i comprovant sobre el terreny tots els 19 talaiots quadrats que encara conserven la porta, entre ells uns quants que encara no estan recollits als inventaris. Les dades segueixen coincidint amb una dispersió massa reduïda com per ser fruit de l'atzar, com veureu a la taula següent:

Fomalhaut, la boca del
peix en àrab, l'alfa de
la constel·lació del Peix
Austral, és la devuitena
estrella més brillant
del cel.

Així com els talaiots rodons solen mirar a una altra edificació o poblat, pràcticament tots els talaiots quadrats, en canvi, tenen la porta orientada cap a xaloc, a un punt situat entre 135 i 145°.

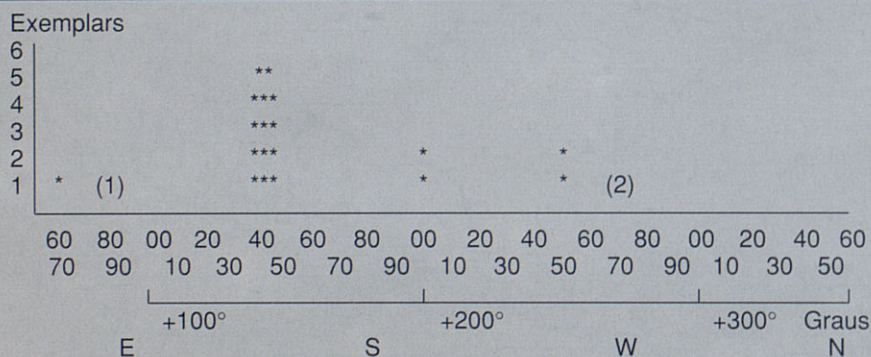
Abans de pus raons vaig incloure la informació a la segona part de *L'anell de Boken-Rau*, que aleshores estava enllestit, pensant que *si no é vero, é ben trovato*.

De tot d'una vaig sospitar que potser el motiu d'aquesta sorprenent coincidència d'orientacions seria per vetllar els moviments de Sírius, l'estrella fixa més lluminosa del firmament, que els pobles antics consideraven de caràcter diví o, pel cap baix, de missatge de la divinitat. Així, els egipcis sabien que la seva sortida helíaca (és a dir, just abans de la sortida del sol) al solstici d'estiu anunciava la inundació del Nil, l'inici del període de repòs de la tasca de conrear la terra, que els faraons aprofitaven per posar el poble a treballar en la continuació de les seves obres... faraòniques. (Era la primera teràpia de treball de la història.)

D'això fa més de cinc mil anys, però la precessió dels equinoccis va movent les constel·lacions a raó d'un dia per segle, més o manco, i ara la sortida helíaca de Sírius té lloc devers el 10 d'agost.

Vaig carregar un programa a l'ordinador(1) i li vaig fer creure que ens trobàvem al primer de gener de l'any 1000 abans de Crist, és a dir, al ple de la cultura talaiòtica. Aleshores vaig seguir la pista de Sírius fins que em va sortir exactament a 145°... la qual cosa va succeir el 20 de gener, una data totalment irrelevant i anodina (teniu en compte que en aquell temps encara no s'havia inventat la revetlla de Sant Sebastià).

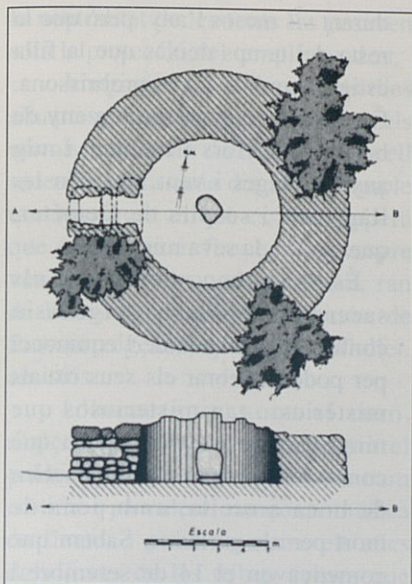
Tot seguit vaig canviar el mètode, i vaig fer girar la volta del cel per veure quines estrelles significatives compareixien exactament per aquella posició. Sols me'n va

(1) Sa Roca Rotja (Sóller). Té la porta orientada cap a un túmul.

(2) Un d'ells, el de Bellver Ric (Manacor), està orientat cap al poblat de sa Murtera (Mura vetera?).

Plànol d'un talaiot rodó del poblat de Bellver Ric, a Manacor. D'entre els talaiots del poblat destaca el de planta quadrada a què es refereix aquest article, amb una cambra de columna central orientada cap a sa Murtera.

sortir una, Fomalhaut, *la boca del peix*, en àrab, l'alfa de la constel·lació del Peix Austral. És la devuitena estrella més brillant del cel, amb una magnitud d' 1.3, però com que es troba a una regió del cel relativament fosca, sembla de primera magnitud, de manera que té un protagonisme important.

Quan vaig comprovar la dada vaig botar VUIT PAMS: era el solstici de tardor, quan realment comença l'any agrícola i s'acaba l'època de les navegacions, els dos cicles més vitals per aquella gent.

Finalment, a un llibre d'astronomia(2) vaig llegir que a Eleusis, al 500 abans de Crist, també veneraven Fomalhaut a la seva sortida. En aquell moment el bot va ser de SETZE PAMS, per la qual cosa escric aquest article a la cambra 313 de Son Dureta.

Ja que parlem d'Eleusis, convindrà recordar quin era el seu paper dins la mitologia grega. Aquesta ciutat es troba a pocs quilòmetres a ponent d'Atenes i des de l'època micènica va ser un lloc de veneració a Démeter, dea

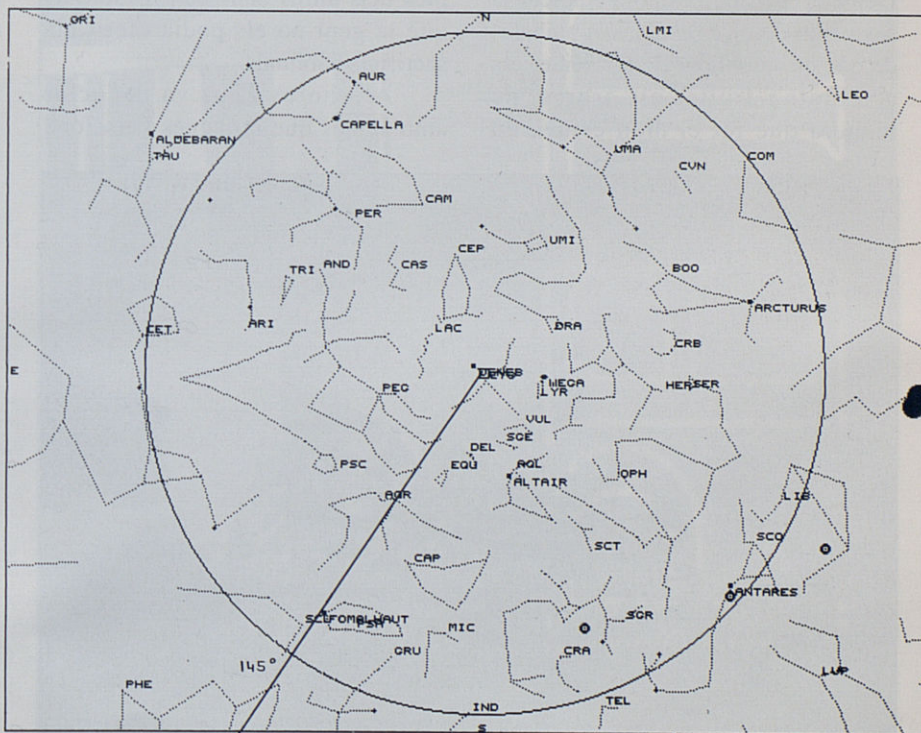

Xavier Aramburu comprova l'orientació del talaiot quadrat de Son Serra de Marina.

de l'agricultura. (Es curiós observar que l'esfondrament del món micènic, provocat per les migracions dels *Pobles del Mar* coincideix amb l'inici de la cultura talaiòtica, portada probablement pels supervivents micènics

que degueren dur amb ells el patètic record d'aquesta orientació.)

Ran d'una penya que forma una mica de covitxol, els sacerdots d'Eleusis mostraven un pou pel qual Hades, déu del món inferior, se'n va

Aspecte del cel una hora després de post el sol a l'equinocci de tardor de l'any 1.000 a.C. Com és usual als planisferis celestes, l'est és a l'esquerra, tota vegada que cal situar el gràfic part damunt del cap per veure'l orientat correctament.

la neutralitat de les fonts les posaven sota la protecció del temple quadrat.

Imaginem ara l'escena: els dies s'han escurçat, ja tornen a guaitar els núvols més enllà de la Serra. El vell sacerdot entra cada dia al seu temple tan bon punt el sol es pon, espera que enfosqueixi, fins que un vespre veu guaitar pel portal de pedra, ran de l'horitzó, un puntet lluminós, de llússor rogenca, que li pica l'ullet, amistós.

L'home surt, sona el corn, s'alça un clamor de joia de tot el poble, prest se senten flaires de carn rostida i pa calent, cançons, música de flautes i picar de mans, els aücs dels joves de les tribus veïnes que vénen pels camins a festejar les donzelles (pressumptes) locals, i dels nostres que s'allunyen amb la mateixa finalitat, per allò de la barreja de sangs. A mitjanit comença la celebració: libacions, bauxes, orgies... (posats a imaginar, almenys que hi hagi marxa, o no?).

Al sendemà entraven les barques a les cales i els homes es posaven a sembrar.

Havia començat l'any nou.

Rodolaren els segles i la fidel estrella anà guaitant cada vegada més a la vorera del portal, fins que arribà un moment en el qual ja no se la veia eixir des del sitial del sacerdot.

Era el senyal de la fi del món antic, els més de mil anys del temps dels talaiots.

Poc després arribaren del llavant uns vaixells tan grans com muntanyes, comandats per un home ferreny, dret al castell de proa de la nau capitana.

El seu nom era Quint Cecili Metel. □

Notes

(1) PCCOSMOS, 3.1. (c) ASTROSOFT inc.

(2) Hinckley Allen, Richard. *Star names, their lore and meaning*. Dover Publications Inc. New York, 1963. (Reedició de la primera de 1899).

(3) Kanta, Katherine G. *Eleusis. Myth, Mysteries. History. Museum*. Athens, 1979.

Un Clàssic Europeu

L'ORFÈRE

 Pianos Can Garcias

C/ Joan Maura, Bisbe, 10 - Palma (Mallorca)
Tel. i Fax: 46 20 16

Redemer, redeem yourself

MATEU GRIMALT I SUREDA

Tota ànima redimible cal que confessi primer que ha estat raptada o venuda, que qualcú l'ha de comprar per sortir de la situació orbada on es troba. I si llavors el rescatador no reté en el seu propi corral com a *res mea empti* l'animeta captiva, tanmateix aquesta haurà de dur sempre el collar del deute de gratitud.

Un redemptor no seria doncs altra cosa que un conqueridor civil, un contractista, un home de pacte i transacció, un artista en l'art de la persuasió. Una figura distinta del conqueridor, que *manu militari* genet de cavall blanc, té prou força per obligar l'altre a rendir-se, a deixar-se

L'etimologia de redempció, alliberament pagant rescate, ja llevava la son als antics pares cristians. A qui s'ha de pagar el rescate?

expoliar de tot allò que té.

L'etimologia de redempció, alliberament pagant rescate, ja llevava la son als antics pares cristians. A qui s'ha de pagar el rescate, la moneda de la sang del Crist? Un d'ells, home de lògica, va dir: al dimoni. Altres justificaven un Déu absolut que volgué cobrar un preu de redempció amb divisa de la sang del seu fill.

La dèria dels redemptors els duu sovint a acabar malament; la gent es cansa que li recordin que està irredempta i envia el redemptor a porgar fum: **redemptor, deixona't a tu mateix**, tal com diu el títol en

La dèria dels redemptors els duu sovint a acabar malament. Com diu la dita, "metge, guaireix-te tu mateix".

anglès que dona llustre a l'article. *Pari passu* a la dita "metge, guareix-te tu mateix" amb què hom hi envia els metges que esveren la gent amb campanyes de prevenció de totes les possibles malalties. I si el redemptor no es vol redimir a si mateix de la dèria de deslliurar, caminarà vers un conflicte de dues vies:

a) la més noble: morir jove i quedar sublimat en el cor dels redimits-creients. Tot és qüestió de perspectiva: per a uns el redemptor surt victoriós de la tomba, zas com un colom, amb bandera vermella; per als altres, males llengües, potser els cans es menjaran son cadàver vora la creu com ho feien amb els cossos ajusticiats.

b) La més assenyada: desistiment. Una bona via per a redemptors subvencionats o per a aquells ja carregadets d'anys quan el desgany els porta al plant del desconsort de veure que ja no serveixen de marededeuetadelourdes; desencís del jutge Garzón o d'aquell mestre suara avesat a càrrec sense docència directa i pus tost compel·lit a embrutar-se de guix: "mai més no dedicaré tot el meu temps i energies a l'Estat", o dels pastors de Ruanda que han hagut de deixar les ovelles quan ha vingut el llop, que no havia assimilat allò de la pax evangèlica.

Sovint hi ha redemptors obcecats que han de mester un cop de xiulet, o de bastó que alliberi a si mateixos i els altres de llur dèria. A tall d'exemple, aquell aureolat catedràtic d'IB infatigablement entercat que els alumnes se sentin enllotats dins el femer de la ignorància perquè així, llavors, uns quants elegits besin la mà redemptora que en salva una èlite, satisfeta de veure la gran massa amb la femta fins el coll. Aquesta femta no és res més que un detritus format per tones i tones de material didascàlic abocat amb dúmping incontinent pel mateix examinador, on es veu enfonsada i enterrada la pobra vida de l'alumne neòfit. Si jo tengués un fill meu a una escola bupera no voldria que el tocàs ni amb un punter. □

GROTRIAN-STEINWEG

Pianos Can Garcias

L'Obra Mestra

C/ Joan Maura, Bisbe, 10 - Palma (Mallorca)
Tel. i Fax: 46 20 16

La plataforma *Joves de Mallorca* per la llengua

J.M. MAGRINYÀ I BRULL.

Amb el nom de *Joves de Mallorca per la llengua* s'ha creat una plataforma per impulsar l'ús habitual del català. La situació de la seva manca d'ús es manifesta pertot. La taca d'oli que implacablement va ocupant els hàbits lingüístics dels mallorquins -i de tot l'àmbit idiomàtic del català- creix a favor del castellà. Fa uns dies, a la redacció d'aquesta revista va entrar una enquesta sobre l'ús de la nostra llengua entre els monitors i educadors que practiquen activitats de lleure. Com que serà publicada pròximament en aquestes pàgines, ja hi posareu esment. Els promitjos de les dades fan evident que hi ha grups que ni es plantegen l'ús del català. És colpidor; tant, que els resultats han suscitat als promotors de l'enquesta

serioses reflexions sobre la tasca educacional que realitzen.

Aquella mateixa setmana en Josep Espar va venir a presentar el llibre de memòries que li acabaven d'editar, i va dir: Nosaltres ajudarem a aturar la voluntat genocida de Franco i els seus ministres, aconseguirem que una part molt important del país es mobilitzi nacionalment. Recuperarem la dignitat de la llengua i la consciència de pertànyer a un país fet d'història i de cultura pròpies. Però la pèrdua d'ús de la llengua ha seguit progressant fins als nivells en què ara es troba. Crec que és el moment que una altra generació de joves es decideixi a mobilitzar-se per evitar que la substitució que s'està produint, aquesta vegada per la via dels fets, continuï. No serà fàcil, però en vè-

cer la dificultat hi ha l'estímul.

I també aquella setmana, un professor d'un centre que fa tota la docència en català explicava el cas freqüent d'alumnes que se li dirigeixen en castellà i li fan els treballs en català. Quants casos com aquest es repeteixen a les escoles i instituts cada dia?

Tot això malgrat la introducció de l'ensenyament de la llengua en la docència i els extraordinaris avenços que s'han produït durant aquest segle en el coneixement de la gramàtica, la normativa i la trajectòria històrica del català. Per exemple, sense sortir de les pàgines d'aquesta revista, en el treball de Sebastià Serra i Arnau Company observem els diaris de Palma que esmenta l'Arxiduc al *Die Balearen*. Es pot comparar aquella situació de 1870 amb la d'avui? El poble no havia perdut, evidentment, l'ús de la llengua, que l'emprava sempre i pertot, però sense regles ni preceptes havia acceptat el seu natural empobriment i el prestigi era tan escàs que, si exceptuam qualche publicació primordialment costumista i satírica (els escriptors de la Renaixença que escrivien en el setmanari *L'Ignorancia* -1879/1888- ho feien habitualment amb pseudònim), ningú no s'atrevia a publicar diaris que no fossin en castellà, ni progressistes ni conservadors. (A Barcelona, la ciutat de la Renaixença, tot i la presència de revistes i periòdics en època ben primerenca -*Lo Verdader Català*, 1843, *Calendari Català*, 1865/82, *Lo Gay Saber*, 1868/69, *Diari Català*, 1879/81, i *La Renaixença*, 1875/1905-, no fou fins el

Aspecte general de la sala durant l'acte. (Foto Pere Carmona)

1895 que, per obra d'Àngel Guimerà, es va pronunciar per primera vegada en català la lliçó inaugural de l'Ateu Barcelonès.)

Doncs aquests *Joves de Mallorca per la llengua*, que en la primera reunió pública convocada per fer conèixer la seva constitució veieren la compareixença de més de doscents assistents que oferiren la seva desinteressada col·laboració, aspiren a resituar, en un context generalitzat de cultura i coneixements molt superior al d'aquella època, la mateixa intensitat d'ús del català.

Succeeix que a la major part del territori es pot viure normalment, tot l'any i en totes les dimensions de la vida quotidiana, parlant exclusivament en castellà. No cal repetir com s'ha esdevingut aquesta situació de capgirament lingüístic perquè és un procés prou estudiat i conegut. El que es proposa la plataforma és aconseguir la disposició del major nombre possible de persones que assumescuin la voluntat de servir la llengua amb actituds i actuacions que produeixin resultats de recuperació de l'ús de l'idioma.

En primer terme, caldrà un voluntariat que s'esforci per obtenir els recursos econòmics amb què sostenir la plataforma. Això serà fonamental, i algú hi cremarà el coratge. Caldrà convenciment i tenacitat perquè les entrevistes siguin portadores de confiança i es tradueixin en qualche cosa més que en donatius i subscripcions. Empreses, associacions, entitats, clubs, centres recreatius... hauran de ser objecte de pacients converses. El cinema, la hostaleria, els comerços grans i petits... Seran necessaris contactes fluids amb els òrgans administratius. Caldrà molt de sentit comú en les relacions amb els mitjans de comunicació, tan manifestament hostils tant vegades. Caldrà organitzar-se de manera que no es dilueixin ni es dupliquin els esforços. En el repte d'aquest voluntariat hi entrarà també simultanejar la pròpia tasca personal amb la del servei a la plataforma.

Ocuparen la mesa de l'acte: Climent Garau, president del Grup Blanquerna; Lluís Gavalà, del grup musical Els Pets; Bartomeu Martí i Pere Muñoz, de la plataforma Joves per la Llengua; Helena Pérez-Llorca, de TV3; i Guillem Cladera, president dels Grups d'Esplai de Mallorca (GDEM). (Foto Pere Carmona)

Potser pensant que només els joves tenen el do de la ubiqüitat va ser que en Josep Espar digué que aquesta dinàmica l'havia de bastir una generació nova. I li caldrà, sobretot, a aquesta generació, capacitat de comunicació, constància, ganes de perseverar, generositat. I fermesa, decisió, seguretat en les actituds.

Coses com aquestes són les que hi ha en el projecte de la plataforma *Joves de Mallorca per la llengua*. Permeteu-me demanar-vos que els ajudem i que cadascú sigui una d'aquelles persones que faci possible allò que repetia constantment en Josep M. Llompart: la recuperació de l'ús de

l'idioma depèn només de nosaltres.

En la qüestió lingüística les institucions han mostrat despreocupació en l'aplicació de les pròpies lleis, potser perquè no s'han sentit obligades a més: per això el país no pot renunciar a mobilitzacions cíviues com la iniciada per aquests joves. Ja el dia de l'acte de presentació, 30 entitats, en la seva majoria juvenils, havien donat suport al projecte.

Les aportacions es poden fer al compte de "La Caixa" 2100 / 0972-99 C/C 0200119279; per a les subscripcions, demanau les butlletes a l'Obra Cultural Balear (Plataforma Joves per la llengua). □

Govern Balear INSTITUT BALEAR DE SERVEIS A LA JOVENTUT Residència d'Estudiants Platja de Palma

Destinada especialment a resoldre dificultats d'allotjament als estudiants que viuen a la part forana de Mallorca i als de Menorca, Eivissa i Formentera que han de cursar estudis a Ciutat, la Residència Platja de Palma ofereix solucions molt assequibles. A partir de 36.000 pessetes mensuals poden disposar d'un lloc ben situat, amb facilitat de transport, ambient d'estudis, biblioteca, ús informàtic de l'ordinador i ocupació del temps de lleure.

Volem cridar l'atenció en particular als estudiants de FP 2 i 3, i universitaris (llicenciatures, diplomatures, cursos de postgrau).

La informació poden demanar-la a l'Institut Balear de Serveis a la Joventut, C/ Jeroni Antich, 5, 07003, Palma, o als telèfons 720201 (Mallorca), 364534 (Menorca), 307019 (Eivissa-Formentera).

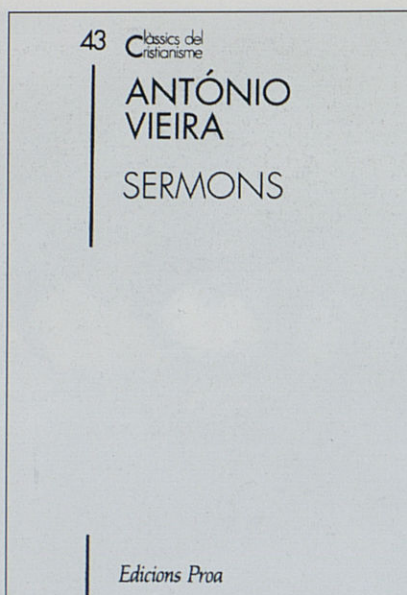
António Vieira: una figura clau del segle XVII finalment traduïda al català

La col·lecció Clàssics del Cristianisme, editada per Proa, acaba de treure a la llum un volum que, sota el títol de *Sermons*, aplega dotze composicions d'António Vieira, jesuïta portuguès del segle XVII.

Aquest volum haurà d'ésser necessàriament benvingut per molts sectors: historiadors, teòlegs, filòlegs, estudiosos de la literatura oral, lusistes, etc. Es tracta d'una d'aquelles publicacions valuoses des de qualsevol punt de vista.

La introducció, signada per Lluïsa Trias i Folch, ens perfila amb rigor (i això no obstant prou clarament) la persona, la figura històrica i l'obra d'aquest jesuïta que visqué les crisis, les lluites, les contradiccions d'un país, d'una Església i d'una civilització en un segle tan convuls per als seus coetanis com difícil per a nosaltres.

És per això que Vieira i la seva obra ens il·luminen qüestions com la colonització i el tractament dels indígenes del Brasil; el sebastianisme i la importància d'aquesta esperança en la resistència portuguesa contra Espanya; el messianisme dels jueus i l'esperit profètic; les lluites intestines de l'Església, les guerres de religió, l'estil dels predicadors, els vicis i les virtuts dels portuguesos i dels pobles del Brasil, i un etcètera tan poblat com gairebé un segle al costat dels més rics (reis i cúria vaticana) i dels més pobres. Gairebé un segle de

popularitat i triomf damunt la trona, però també de missió i persecució. I, sobretot, gairebé un segle de producció oral i escrita que s'enriqueix enormement de vivències i de voluntat de convèncer. Dues vetes que, en mans de Vieira, s'entrellacen en una retòrica plena i plana, carregada d'intenció pedagògica, però entretinguda fins i tot quan critica aquells qui prediquen només per entretenir.

En aquest sentit, em sembla prou assenyat enfocar els sermons inclosos en aquest volum a través del prisma del primer que ens ofereix, "Sermó de Sexagèsima", un sermó clarament metacomunicatiu que posa al descobert la retòrica de l'autor i que ens permet bastir codis de recepció aplicables a la resta de sermons. Un fragment, curt, d'aquest primer sermó ens pot servir de punt de referència:

Com han de ser les paraules? Com els estels. Els estels són molt diferents i molt clars. Així ha de ser l'estil de la predicació, molt distint i molt clar. I per això no temeu que sembli estil baix: les estrelles són molt distintes i molt clares, i altíssimes" (75)

La reflexió sobre la retòrica porta Vieira a fer afirmacions com la següent:

Però fa molts de dies que tenc ficat al cap que, en les festes dels sants, és millor predicar com ells que predicar sobre ells ("Sermó de Sant Antoni [als peixos]", 249).

Hi ha un dubte que pot atacar un futur lector d'aquesta col·lecció de sermons, un dubte raonable que es pot formular així: "Si el contingut d'aquests sermons és tan dens des del nostre punt de vista i l'autor estava tan preocupat per la retòrica, quines garanties de fidelitat acompanyen la traducció catalana?" El lector que ja ha començat a llegir la traducció troba aquestes garanties a cada pàgina, perquè a cada pàgina es fan evidents un esforç enorme de documentació i un compromís seriós de fideïtat per part del traductor. Així com António Vieira sabia ficar-se dins la pell de Sant Antoni per predicar, així qui l'ha traduït, Gabriel Sampol, ha sabut ficar-se dins la pell de qui predicava. I dic "qui l'ha traduït" i "qui predicava" expressament, pensant en les paraules (traduïdes) del Pare Vieira:

(...) una cosa és el sembrador i una altra el qui sembra; una cosa és

FAJAS REINA

José Tous Ferrer, 1 - Tel. (971) 71 60 33
07002 Palma de Mallorca

EDICIONS DOCUMENTA BALEAR

DARRERS TÍTOLS PUBLICATS

LES ARMES MÍTIQUES DE JAUME I
Antoni I. Alomar
Menjants, 9

TEATRE DE LA REVOLTA
Joan Soler / Miquel Mestre / Llorenç Moyà
Menjants, 10

el predicador, i una altra el qui predica. El sembrador i el predicador és nom, el qui sembra i el qui predica és acció, i les accions són allò que dóna l'ésser al predicador. Tenir nom de predicador o ser predicador de nom no importa gens; les accions, la vida, l'exemple, les obres són el que converteix el món ("Sermó de Saxagèsima", 70).

Amb aquesta nova aportació Gabriel Sampol ens ofereix el millor exemple de traducció: després d'acostar-se telescòpicament a les estrelles i microscòpicament a les llavors d'António Vieira, sap retornar a un enfocament global des del qual ens assenyala, en català i amb una elegància digna d'elogi, una obra injustament desconeguda entre nosaltres. **Nicolau Dols**

Guix 200

La revista d'educació i ensenyament GUIX, ha editat el número

200, amb més d'un milió d'exemplars al carrer i més de vuit mil subscriptors. Tot gràcies a la idea d'un grup de mestres. Són gairebé 17 anys de publicació, des d'un modest començament a una petita empresa que ha generat col·leccions de llibres per al professorat i alumnat i col·laboracions amb institucions i editorials de revistes.

Tot això amb uns principis ben

definites: la catalanitat, influir en l'ambient educatiu i intercanviar coneixements entre el professorat. L'edició, molt acurada, en un format manejable i atractiu, ha estat sempre presidida pel sentit pedagògic en l'exposició dels temes, l'elecció de les il·lustracions i l'oportunitat dels textos.

Molts d'anys, doncs, a GUIX i a tota la gent que ha fet possible una realitat consolidada des de fa temps. Enhorabona també perquè constitueix una altra mostra de la preparació dels ensenyants que a l'hora de teixir la xarxa de la docència en català han depositat la confiança en la iniciativa de la pròpia professionalitat. - E.M.

QUI HO VOL INVESTIGAR?

«Norma» i «Nuredduna»

RAMON CAVALLER

Vet aquí algunes observacions que poden ser interessants per completar l'anàlisi literària de l'obra de Costa i Llobera.

La deixa del geni grec fou inspirada en l'òpera *Norma* de Bellini?

Veiem:

Vicenzo Bellini (1801-1835) estrena la tragèdia lírica *Norma* a Milà el 1831, basada en l'obra d'Alexandre Soumet, libretto de Felice Romano

Costa i Llobera en podia haver vist una representació al Teatre Principal de Ciutat el 1882 amb el tenor mallorquí Àngel Massanet.

Un any després s'inicià la vocació religiosa del poeta pollencí.

Molt més tard, el poema *La deixa del geni grec* és premiat als jocs florals amb l'englantina.

El poema comença amb un sacerdot que sota el ramatge de la sagrada alzina i davant l'altar de roca, envoltat de guerrers, invoca els déus: "Cabirs qui de la terra viviu en les entranyes..."

Norma comença amb l'escena del sacerdot druida davall l'alzina sagrada d'Irminsul i davant l'altar: "Ite sul colle, o Druidi...", que quan surti la lluna vindrà Norma a segar les herbes sagrades ("il sacro vischio").

Quan Norma apareix, el cor canta així:

"Norma viene, le cinge la chioma
a verbena ai misteri sacra
in sua man come luna falcata
l'aurea falce diffonde splendor"

(Norma ve, el seu cabell és subjectat / amb verbena, sagrada als mis-

teris. / A la seva mà com a lluna falçada / la falç daurada escampa esplendor.)

Costa i Llobera descriu així Nuredduna asseguda davant el sacerdot vestit de blanc:

"Gentil i consirosa s'asseia davant d'ell
a un feix d'herbes sagrades collides a la lluna
la gran vident del poble, la verge Nuredduna
cenyint-li la testa un tany de romaní.
Al cos hi subjectava la vesta un cinturó
de bàrbara riquesa i el misteriós falçó
d'argent damunt la roba lluint, feia a la
vista llambreigs de mitja lluna serena, però trista."

No us sembla la descripció de Costa molt semblant a la figura de Norma? Josep M. Llompart apunta la influència de l'escriptor francès Leconte de Lisle, però no diu res de *Norma*.

El 20 de gener de 1923 es fa al Principal un homenatge a Costa i Llobera. El 16 d'octubre de 1947, 25 anys després de la seva mort, se n'hi fa un altre, i aquell mateix any s'estrena en concert l'òpera *Nuredduna* del pare Antoni Massana (autor de la música de *Canigó*) i adaptació de Miquel Forteza. El 1954, representació d'aquesta òpera, celebrant el centenari del naixement del poeta.

Us imagineu una temporada d'òpera on es poguessin veure *Norma* i *Nuredduna*? Valdria la pena enregistrar *Nuredduna*? Qui ho vol investigar?

NOVETATS

POESIA

Alzamora, Sebastià
Rafel
Premi Salvador Espriu
per a poetes joves 1993
 1994, 94 p., 1.100 PTS.
 Dolç, Miquel
Sàtires i epigrames
 1994, 46 p., 600 PTS.
 Mora i Malo, Enrico
Mirades de Fang
 1994, 40 p., 600 PTS.

Massanet, Lluís
L'Instant transparent
 1994, 40 p., 600 PTS.
 Moyà Gilabert de la Portella,
 Llorenç
Palinur Anteu
 1994, 70 p., 600 PTS.

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY
El Petit Príncep

Ante els diàlegs de l'interior

50 ANYS DE LA MORT
 D'ANTOINE DE
 SAINT-EXUPÉRY

1994, 93 p., 1.900 PTS.

NOVETAT

VARIS

Màgia en 3D
Viatge a una nova dimensió
 1994, 22 llàmines 1.990 PTS.
 N. E. Thing Enterprises
L'Ull màgic 1 i 2
 1994, 32 p., 1.400 PTS.
 Ferrà Juan, Bartolomé
El archiduque errante. Luis
Salvador de Austri REEDICIÓ
 1994, 236 p., 1.950 PTS.
 Alomar i Esteve, G. - Alomar i
 Canyelles, A.
El Patrimoni cultural de les
illes Balears
 1994, 114 p., 2.000 PTS.
 Soler - Mestre - Moyà
Teatre de la revolta
 1994, 179 p., 1.900 PTS.

Brunet Estarells, P.J.
La companyia dels
ferrocarrils de Mallorca
 1994, 250 p., 2.000 PTS.
 Raguer, Hilari
El general Batet
 1994, 3.000 PTS.
 Salvat - Papasseit, Joan
Postals a les filles
100 ANYS (1894 - 1994)
 1994, 97 p., 2.900 PTS.

OFERTA

Serra, Antoni
Tríptic del viatger

100 PTS.

NARRATIVA

Serrà, Antoni
L'Avinguda de la Fosca
 1994, 206 p., 1.400 PTS.
 Oliver, Maria Antònia
El sol que fa l'Ànec
 1994, 214 p., 1.500 PTS.
 Luján, Nestor
La Rambla fa baixada
PREMI RAMÓN LLULL 1994
 1994, 275 p., 1.700 PTS.
 Sarsanedas, Jordi
Mites - Reedició -
PREMI CIUTAT DE PALMA 1993
 1994, 121 p., 700 PTS.
L'Aixernador
 Suc Sexual
 (Recull de textos eròtics)
 1994, 92 p., 1.300 PTS.
 Arbonès, Jordi
Ruleta dolça
FINALISTA JOSEP PLA'94
 1994, 188 p., 1.750 PTS.

Lewis, C. S.
Un dol observat
 1994, 69 p., 1.000 PTS.
 Camus, Albert
L'Estrany
 1994, 149 p., 975 PTS.
 Matias Guieu, Armand
Què penses després de fer-ho
 1994, 128 p., 950 PTS.
 Fownsend, Sue
Creixen els problemes
d'Adrian Mole
 1994, 235 p., 1.500 PTS.
 Wright, Austin
Tony i Susan
 1994, 457 p., 2.900 PTS.
 De Saint-Exupéry, Antoine
El petit príncep
 1994, 93 p., 1.900 PTS.
 Cinici, David
L'Esquelet de la balena
 1994, 164 p., 825 PTS.

Born de llibres

Sant Miquel, 55.

Tel. 71 03 04 - 72 75 40.

07002 Palma de Mallorca **BULEVARD**

Radio
Borne

Les llunes i els calàpets, d'Antoni Vidal Ferrando

MIQUEL RAYÓ

Qualque dia, benvolguts amics, benvolgudes amigues, el mestre Antoni Vidal Ferrando haurà d'explicar-nos el per què del títol fascinant, *Les llunes i els calàpets*,(*) de la seva primera i per ara única novel·la.

Jo imagin, després de llegir-la amb demorada passió -que és com els llibres dels amics han de ser llegits- que l'esclariment passa per ventura per la coneixença de qualque andarivell entre secrets de tabac a les marines de sebellins malencònics, de llunes vagues i d'ombres imposants i de salmodia de batracis. Imaginau per un moment l'escena: l'alè retut del qui carrega el sac de tabac pesant, el dors vinclat, el seny a punt per si es percep rere l'ensurt de l'òliba qualque senyal de brut, i a la fi l'itinerari per camins incògnits, la llum llunar esmorteïda, el rauc a capel·la dels calàpets d'una bassa eixuta sota un tel de llims...

Les llunes i els calàpets és la primera novel·la, doncs, d'un autor que en les obres anteriors, uns de

Antoni Vidal Ferrando no va descobrir el món per la mirada: "només em puc reconèixer -diu- en la memòria."

cada vegada més exquisits llibres de poemes, s'ha caracteritzat per fer l'oferta hores d'ara no gens freqüent

d'un exigent i quasi selectiu "rigor estètic" producte, i és en Jaume Pomar qui ho comenta, d'una ferma "decisió ètica"; rigor i decisió que n'Antoni Vidal utilitza per tractar el que són les seves "reivindicacions essencials: l'amor, la por, la memòria, el pas del temps, la mort..."

Pens que no res més pot exigir una societat a un escriptor contemporani: exemple ètic, d'una banda, i esforç estètic sever, de l'altra. Esforç que a més, en aquest cas, ha permès l'autor, de passar, en un procés d'evolució alhora lògica i inspirada, des de l'abrandament lèxic quasi eufòric dels primers poemaris, significats per la complexitat simbòlica i formal, a la serenor quasi àtica del qui a la fi percep, en l'horitzó del temps, l'inefable:

*"Com un desfici
sota la lluna plena
ja s'insinua
l'esglai per on s'atansa
la mort amb dits d'aram".*

I potser és en relació a aquell binomi fonamental ètica/estètica que

Optica Lux

MULTIOPTICAS

carrer dels Oms, 26 - Tel. 72 15 57
07003 Palma de Mallorca

50 ANYS
AL VOSTRE SERVEI
50 ANYS
AL VOSTRE SERVEI

l'escriptor proclama a la novel·la aquest principi de mena lapidària que, com a escriptor, compartesc sencerament: *La paraula no se'n revela sense que abans hàgim assolit nivells de disciplina similar als dels gimnastes, cotes de renúncia com els ascetes, el costum de l'harmonia que presideix els exercicis dels músics, els suburbis catàrtics de la humilitat, una certa experiència mística.*

Com en els seus primers poemaris i animat per les directrius contingudes en un tan contundent principi, n'Antoni Vidal Ferrando ofereix ara en prosa una generosa degustació literària, alhora exuberant i precisa. Precisa, potser, per exuberant. Les riques imatges que l'autor inventa per a descriure els éssers, els llocs i els fets que afaïçonen un relat de fenòmens quasi màgics, amb més d'un detall a frec del disbarat més meravellós, que adés commou, i adés esglaia, singularitzen tanmateix una irrenunciable vocació poètica.

El lector trobarà, en efecte, a les pàgines de *Les llunes i els calàpets*, a més de personatges insòlits -N'Enrico Camelia, en Jaume Engruna, na Pixedis Galerina, l'oncle Honorat, l'avi Bramona, en Saborino, en Pistoner, i una nòmina de tipus i de situacions si no infinita, sí innúmera- metàfores no menys insòlites, si més no, en les novel·les que avui s'editen d'habitud (i cal celebrar, tot sigui dit, el coratge de l'editor Moll en aquest cas): marines travessades de "senderoles arterials"; "hores cadencioses de sienes"; "ones comminatòries"; "botes sense cap esquitx de tendresa"; "atmosfera de crisantems i d'angoixes"; i a la fi creuers que avancen a "velocitats paleozòiques". I, naturalment, la lluna: "la lluna atònita", "la lluna podrida, que tris-tejava a les totes" -sempre, omnipresent, la lluna-.

Però, sobretot, per damunt d'aquest vessant de garantida qualitat literària -apreciació sempre subjectiva- i dels fets que protagonitzen la gernació d'homes i dones avivats pel voler creatiu del novel·lista, allò

que es manifesta en el llibre és el corrent impetuós d'un autor que, des d'una resolució radical, ha posat en ordre els seus records i per ventura els records de molta "gent santanyinera de la mar" - a qui, l'autor, recordem-ho, dedica l'obra.

Irònic en ocasions -"La diferència entre el progrés assolit per un poble com el francès i la mena de barbàrie del nostre rau, essencialment, en el fervor amb què ells canten la Marsellesa"-; en ocasions resignat i colpidorament fatalista -"Ben mirat la història personal i col·lectiva no passa de ser una paorosa incontinença de l'atzar" o "la vida no representa ni el redol d'una escopinada"-; i en ocasions filosòfic, o fins i tot religiós -"Els homes ens autodestruïm perquè tenim por. I la por s'inicia en adonar-nos que existim per gaudir dels nostres cossos, de les nostres intel·ligències, dels nostres somnis, per exercitar el dret a la vida i a perseverar amb les coses creades, que vénen de Déu i són belles"-, l'escriptor crea un pic més el món des dels records d'allò que ha passat, i ho fa, com sempre han de fer-ho els escriptors de tremp, "sense notar els escrúpols de qui, sense mentir, interpreta tan lliurement que no sap si fabula".

Amb seguretat, aquests records -a moments grotescos, a moments tràgics- de peripècies viscudes als anys inicials del segle ja han sedimentat a bastament en alguna veta pregona de la consciència santanyinera col·lectiva perquè qualcú n'organitzi a la fi i oportunament un primer, promordial cos mític.

Les llunes i els calàpets, si no vaig errat, enclou la història, i el mite, doncs, del llevant mallorquí del primer terç del segle, i a partir d'ara qui vulgui saber la història d'aquest petit món llevantí haurà de pouar-hi; i això perquè, com diu l'antropòleg Lévi-Strauss tal vegada en aquest mateix sentit, "la veritat de la història és en els mites", i perquè el nostre autor bé ens recorda que "darrera el sàndal del mite" no hi ha "sinó

quotidianitat i fantasmes".

Al text d'Antoni Vidal pul·lulen els fantasmes. Fantasmes dels quals l'autor, potser quan era nin -i no vull oblidar, i no cregueu que aquestes citacions de més altes autoritats literàries es fan només amb voluntat pedantesca, que l'escriptor francès Michel Tournier explica en un llibre seu autobiogràfic que "la infantesa és donada com un caos cremant, i no ens sobra tota la vida per intentar posar-lo en ordre i explicar-nos-el"-; fantasmes, dic, dels quals el nin Antoni en sentí a narrar mil i una vegades, com s'esdevé que solen sentir-se sempre les contarelles que conformen el grell dels mites, la descripció i les contingències en converses familiars, quotidianes.

Posar ordre en aquestes descripcions i sotmetre el caos d'aquestes contingències als paradoxals manaments de l'atzar literari ha estat el treball porfidiós de l'escriptor de *Les llunes i els calàpets*.

"Jo no vaig descobrir el món per la mirada", ens fa a saber n'Antoni Vidal, "sinó per la paraula". I afegeix: "Només em puc reconèixer en la memòria".

Les novel·les, ja ho sabem, són només fetes amb paraules; paraules que pretenen donar raó amb decòrum de la substància alhora mudadissa i densa de la memòria humana.

Aquí rau, amics, amigues, el secret, per a mi imponent, de *Les llunes i els calàpets*. □

(Text que Miquel Rayó va llegir en la presentació que va fer del llibre. Santanyí, 20-5-94/ Palma, 1-6-94.)

(*) Vidal Ferrando, Antoni. *Les llunes i els calàpets*, Ed. Moll, Palma, 1994.

ORQUESTRA SIMFÒNICA DE BALEARS «CIUTAT DE PALMA»

TEMPORADA 1994-95	DATA	DIRECTOR	SOLISTES	PROGRAMA	Els concerts comencen tots a les 20:45 h.
	CONCERT 1 29-09-94	PHILLIPE BENDER	BRIGITTE ENGERER	M. GLINKA: Jota aragonesa * P. TXAIKOVSKI: Concert núm. 1 per a piano i orq., op. 23 en Si bemoll major D. SHOSTAKOVITX: Simfonia núm. 5, op. 47 en Re menor *	
	AUDITORIUM				
	CONCERT 2 13-10-94	LEO BRAUWER	TRIO MOMPOU	LEO BRAUER: Cançó de gesta * TOMAS MARCO: Triple concert * MONSALVATGE: Caconcert Capritxo * ADOLFO NUÑEZ: Variacions per a piano i orq. de corda *	
	TEATRE PRINCIPAL				
	CONCERT 3 27-10-94	PHILLIPE BENDER	RAFAEL OROZCO	TOMAS MARCO: Zugabe. Bis. Encore. Propina * R. SCHUMANN: Concert per a piano i orq. en La menor, op. 54 BELA BARTOK: Em mandarí meravellós. Suite per a orquestra, op. 19 *	
	AUDITORIUM				
	CONCERT 4 10-11-94	CHRISTOPH STEEP		S. PROKOFIEV: Simfonia núm. 1 en Re major "Clàssica", op. 25 P. HINDEMITH: Metamorfosis simfòniques sobre temes de Carl Maria von Weber * P. TXAIKOVSKI: Simfonia núm. 6 en Si menor, op. 74, "Patètica"	
	AUDITORIUM				
	CONCERT 5 17-11-94	PHILIPPE BENDER	SYLVIA CORBACHO	J. JIMÉNEZ: Les noces de Luis Alonso (Intermedi) E. GRANADOS: Tres danses espanyoles (Orq. Lamotte de Grignon) * M. FALLA: Set cançons espanyoles (Orq. E. Halffter) * M. FALLA: "El amor brujo". Suite per a orquestra M. FALLA: "El sombrero de tres picos". Suite núm. 2 *	
	AUDITORIUM				
	CONCERT 6 15-12-94	ROBERT CASTEELS	XAVIER MUT	L. v. BEETHOVEN: Coriolano: obertura en Do menor, op. 32 * L. v. BEETHOVEN: Concert núm. 5 per a piano i orq. en Mi bemoll major, op. 73, "Emperador" I. STRAVINSKI: L'ocell de foc (versió 1945) *	
	AUDITORIUM				
	CONCERT 7 22-12-94	PHILIPPE BENDER	FELIX AYO violí MANUEL CID tenor CORAL "STUDIUM" dir. Carles Ponseti	F. MENDELSSOHN: Christus. Oratori, op. 97 * J. S. BACH: Concert per a violí i orq. núm. 2 en Mi major, BWV 1042 * F.J. HAYDN: Concert per a violí i orq. núm. 2 en Sol major. Hob. VIIa:4 * J. BRAHMS: Simfonia núm. 4 en Mi menor, op. 98 *	
	AUDITORIUM				
1994-95	CONCERT 8 12-01-95	PHILIPPE BENDER	LLUÍS CLARET violoncel CAPELLA MALLORQUINA dir. Bernat Julià	P. M. MARQUÈS: Simfonia núm. 2 * A. DVORAK: Concert per a violoncel i orq. núm. 1 en Si menor, op. 104 * A. DVORAK: Missa en Re major, op. 86 *	
	AUDITORIUM				
	CONCERT 9 26-01-95	BORISLAW IVANOV	SMERALD SPAHIU	J. C. ARRIAGA: Els esclaus feliços. Obertura * J. SIBELIUS: Concert per a violí i orq. en Re menor, op. 47 * P. TXAIKOVSKI: Simfonia núm. 1 en Sol menor, op. 13, "Somnis s'hivern" *	
	AUDITORIUM				
	CONCERT 10 09-02-95	SALVADOR MAS	LONA LOOTENS ULF BASTLEIN	G. BIZET: L'arlesienne suite núm. 1 * M. RAVEL: Ma mere l'oye * FG. FAURÉ: Rèquiem, op. 48 *	
	AUDITORIUM				
	CONCERT 11 16-02-95	PHILIPPE BENDER	ALICIA DE LARROCHA	F. J. HAYDN: Simfonia núm. 104 en Do major, "Londres" * W. A. MOZART: Concert per a piano i orq. núm. 20 en Re menor, K 266 * R. SCHUMANN: Simfonia núm. 4 en Re menor, op. 120 *	
	AUDITORIUM				
	CONCERT 12 23-02-95	F. PAUL DECKER	A DETERMINAR	S. SCHUBERT: Simfonia núm. 5 en Si bemoll major, D. 485 * Obra a determinar W. A. MOZART: Simfonia núm. 29 en La major, K 186a (201) * Obra a determinar	
	AUDITORIUM				
	CONCERT 13 15-06-95	PHILIPPE BENDER	V. SPIVAKOV violí	M. MUSSORGSKY: Una nit en la Muntanya Pelada * P. TXAIKOVSKI: Concert per a violí i orq. núm. 1 en Re major, op. 35 * I. STRAVINSKI: Petrouchka (versió 1947) *	
	AUDITORIUM				
	CONCERT 14 22-06-95	PHILIPPE BENDER	RAMON COLL piano ARMANDO LORENTE marimba	B. ARTIGUES: Concert per a marimba i orquestra ** C. SAINT-SAËNS: Concert per a piano i orq. núm. 5 en Fa major, op. 103 * BELA BARTOK: Concert per a orquestra *	
	AUDITORIUM				

PREUS I RESERVA D'ABONAMENTS

Els preus de les localitats seran de 2.500 ptes. • Localitat carnet jove (*): 500 ptes. • Localitat carnet d'estudiant (*): 500 ptes. Abonaments pels 14 concerts: 20.000 ptes. • Abonament carnet jove: 7.000 ptes. • Abonament carnet d'estudiant: 7.000 ptes. Sistemes de pagament: al comptat • per "la Caixa" • a les taquilles de l'Auditori • a les oficines de la FPBM Per terminis: dos pagaments a "la Caixa" els dies 01-10-94 i 10-01-95 Per a més informació crida a la Fundació Pública de les Balears per a la Música, c/ Joan Rosselló, 22-B, 07013. Palma. Tel. 28 75 65

Pianos Can Garcias®

Pere Josep Garcias

Pianer

since 1878

Rösler